

**UKRAIŃSKIE PISMO
PODLASIA**

6 (40)

ZIMA 1998

Cena 1,50 zł

PL ISSN 1230-2759 Nr indeksu 367214

НАД БУТОМ І НАРВОЮ

Miejska Biblioteka Publiczna
w Białej Podlaskiej
DZIAŁ WIEDZY O REGIONIE
ul. Warszawska 12a
23-500 Biała Podlaska
tel. 83 341 64 52
regionbiala@mbp.org.pl

Союз українців Підляшшя, Відділ у Білостоці
запрошує на

МАЛАНКУ

яка відбудеться **13 січня 1999 року** о 20⁰⁰ год. у ресторані

GRAND

Białystok, ul. Piastowska 11

До танців гратимуть

ЧОРНІ ЧЕРЕШНІ

(Рівне - Україна)

В меню: численні холодні закуски, три гарячі страви, горілка, вино, шампанське,
тісто, фрукти, холодні та гарячі напої.

Ціна одного квитка: 125 PLN

Телефон для довідок: (085) 742-65-28, 742-78-54, 654-00-81.

Союз українців Підляшшя у Більську Підляському
запрошує на

МАЛАНКУ

яка відбудеться **13 січня 1999 року** о 20⁰⁰ год. у будинку PGKiM

Більськ Підляський, вул. Студзіводзька 37

До танців гратимуть

НА. НАМАЛІЈА

з Гданська

В меню: численні холодні закуски, чотири гарячі страви, шампанське,
тісто, фрукти, холодні та гарячі напої.

Ціна одного квитка: 90 PLN

Телефон для довідок: (085) 730-50-07, 730-17-90, 730-89-29

НАД БУГОМ І НАРВОЮ

Український часопис Підляшшя

Видас: Союз українців Підляшшя

Редакція: Іван Хвашевський (головний редактор), Григорій Купріянович (заступник головного редактора), Олена Годун (секретар редакції), Ігор Фіта (технічний редактор), Іван Бакунович.

Співпрацівники редакції: Роман Висоцький, Андрій Давидюк, Іван Киризюк, Андрій Петрович, Микола Рощенко, Євген Ририк (Radio Białystok S.A.), Славомір Савчук (Radio Białystok S.A.).

Номер закрито 18 грудня 1998 р.

Часопис субсидований Міністерством культури і мистецтва Республіки Польща. Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису віддзеркалюють погляди редакції. Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право скорочувати та змінювати заголовки надісланих текстів.

За зміст поміщених реклам та оголошень редакція не відповідає.

Адреса редакції: / Adres redakcji: „Nad Buhom i Narwoju”, ul. Widowska 4, skr. poczt. 77, 17-100 Bielsk Podlaski.

Тел./факс Tel./fax (085) 730-89-29.

Банковий рахунок: / Konto bankowe: Związek Ukraińców Podlasia, Powszechny Bank Kredytowy S.A., Oddział Bielsk Podlaski, nr 11101167-5018-2700-1-24.

Склад komputerowy i makietowanie: Redakcja „NBiN”.

Друк: / Druk: Usługowy Zakład Poligraficzny, Bielsk Podlaski, ul. Okrężna 24, tel./fax (0-85) 730-33-67, tel. 730-96-92, 0-602-34-49-21.

NAD BUHOM I NARWOJU

Ukraińskie pismo Podlasia

Wydawca: Związek Ukraińców Podlasia

Redakcja: Jan Chwaszczewski (redaktor naczelny), Grzegorz Kuprianowicz (zastępca redaktora naczelnego), Helena Godun (sekretarz redakcji), Ihor Fita (redaktor techniczny), Janusz Bakunowicz.

Współpraca: Andrzej Dawidziuk, Jan Kiriżiuk, Andrzej Piotrowicz, Mikołaj Roszczenko, Eugeniusz Ryżyk (Radio Białystok S.A.), Sławomir Sawczuk (Radio Białystok S.A.), Roman Wysocki.

Numer zamknięto 18 grudnia 1998 r.

Pismo jest wydawane przy wsparciu finansowym Ministerstwa Kultury i Sztuki RP. Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo skracania oraz zmiany tytułów nadesłanych tekstów.

Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Шановні читачі!

Союз українців Підляшшя
та Редакція Над Бугом і Нарвою
щиро і сердечно всіх Вас вітає
з Різдвом Христовим
та Новим 1999 роком
Надіємось на дальшу співпрацю
Усіх благ!!!

Бог ся раждає

Бог ся раждає, хто ж Го може знати!
Ісус му ім'я, Марія му мати!

Приспів:

Тут ангели чудяться, рожденного бояться,
А віл стоїть, трясеться, осел смутно пасеться.
Пастиріє клячуть, в плоти Бога бачуть,
Тут же, тут же, тут же, тут же тут.

Марія Му Мати прекрасно співає,
І хор Ангельських Їй допомагає!

Приспів:

Йосиф старенький колише Дитятко:
- Люляй же, люляй, мале Отрочатко!

Приспів:

Тріє царіє к вертепу приходять,
Ладан і смирну, золото приносять.

Приспів:

А пастиріє к Ньому прибігають,
І яко Царя свого витають.

Приспів:

І ми днесь вірно к Ньому прибігаймо,
Роженну Богу хвалу, честь віддаймо.

Приспів:

Тут ангели чудяться, рожденного бояться,
А віл стоїть, трясеться, осел смутно пасеться.
Пастиріє клячуть, в плоти Бога бачуть,
Тут же, тут же, тут же, тут же тут.

Зміст * Spis treści

НАШЕ СЬОГОДЕННЯ

Іван Бакунович, VII свято української культури на Підляшші.....	2
Андрій Давидюк, „Школа лідерів”.....	4
Відлуння виборів.....	4
Andrzej Dawidziuk, Ukraina w sieci.....	5
Jan Chwaszczewski, XX-lecie skansenu w Białowieży.....	6
Janusz Bakunowicz, „Czeremszyzna” ma pięć lat.....	10
Андрій Давидюк, Чи адміністраційна реформа допоможє меншинам?.....	11
Irena Stelmach, Andrzej Bożyk, Razem w Europie.....	12
Іван Бакунович, Пудляська осєнь '98 (фоторепортаж).....	19

МЕНШИНИ В СВІТІ

Jerzy Eligiusz Wieluński, Terra Grischuna (Gryzonia) ziemia Retoromanów cz.I.....	14
Юрій Місінок, Українці в Румунії.....	18

ЦЕРКВА І НАРОД

Іван Хващевський, Вселенський патріарх Варфоломій I на підляській землі (фоторепортаж).....	22
---	----

З МИНУЛОГО

Мирослав Степанюк, Церкви Холмщини і Підляшшя - карта.....	20
Dariusz Krasnodębski, Średnowieczni mieszkańcy pogranicza.....	23
Jerzy Hawryluk, Prawo i bezprawie cz. II.....	25
Як руйнували нашу церкву. Спогади очевидців.....	28

БЕРЕСТЕЙЩИНА

Jerzy Hawryluk, W poleskiej „głuszy”.....	29
Володимир Сергійчук, Українські етнічні території.....	31

ХОЛМЩИНА

Володимир Кідиба, Спогад холмцяка.....	34
--	----

З НАРОДНОЇ СКАРБНИЦІ

Іван Ігнатюк, Надбужанське весілля.....	36
---	----

ЛЮДИ

Андрій Петрович, Кобзар з Тривежі.....	38
--	----

ПОГЛЯДИ

Andrzej Dawidziuk, A może by tak... ..	39
--	----

ХРОНІКА

Kronika.....	40
--------------	----

На першій сторінці обкладинки - Чоловіча група ансамблю „Серенча”
з Горлиць на Пудляській осєні в Більську.
На останній сторінці обкладинки - Зимовий красвид.
(фото: І. Бакунович).

VII свято української культури на Підляшші

Стало традицією, що в листопаді кожного року зі сцени Міського Будинку Культури в Більську Підляському лунає українська музика та пісня. Проходить-бо Фестиваль Української Культури на Підляшші „Підляська осень”. Цього року відбувся він уже сьомий раз.

Ансамбль „Веселка” з Литви виступає на сцені Більського дому культури

Проходив він від 13 по 15 листопада. Вперше свято відбувалось у 1991 році в Мельнику над Бугом, однак серед головного організатора, яким і дотепер є Союз українців Підляшшя, виникла думка перенесення фестивалю до Більська Підляського. В Мельнику залишилися „Музичні діалоги над Бугом”, які проводяться влітку. Фестиваль має щораз ширший обсяг. Концерти відбуваються не тільки в Більську, але й в навколишніх місцевостях, де проживає українськомовне населення. І так цього року відбулись концерти в Сім'ятичах, Черемусі, Слохах Аннопольських та Чижах. Велика кількість ансамблів та різноманітність репертуару дозволяла на проведення концертів також з духовною програмою. Славесний чоловічий хор „Журавлі” з Польщі співав у Соборі св. Трійці в Гайнівці, а хор „Карпати” зі Словаччини концертував у церкві в Дубичах Церковних.

Перші концерти відбулись у п'ятницю 13 листопада в Більську та Білостоці. У Більську в клубі „Білий домік”

виступило тріо з Рівного „Срібна терція”. У Білостоці, натомість, у кав'ярні „Фама” зустрілись три покоління глядачів, щоби послухати не байдужо всім української пісні. Концерт дав теж нагоду зустрітись зі знайомими і за галлою з пивом чи чаркою білос зворуш-

ливого напитуку позгадувати минуле та поділитись враженнями від концертів.

А почались вони фольково. Першим на Білостоцькій сцені свої досягнення представив ансамбль „Черемшина” з Черемухи, який представив українських пісень з Підляшшя, в тому і околиць своєї рідної осаді, у власному аранжуванні. В концерті взяв участь також дитячий колектив „Веселка”, який діє при Дитячому Будинку Культури „Метеорас” у Вільнюсі в Литві. Ансамбль різнонаціональний. Серед дітей є поляки, литовці, росіяни. Основну групу однак становлять українці. Різноманітний також репертуар ансамблю. Від гопака по модерне виконання більш сучасних танців. Ансамбль гостював у нас вперше.

З України на фестиваль завітав ансамбль пісні і танцю „Живограй” з Рівного та хор „Магдаліна” з Кобриня Берестейської області. Востанніми роками співпраця з українцями з Берестейщини тісно пов'язана з діяльністю Союзу українців Підляшшя, оскільки торкається вона цих самих проблем.

Концерт у Білостоці завершив виступ лемківського ансамблю „Серенча” з Горлиць, який на зразок „Черемшини” на свою власну манеру перетворює лемківський фольклор. Після концерту молодь могла розважитись на танцювальній забаві, до якої пригравав молодіжний ансамбль „Рух” з Гурова Ілавецького.

Однак основні концерти відбулись у Більському Домі Культури в Більську Підляському. Почались вони в суботу о

Хор „Магдаліна” з Кобринщини (Берестейська область)

Діточки з Початкової школи з Черемухи ...

15-тій годині і тривали майже до години 22-ої. Стало традицією, що на підляський фестиваль приїжджають гості з Амбасад України в Польщі. І так цього року завітав до нас Секретар амбасад Ігор Цепенда. Присутнім на концертах був також новообраний віце-бургомістр міста Більськ Підляський Іван Киризок. Суботній концерт виповнив в основному місцевий підляський фольклор. Виступили-бо ансамблі з Дуб'яжина, Дашів, Красного Села та Кнорид. До 1995 року вони власне становили основний елемент фестивалю, однак пізніше зав'язалися близькі відносини з Рівним та Луцьком, і від того часу щораз частіше на підляській сцені можна зустріти ансамблі з Волині. Завітали до нас ансамбль пісні та танцю „Живограй”, дитячий танцювальний ансамбль „Полісяночка”, тріо „Срібна Терція” та „Чорні Черешні”, які завершили суботній концерт.

Недільний день фестивалю почався об 11-тій годині музичною казкою-грою для малят „Бременські музиканти”, у виконанні театру „Диво” з Рівно-

го. Опісля почався невеличкий концерт для дітей. Виступив м. ін. колектив „Веселка” з Вільноса та ансамбль „Полісяночка”. Крім них у святі взяли участь дошкільнята з Самоурядового Садочку № 9 у Більську, ансамбль „Ранок” та діти з Початкової школи у Черемусі.

„Живограй” з Рівного у світлах прожекторів у кав'ярні „ФАМА” в Білостоці

... та Самоурядового садочку № 9 з Більська зворушили публіку своїми виступами

О 15-тій годині почався гала-концерт, на якому виступили кращі учасники фестивалю. Серед них на окрему увагу заслуговує виступ хору „Карпати” з Кошиць у Словаччині під керівництвом Левка Довговича. Хор існує від 1985 року і чи не є єдиним цього типу українським хором у Словаччині.

В цей час відбувався теж концерт у Музичній академії в Білостоці, де концерт дав м.ін. хор „Журавлі” під проводом Романа Радзівоновича. Крім „Журавлів” на білостоцькій сцені виступила старша група ансамблю „Ранок”, „Чорні Черешні” та „Веселка” з Вільноса.

На кінець слід подякувати спонсорам, які в значній мірі спричинилися до того, що фестиваль відбувся. А це перед усім Міністерство Культури та Мистецтва РП, Уряд Міста Білостоку та Більська Підляського, будівельне підприємство Unibud S.A., HOOP S.A., м'ясозавод Netter. Слід подякувати теж

медіальним патронам, а саме білостоцькому радіо та телебаченні, завдяки яким передачі з фестивалю можна було послухати і побачити (хоча не найкращої якості) в ефірі.

Хоча фестиваль „Пудляська осень” має відбуватися восени слід перенести його на ранішу пору. З огляду на зимову негоду замість жовтого листка на декоративній ілюстрації повинна знаходитись біла сніжинка.

Іван Бакунович
Фото автора

«Школа лідерів»

В днях 21 – 22 листопада у підваршавському осередку відпочинку у Рині над Зегжинським водосховищем, зустрілося близько ста молодих лідерів суспільних та політичних організацій, які існують у Польщі. Організатором зустрічі було товариство - «Школа лідерів», яке вже протягом чотирьох років діє з метою підвищення кваліфікації молоді, яка не байдужа до того, що діється в політиці та суспільному житті своєї країни. Учасників зустрічі в Рині єдиною те, що всі вони є випускниками «Школи лідерів».

Головою товариства та ініціатором її створення є проф. Збігнев Пельчинський з Університету в Оксфорді (Великобританія). Із початком демократичних перемін, почав частіше приїжджати до Польщі. Знаючи життя в посткомуністичній державі, виявив бажання включитися в нурт перемін, які тут проходять. Після багатьох зустрічей з лідерами польської політики зрозумів, що для нової демократії потрібні будуть нові кадри. Почав від того, що знав найкраще. Як професор і викладач видумав ідею «Школи», в якій молоді люди будуть набувати знання необхідні для сьогодишнього політика – знання, яких бракувало політикам передусім нових партій, які не мали корнів в PZPR. Дякуючи своїм знайомствам з високопоставленими особами вдалося проф. Пельчинському знайти необхідні кошти для зорганізування цих курсів. Від 1994 року відбулося їх вже декілька десятків, а закінчило пару сотень осіб. Під час курсів можна було навчитися напр.: виступати в телебаченні, організувати вибори, переконувати людей до своїх ідей і т.д. Те, що таких вмінь немає більшості польських політиків, передусім правого боку політичної сцени, можемо переконатися дивлячись передачі з польського сейму.

Гістими школи часто бувають політики, науковці і люди, які щодня професійно займаються тим, що є предметом навчання в школі. Можна тут згадати напр. Влодзімежа Цімошевича, Тадеуша Мазовецького і багато інших з усіх політичних напрямків.

Учасниками вишкільов в більшості були і є молоді політики. І хоч організатори стараються притягнути молодь з малих містечок і сіл, тих остатніх майже немає. В більшості зголошуються люди з великих міських осередків, мало є також і лідерів суспільних організацій. На шість частини місць є зарезервована для членів цих останніх в тому очевидно організації національних меншин. Можна було б запитати навіщо лідерам меншостей пізнання праці політика. Але всі діячі суспільних організацій знають, що політика це не тільки Парламент, а також співвідношення з радою міста, чи гміни. А ті не завжди є найкращими і треба багато терпеливості і знання, щоб налагодити свої інтереси.

Зустріч у Рині була нагодою до пізнання людей, які закінчили школу в різному часі. Цікаво було пізнати дороги, якими йдуть випускники «Школи». Виявилось, що багато з них були вибрані в самоупрядових виборах. Однак найбільше відомим є Кшиштоф Квятковський, асистент прем'єра Є. Бузека, випускник «Літньої школи» в Яхраниці в 1995 році.

Нагородження такої кількості випусників було також нагодою до підсумків теперішньої діяльності і представлення планів на майбутнє. Одним з напрямків діяльності «Школи» має бути вишкіл молодих лідерів на Україні. Як відомо, рівень української політики значно відбігає від західноєвропейських норм. Перші курси мають відбутися вже у наступному році. Мабуть при їх організації і проведенню будуть співпрацювати лідери українських меншин в Польщі – випускники «Школи лідерів».

Андрій Давидюк

Відлуння виборів

У 28-особовій Раді Міста Більськ Підляський „Коаліція Більська” має 17 радних (7 радних із Союзу лівих демократів, 6 з Білоруського виборчого комітету та 4 з Союзу українців Підляшшя). На сесії, яка відбулась 12 листопада головою обрано Януша Панасюка (SLD), а його заступником став Микола Хроль (СУП). Проведено вибори бургомістра, яким обрано Андрія Степанюка (БВК), та його заступників: Євгена Березовца (SLD) і Івана Киризяка (СУП), який окрім цього обняв два реферати.

Іван Киризяк - відомий суспільний український діяч та поет з Підляшшя.

В сімдесятих роках працював в Бешадах при побудові тартуку. Там побачив трагічне становище Лемківських церков. Це його дуже занепокоїло. Робив малюнки для ще оцілілих. Пізніше це виразилося у його поетичних творах. Після повернення з Бешад працював в Більському будівельному підприємстві, а згодом в Раді міста Більська Підляського, де працює і по сьогоднішній день.

У вісімдесятих роках був редактором „Нашого голосу” - альманаху, в якому друкувалися поети з Підляшшя та Лемківщини. Від початку заснування гуртків УСКТ на Підляшші, брав участь в організації багатьох культурно-суспільних заходів. У дев'яностих роках творив і керував Союзом українців Підляшшя. Зараз є заступником голови підляської організації.

(Ред)

Свята ніч

Свята ніч, тиха ніч!
Ясність б'є від зірниць.
Дитинька Пресвята,
Така ясна мов зоря.
Спочиває в тихім сні.

Свята ніч, тиха ніч!
Гей, утри сльози з віч:
Бо Син Божий йде до нас,
Цілий світ любов'ю спас,
Витай нам Святе Дитя!

Свята ніч настає,
Ясний блиск з неба б'є,
В людськiм тілі Божий Син
Прийшов нині в Вифлеєм,
Щоб спасти цілий світ.

UKRAINA W SIECI

Choć tytuł może być mylący, wielu, głównie młodszych czytelników zorientowało się pewnie, że chodzi o sieć Internet opasującą dokładnie dzisiejszy świat, a nie o np. szczególnie niebezpieczne położenie Ukrainy na arenie międzynarodowej.

Tak jak XIX w. nazywany był wiekiem pary i elektryczności tak niewątpliwie XX jest wiekiem elektroniki. Szybki, szczególnie w ostatnim czasie rozwój technik teleinformatycznych powoduje coraz większą ich dostępność oraz powiększenie zakresu ich wykorzystania. Szczególnie popularne stało się w ciągu ostatnich paru lat korzystanie z Internetu, czyli ogólnoświatowej sieci łączącej użytkowników komputerów osobistych. Po podłączeniu swego komputera do telefonu użytkownik uzyskuje dostęp do milionów informacji chyba z wszystkich dziedzin życia. Nas interesują jednak głównie szeroko pojęte *ucrainica*. A pojawia się ich coraz więcej.

Przed wszystkim czytelnicy prasy ukraińskiej coraz częściej mają możliwość dostępu do swych ulubionych tytułów w wersji wirtualnej. Wzorem największych polskich gazet takich jak np. „Polityka” swą stronę WWW, bo tak określa się internetowe dokumenty, ma największa w Polsce gazeta ukraińska, wydawane w Warszawie „Nasze Słowo”.

Наше Слово
UKRAIŃSKI
TYGODNIK
POLSKO-UKRAIŃSKI
WYDAWANY
WARSZAWA

Wpisując adres „Naszego Słowa” w odpowiednim okienku przeglądarki czytelnik uzyskuje na ekranie komputera widok gazety z zawartym wyborem artykułów z paru ostatnich numerów pisma.

сторінка молодіж українців у польщі

Swoją stronę ma również ukraińska młodzież. Na redagowanej w Krakowie „Czerwono – Czarnej Storince” znalazła się między innymi relacja z „Dni Kultury Ukraińskiej w Krakowie” zorganizowanych przez Związek Ukraińskiej Młodzieży Niezależnej w Krakowie. Można tu też znaleźć adresy internetowe wielu osób, dowiedzieć się Szczęść? De? Koły? oraz za jej pośrednictwem połączyć się z innymi ukraińskimi stronami w Polsce i na Ukrainie. Autorzy strony używając współczesnego języka i grafiki chcą za-

chęcić młodzież do współpracy i pisania po ukraińsku. Na ile jest to skuteczne, można się dowiedzieć odwiedzając CZERWONO - CZORNU STORINKU.

**ЧЕРВОНО ЧОРНА
СТОРИНКА**

Istotną cechą Internetu jest, oprócz szybkości dostępu do informacji, także możliwość połączeń międzynarodowych (i to po cenie rozmowy miejscowej, a nie bardzo drogiej taryfy międzynarodowej). Daje to olbrzymie możliwości taniej wymiany informacji i dostępu do stron ukraińskich także za granicą. Przede wszystkim z Ukrainy, ale też z Kanady, USA i innych państw, w których zamieszkuje mniejszość ukraińska. Szczególnie inte-

Cerkiew prawosławna P.W. Św. Mikołaja położona 2 mile od Gardenton w Manitobie. Zbudowana w 1899 r. Jest to pierwsza w Kanadzie cerkiew ukraińska. Zdjęcie: Photo Manitoba Archives ca 1915 r. za INFOUKES.

resująca jest kanadyjska INFOUKES, na której znajdują się wiadomości o kulturze, historii, muzyce i wielu innych dziedzinach życia Ukraińców w Ameryce Północnej i na Ukrainie, których nie sposób wymienić, bo na każdej otwartej stronie znajdują się połączenia do następnych.

Nie wszystkie strony prowadzone są w języku ukraińskim. Uwzględniając zainteresowanie tematyką ukraińską także wśród większości oraz nie zawsze dobrą znajomością ojczystej mowy wśród czę-

ści mniejszości, autorzy dają możliwość wyboru języka czytelnikowi.

Jest to bardzo proste, ponieważ na pierwszej stronie z reguły znajduje się opcja wyboru. Takiej możliwości nie ma oczywiście w tradycyjnych mediach np. w prasie czy książkach, a jeżeli już autorzy decydują się na wielojęzyczność, to

V X I D

ЛАТИНСЬКІ ЛІТЕРИ

В X І Д

УКРАЇНСЬКІ ЛІТЕРИ

odbywa się to kosztem zmniejszenia objętości wydawnictwa. Oczywiście możliwość wyboru języka nie jest jedyną cechą odróżniającą od wydawnictw „papierowych”. Możemy np. oglądać zdjęcia dotyczące tekstu co może nie jest aż tak szokujące, ale gdy do tego dołączyć animacje, filmy i możliwość odsłuchiwania dźwięków, a także piosenek to stawia to strony WWW zdecydowanie w czołówce informacyjnej.

Na zdjęciu brytyjska grupa The Ukrainins. W internecie istnieje możliwość odsłuchania ich utworów.

Ciekawa jest także możliwość łączenia się z autorem strony, czy też redakcją pisma za pośrednictwem E-mail, czyli poczty elektronicznej. Pozwala ona połączyć się z adresatem właściwie natychmiastowo, przesyłając mu własne opinie, artykuły, grafikę i zdjęcia. W tradycyjny sposób takie połączenie trwałoby o wiele dłużej (i drożej), w zależności od wybranego sposobu przekazu informacji. Niedługo także czytelnicy „Nad Buhom i Narwoju” będą mogli skorzystać z wydania internetowego. Zanim to się jednak stanie, zachęcam do odwiedzania innych ukraińskich wydawnictw dostępnych w wersji elektronicznej.

Andrzej Dawidziuk

XX-lecie skansenu w Białowieży

12 września 1998 roku był dniem, w którym obchodzono jubileusz dwudziestoletniej działalności przy budowie skansenu *Zespołu budownictwa drewnianego Rusinów Podlasia*. W 1978 roku grupka inteligencji zamarzyła zrobić coś oryginalnego. Na posesji rodziców Michała Bajko z Białowieży stanął dostojnie wiatrak *koźlak* (z roku 1925). Przetransportowano go ze wsi Kotły koło Bielska Podlaskiego. Zaczęła się wielka przygoda dla wielu ludzi. Przybywało tu mnóstwo młodzieży, ludzi nauki, kultury, entuzjastów ratowania rodzimej kultury.

Tu się rodziły rozmaite pomysły, idee. Wielu doszukiwało się rozmaitych ideologii. Inni poczynania przy rozbudowie skansenu nazywali walką z wiatrakami. Jedno jednak pozostało niezmiennie na przeciągu tych dwudziestu lat - chęć zachowania cząstki materialnej kultury Podlasia, kultury i architektury drewnianej, a więc łatwej do zniszczenia, zarówno przez człowieka, jak i czas, kultury, której na ruskiej wsi podlaskiej z każdym rokiem zostaje coraz mniej. Podobnie jak coraz mniej zostaje przy życiu jej nosicieli.

Lata 1978-81 mijały przy rekonstrukcji i zagospodarowywaniu wiatraka. Należy tu powiedzieć, że *koźlak* z Kotłów (wcześniej znajdował się w Kuraszewie koło Hajnówki,) jest najprawdopodobniej największym wiatrakiem tego typu w regionie. Wysokość korpusu - 14 metrów, do wierzchołka *śmigi* (tak określane są skrzydła wiatraka) - metrów 18 (pięć pięter). Konstrukcyjne bele, na których wiatrak się trzyma mają ponad sześćdziesiąt centymetrów przekroju. Na szczęście były one dobrze zachowane, bowiem znalezienie, nawet wówczas, dwadzieścia lat temu, drzewa o takich rozmiarach graniczyło z cudem. Nie mówiąc już o ich wykonaniu. Należało jednak uzupełnić kilka belek wiążących na piętrze. Oczywiście nowe solidne fundamenty, nowe schody, nowe poszycie dachowe z gonty i nowe *śmigi*, które jak się okazuje najszybciej poddają się działaniom atmosferycznym. A wśród pierwszych entuzjastów ani jednego cieśli. **Anatol Odziejewicz** - fizyk, **Mikołaj Aleksiejuk** - fizyk, **Jerzy Monachowicz** - inżynier mechanik, **Michał Bajko** - inżynier mechanik, **Eugeniusz Czykwin** - inżynier kolejnictwa, **Bogdan Leszczyński** - filolog. Do bardziej specjalistycznych prac przy rekonstrukcji należało szukać ludzi, którzy pamiętają jeszcze jak budowano wiatraki. Tak było przy *śmigach*. Wnętrze wiatraka było bardzo zdewastowane. Ocalała podstawowa konstrukcja oraz młyński kamień. Postanowiono zatem przystoso-

wać je do celów noclegowych. Z początku było cztery, później zrobiliśmy dzieś sięc prycz.

Wiatrak stał się bazą dla coraz częściej odwiedzających to miejsce studentów. Na fali odwilży początku lat osiemdziesiątych zaczęło również wrzeć w środowiskach mniejszości narodowych. Pojawily się idee ożywienia społecznego i kulturalnego w środowisku białoruskim, zaczęła kielkować ukraińska świadomość narodowa na Podlasiu. Wiatrak był miejscem wielu dyskusji na te tematy, niekiedy bardzo emocjonalnych. Przez sam fakt konstatowania kultury ukraińskiej na Podlasiu część środowisk białoruskich, szczególnie Podlaszuków uważających siebie za Białorusinów reagowała bardzo historycznie. Zresztą postawy takie można spotkać i dzisiaj; zapewne będą jeszcze pielęgnowane i w przyszłości. Jedni swą białoruskość (notabene ukraińskość także) traktują jako zawód, inni funkcjonują w swej samoświadomości na zasadzie podtrzymywania antyukraińskich fobii, kultywowanych na Sienkiewicz, czy też bardziej współczesnych pożywkach. Bez tego są niezauważalni. Pożytek z tego może być jedynie taki, że na pewno znajdzie się kilku magistrantów, którzy na temacie zrobią sobie tytuł.

Spory pozostały. W roku 1983 zrodziła się idea rozbudowy czegoś na kształt zagrody charakterystycznej dla naszego regionu. Należało poszerzyć obszar pod przyszłą zabudowę. Do kupienia były grunta z Państwowego Funduszu Ziemi, ale tylko dla miejscowych. Jedyną osobą kwalifikującą się do dokonania zakupu był Michał Bajko pochodzący z Białowieży. Przypomnijmy, że początek lat osiemdziesiątych był kryzysowy. Kartki na mięso itp. Każdy, kto posiadał ponad 0,5 ha gleby zaliczał się do rolników i tracił kartki zaopatrzenia. Musiał sam sobie wyhodować świnię czy woła. Do kupienia było ponad cztery hektary gruntów, więc żeby obeszło się bez kulinarnych strat, zakupu dokonało dziesięć osób fizycznych w formie współwłasności. Byli to: **Mikołaj**

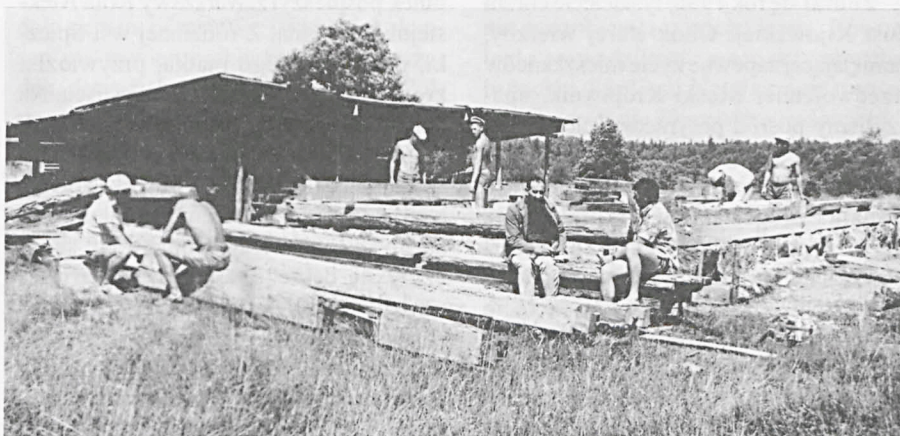
Aleksiejuk (pracownik naukowy PAN w Warszawie), **Michał Bajko** (inżynier z hajnowskiego HEMAKLES-u), **Stefan Bazyluk** (student Politechniki Białostockiej), **Mikołaj Buszko** (dyrektor Hajnowskiego Domu Kultury), **Jan Chwaszczewski** (student fizyki Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku), **Eugeniusz Czykwin** (wówczas działacz Bractwa Młodzieży Prawosławnej), **Jan Lemiesz** (student ekonomii F UW w Białymstoku), **Jerzy Misiejuk** (student organizacji i zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego), **Jerzy Monachowicz** (inżynier z Bielskiego Przedsiębiorstwa Budowlanego) i **Anatol Odziejewicz** (adiunkt z Katedry Fizyki Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku). Zarówno wówczas, jak i później inicjatorem i zarazem motorem napędowym kolejnych przedsięwzięć był i jest po dzień dzisiejszy **Anatol Odziejewicz** (obecnie dziekan Wydziału Matematyczno-Fizycznego Uniwersytetu w Białymstoku).

Czas nie stoi w miejscu, jak się okazało, jest dobrym weryfikatorem i część tej dziesiątki przestała się angażować w prace nad rozbudową przyszłego skansenu. Jedni wcześniej - M. Bajko (reaktywował się dosyć aktywnie dopiero w 1996 roku przy budowie kaplicy), S. Bazyluk, M. Buszko, E. Czykwin, potem J. Lemiesz, ostatnio J. Misiejuk nie widzi siebie w tym towarzystwie, zwłaszcza jeśli towarzystwo pracuje. Co roku odbywały się doroczne zebrania, w czasie których dokonywano bilansu prac, nakładów finansowych (inicjatywa jest całkowicie prywatna), planowano kolejne przedsięwzięcia. Nie obywało się bez kłótni. Uczciwie należy stwierdzić, że najwięcej czasu poświęcano na zebraniach problemom osób najmniej aktywnym w pracy. Widocznie musieli nadrabiać językiem. Oprócz aktywnych przy budowie właścicieli przyjeżdżało do pracy wielu młodych ludzi. Spore ich grono działa obecnie w różnych społecznych organizacjach, w szczególności w Związku Ukraińców Podlasia. Przy finansowym wsparciu Zrzeszenia Studentów Polskich odbywały się obozy szkoleniowe połączone z pracą przy ogrodzeniu. A przyszły skansen ogrodzony został oryginalnym płotem z gałęzi świerkowych (*balasów*). Przeplecione *balasy* między trzema żerdziami wysokości do 3 metrów stanowią solidną zaporę. Nic więc dziwnego, że odwiedzający nas później goście z francuskiej Alzacji w swym przewodniku po Polsce ten właśnie płot nazwali *clôture contre le loup* (zagroda przed wilkami (!)). Ilu lu-

dzi pracowało przy płocie, nie sposób tu wyliczyć. Najbardziej w pamięci zachowała się postawa **Gienka Monachowicza**, któremu nie opierała się żadna *balasa*, płot w jego rękach tak miękko powstawał niczym tkanina. Praca była podstawą rozbudowy skansenu. Jak się później okazało praca też weryfikowała obecność w gronie budowniczych muzeum.

Był rok 1984. Zaczęła się właśnie rekonstrukcja zabytkowej chaty przewiezionej ze wsi Biała koło Bielska Podlaskiego. Na jednym z bali widniała data budowy - rok 1897. W centralnej części chałupy zwanej właściwie chatą na ścianach widnieją napisy Ewangelistów wycięte w belach. Data wyświęcenia 6 października 1901 r. Brakuje *Єв-ан-ге om Луки*. Widocznie chata była przenoszona z innego miejsca, a belka z napisem została wymieniona. Jesienią zaczęliśmy poszywać dach słomą. Nikt z nas wcześniej się tym nie parał. Pomocy i instruktażu udzielił nam Borys Monachowicz - ojciec naszego kolegi. Uświadomić należy, że pracowaliśmy w wolnych od pracy i nauki chwilach, tak więc przy dobrym sprzęcie robót wieńczyliśmy dach kołami gdzieś pod koniec grudnia. Mroźny wiatr skutecznie usztywniał ręce.

Lato roku 1985. Tolek Odziejewicz, Jurek Misiejuk, **Ślawek Waszkiewicz** (inżynier z Bielska) i **Stefek Chursa** (rolnik z Koszel) przewożą wiatrak z Orli. W całości. Był to nie lada problem. Choć transport rozpoczął o czwartej nad ranem, to każdy napotkany na drodze użytkownik miał trudności z mijaniem. Przez kilka lat stał zabezpieczony. Dopiero na początku lat dziewięćdziesiątych zrekonstruowaliśmy prawie całkowicie zniszczony wał oraz brakujące skrzydła. Kilka lat wcześniej położony został nowy dach z gonty. *Wurlenskiej witrak* zbudowany został tuż przed II wojną światową. Żyje jeszcze właściciel i świadek jego powstawania. Wnętrze jest prawie kompletne, jedynie stalowe sita nadwreżyła rdza. Do niektórych układów znaleźliśmy nawet części zapasowe. Jasną rzeczą jest, że w najbliższym czasie wiatrak zostanie uruchomiony, bo dotychczas nie przyszło mu się za dużo mielić. W czasie niemieckiej okupacji mielenie było zabronione. (Tu ciekawostka. Dziadek Jurka Misiejuka skonstruował wówczas ręcznie napędzany młyn, w którym za pomocą stalowych wałców otrzymywano pierwszej jakości mąkę do wypieku białego pieczywa. Maszyna stoi w tymże wiatraku.) Po wojnie zaś wiatraki spotkał zły los. Ponieważ była to, jak w każdej wsi, przy-

JAN CHWASZCZEWSKI

watna inicjatywa, niszczona więc była niejako z definicji. Znałe są przypadki ich częstych pożarów. Najwytrwalsze przetrwały wszelkie niepogody do naszych czasów.

W następnym roku przewieziono majsternię z Widowa (dziś już przedmieście Bielska). Warsztat stolarski dziadka Jurka Misiejuka wraz z kompletnym, zabytkowym już wyposażeniem. Należy tu powiedzieć, że dotychczas pracowaliśmy takimi narzędziami, że wśród zabytkowych wydawały się one prymitywne, przynajmniej ich stan. Ale to jest mniej ważne, budynki stoją do dziś. Aktywnie wtedy zaczął uczestniczyć w życiu skansenu **Witek Korzun** (wówczas student filozofii UW). Jeszcze jesienią złożono (w ciągu jednego dnia!) stodołę z Koszel zakupioną za dwie furmanki opału.

Problemem na następny rok pozostało pokrycie dachów słomą. Praktyka jest taka, że o prostą słomę, nadającą się na pokrycie dachu, należy zabiegać przed żniwami. Jakość słomy dzisiaj zostawia wiele do życzenia. Z bardzo prostej przyczyny. Słoma jest mocno połamana po przejściach przez żniwiarę, a potem przez młockarnię. Nie da się jej porównać ze słomą zbieraną ręcznie i młóconą tak samo ręcznie prostą maszyną o równie nieskomplikowanej nazwie - cep. Nasze zaangażowanie w aktywne zajęcia z tym związane nie poszły tak daleko. Tak więc wymłóconą słomę czyściliśmy i wiązaliśmy w *ostriszanci* i *kúliki*. Nie każdemu szło to dobrze, robota musiała być solidna - w końcu to dach - więc niektórzy po prostu za to się nie brali.

Naturalną konsekwencją naszego dłubania w starym drewnie było powołanie

w 1985 roku białostockiego oddziału Towarzystwa Opieki nad Zabytkami. Oprócz aktywu z białowieskiego skansenu do TONZ zapisało się wielu innych miłośników staroci. W ciągu kilku lat działalności oddział doliczył się ponad stu członków. W ramach towarzystwa organizowanych było bardzo dużo odczytów, wykładów, sesji popularnonaukowych, prac inwentaryzacyjnych miejscowych cmentarzy prawosławnych, a nawet młodzieżowych rajdów. Przypomnieć należy, że to stąd w 1983 roku, spod wiatraka wyruszał pierwszy ukraiński rajd Podlasza organizowany wówczas przez lubelski oddział „Almaturu”. W owych czasach musiał być oficjalny organizator, bowiem tak się składało, że trasy rajdów prowadziły często w strefie nadgranicznej, a *pogranicznicy* wymagali odpowiednich papierów. W następnych latach właśnie TONZ był oficjalnym organizatorem kolejnych rajdów Podlasza. Przybywali tu również uczestnicy białoruskich rajdów, np. Bačkauszczyzna.

Wracamy na plac budowy. Przy okazji zakupów dokupiliśmy jeszcze jedną stodołę, niewielkich rozmiarów i z cienkich 3-calowych bali. Jej konstrukcję dopasowaliśmy do projektu bani (sauny) i w roku 1987 zbudowaliśmy nad brzegiem Narewki kolejny obiekt. Wówczas do pracy włączyli się bracia Paweł i Tomek Misiejuk. Życie towarzyskie, szczególnie męskie przeniosło się właśnie do bani. Przy jej właściwym funkcjonowaniu pora roku nie odgrywa większej roli, a zimą temperatury gradientem tym bardziej hartuje organizm. Szczególnie, gdy z gorącej bani wyskoczy się nago prosto do śniegu, albo zamarzającej rzeki. O skorzysta-

nie z bani dopytywało się wielu naszych znajomych, zaś dla wielu zaglądających tu turystów bania była nie lada atrakcją.

Zbliżał się rok 1988, tysiąclecie chrztu Rusi Kijowskiej. Obok starej wierzby, pamiętającej zapewne życie mieszkańców przedwojennej wioski Kropiwnik, upatrzyliśmy pośród przyrzecznych mokradeł niewielki pagórek. Wtedy wspólnie podjęliśmy pomysł Tolka Odziejewicza usypania czegoś na wzór kurhanu, na którym w przyszłości mogłaby stać cerkiewka czy kapliczka, a w najbliższym roku krzyż upamiętniający tysiąclecie Chrztu Rusi. Oczywiście, jeśli chodzi o sprawy religijne, to wziął je w swoje ręce Michał Bajko. On też wykonał metalową podstawę pod olbrzymi dębowy krzyż, jak również zaprojektował sam krzyż wzorując się przy tym na majestatycznych krzyżach z okolicy wsi Nowe Berezowo. Na podstawie krzyża widnieje: *Спаси Господи люди твоя і благослови достояніє Твое*, zaś na ramionach wymowne daty: 988 i 1988.

Pod wiatą leżała do rekonstrukcji chałupa z końca XIX wieku przewieziona z Klejnik. Opuuszczona, od trzech lat niezamieszkała, z przeciekającym dachem stała tam w stanie agonii. Spadkobiercy mieszkający w Supraślu i Białymstoku nie zatroszczyli się nawet o rodzinne pamiątki, na podłodze przewracały się fotografie. Zażądali za to horrendalnej ceny za chatę doprowadzoną do ruiny. Dopiero perswazja, ze względu na fakt wcześniejszego umieszczenia chaty w rejestrze zabytków i wynikających z tego faktu obowiązków opieki nad zabytkiem, ostudziła apetyty chcących wzbogacić się na zamiłowanych w starociach frajerach. Lato 1988 roku wypełnione było rekonstrukcją tejże chaty. Tolek Odziejewicz i ja spędziliśmy wtedy w białowieskim skansenie równo dwa miesiące. Przy nas zawsze było kilku naszych współników pomagających przeprowadzić, jak dotychczas najtrudniejszą rekonstrukcję, jeśli oczywiście pozwalał im na to czas. Siłę chłopca należało wykarmić. Systemem zmianowym kuchnię prowadzili Alicja Nazaruk, Halina Zalewska oraz nasz mistrz kuchni Paweł Dejkało. Pan Paweł jest również mistrzem w gawędzie. Zdarzało się, że idąc po śniadaniu po zakupy na obiad zagadał się z kimś na ulicy i wracał późno po południu. Z utęsknieniem wyglądaliśmy powrotu pana Pawła. A jak nam smakował obiad wieczorem! I byliśmy wszyscy syści!

Do końca wakacji zdążyliśmy zwieńczyć chatę krokiewiami. Zbliżała się desz-

czowa jesień, Tolek pojechał na kilka miesięcy do Szwecji. Do wykonania zostało około 200 m² dachu z gonty. Na ratunek pospieszył z Warszawy Kola Aleksiejuk z rodziną. Z rodzinnej wsi Spiczki, gdzie żyła jego matka, przywiózł... krowę, - mleko więc miał na miejscu. Na dachu oprócz jego żony Ireny pomagali **Gienek Chwaszczewski** - student Politechniki Białostockiej i **Marek Martynowicz**, wówczas uczeń Technikum Leśnego w Białowieży. Dopiero jak skończyły się deszcze, a przyszły pierwsze mrozy - dach był mniej więcej gotowy.

W następnym roku trwały prace wykończeniowe. Cały strych wąskiej przecięz chaty zagospodarowaliśmy na schronisko. Udało się nam wyodrębnić cztery pomieszczenia, w których stało czternaście łóżek. W części chałupy, gdzie stał inwentarz, a która była prawie doszczę-

nowych realiów. Każdy z nas miał co najmniej czasu. Życie stało się coraz droższe. Reguły gry wyznaczać zaczął wszechogarniający pieniądź. A wartości, którym poświęciliśmy cały nasz trud w skansenie nie mieściły się w tych kategoriach. Może to i dobrze, bo czyż zawsze da się przeliczyć dobra niematerialne na pieniądze? Były próby utworzenia własnej firmy na bazie skansenu, jednak dało to niewielkie efekty pozwalające w części na wykończenie schroniska. Bardzo ważnym momentem w dziejach skansenu był fakt objęcia ochroną konserwatorską całego obiektu. Wojewódzki Konserwator Zabytków w Białymstoku decyzją z dn. 30.12.1992 r. wpisał do rejestru zabytków pod numerem 765 *Zespół budownictwa drewnianego*. Ochroną konserwatorską objęte zostały dwa wiatraki, dwie chałupy, majsternia i stodoła wraz

Początek rekonstrukcji XIX-wiecznej chaty z Klejnik, lipiec 1988r.
Od lewej: Sławek Waszkiewicz, Jurek Misiejuk, Witek Korzun, Jan Chwaszczewski, Kola Nowicki, Jurek Monachowicz, Tolek Odziejewicz i Gienek Chwaszczewski

nie zniszczona, urządziliśmy kuchnię, jadalnię i malutki gabinet. Chyba nam udało się rekonstrukcja, bo zarówno władze konserwatorskie (praktycznie od początku budowy skansenu fachową poradą i wielką sympatią obdarzała nas pani Lucyna Stalończyk z Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Białymstoku), jak i liczni turyści mniej oraz bardziej obeznani w tematyce, zgodnie potwierdzali harmonię całego budynku. Jedynym mankamentem została niska powała (nie można zmieniać architektury zabytku), o czym przekonały się głowy tańczących na sylwestrowym balu już w 1990 r. Tradycyjnie takie bale w skansenie odbywają się w gronie budowniczych od 1986 roku.

Zmiany polityczne i gospodarcze w Polsce przyczyniły się do pewnego spowolnienia prac w skansenie. Rodzący się kapitalizm stawiał przed nami nowe wyzwania. Wydaje się, że do tej pory cała nasza inicjatywa nie dopasowała się do

z gruntami, na których usytuowane są te obiekty.

W roku 1995 za sprawą Jurka Monachowicza zacieśniła się współpraca z właścicielami firmy „Farmbest” z Bielska Podlaskiego, którzy korzystali ze skansenu przy podejmowaniu swoich gości. W zamian użyczyli nam ciężkiego sprzętu do robót ziemnych. Wykopaliśmy duży zbiornik retencyjny, co pozwoliło nam odwodnić część terenu. Pozyskaną ziemię wykorzystaliśmy na rekultywację prawie dwóch hektarów zdewastowanego obszaru. Wcześniej miejscowa ludność pozyskiwała tu ziemię (stał liczne doły, a w nich masa śmieci, złomu). Jan Michalczuk, Adam Malinowski i Wiaczesław Myszek zgodzili się partycypować w kosztach rekonstrukcji kolejnej chałupy, którą zakupiliśmy i przewieźliśmy ze wsi Czyżyki koło Hajnówki. Przygotowaliśmy miejsce pod budowę kolejnej chaty. Wspomniani właściciele dostarczyli no-

wych bali do rekonstrukcji, deski na sufity i podłogi. Materiał na podwaliny oraz nietypowe elementy należało wycinać samemu z zakupionego surowca. Świeżo pocięte drewno złożyliśmy pod wiatrą do sezonowania. Na następny rok będzie gotowe do użytku.

Rzeczywiście. Rok 1996. Wielkie plany. 29 kwietnia dotarły do nas alarmujące telefony o pożarze słomianej chaty. Nad Białowieżą przeszła niewielka burza. Jeden z piorunów trafił w słomiany dach i sucha jak pieprz chata w mgnieniu oka stała cała w płomieniach. Dzięki ofiarności miejscowych strażaków uratowano większość zrębu. Ogień strawił jednak cały dach, opalił trzy ściany, z których jedną należało wymienić całkowicie. Co gorsza, na strychu przechowywaaliśmy etnograficzne zabytki, przeważnie drewniane, około 400 pozycji. Zostały metalowe części sierpów... Gliniane naczynia zniszczone zostały przez temperaturę i wodę. Nadpalona *stupa* do ręcznego wyrobu kaszy przypominała żalony gryzek.

Pocieszające w tym nieszczęściu było odszkodowanie, jakie uzyskaliśmy za straty wynikłe w wyniku pożaru. Pozwoliło to nam na odbudowę. Wynajęliśmy cieśli, którzy zarazem zrekonstruowali chatę z Czyżyk. Jak zwykle, najwięcej problemów mieliśmy przy dachach. Ile było problemów organizacyjnych i trudnych rozmów przy skompletowaniu słomianego dachu wie tylko Anatol Odziejewicz, na którego barki spadła organizacja całego przedsięwzięcia.

Tolik kilkakrotnie namawiał mnie, abym zbudował kapliczkę. Materiał jest, on zdobędzie sponsorów na wykonanie. Za każdym razem się nie zgadzałem.

Pewnego lipcowego dnia rozmawiałem z Jurkiem Kondratiukiem o skansenie. Powiedział mi, że spotykał się z ks. Leoncjuszem Tofilukiem, który zapytał o kapliczkę. Postanowiłem nie czekać.

- *Wiesz co, Tolik, będzie kapliczka, ale zbudujemy ją razem, bez żadnych pieniędzy.*

- *Zgoda* – powiedział Tolik.

Poszliśmy do białowieskiego proboszcza ks. Sergiusza Korcha z naszym pomysłem. Nie miał żadnych obiekcji co do budowy. Wybraliśmy patrona św. Aleksandra Newskiego. Następnego dnia pojechałem do Jurka Krysiuka – architekta z Białegostoku i udaliśmy się do Nowego Berezowa, gdzie stoi nad źródłem kapliczka. Zrobiliśmy inwentaryzację i dokumentację fotograficzną. Obraliśmy ją za wzór, bowiem do przeniesienia na

naszym terenie takowych nie ma. Każda, która istnieje ma swego gospodarza. Importowanie z terenów objętych akcją „Wisła”, jeśli takowa gdzieś istnieje, wydało się nam bezcelowe, jakkolwiek skansen ma pewien architektoniczny porządek, dotyczy konkretnego regionu – Północnego Podlasia, a architektura kapliczki z Nowego Berezowa dobrze komponuje się z pozostałymi budynkami. W tym czasie Tolik Odziejewicz wraz z ks. Sergiuszem Korchem i Michałem Bajko złożyli wizytę u metropolity Bazylego. Przedstawili nasze zamiary, zdjęcia. Metropolita ucieszył się z tego faktu, poradził nawet abyśmy nie łączyli miedzy z drewnem przy budowie kopuły. Udzielił błogosławieństwa, wyznaczono datę poświęcenia kamienia węgielnego na dzień 12 września 1996 r.

Do tego czasu nie zwlekaliśmy i złożyliśmy pokątną część zrębu. Budowa *na zrab* na planie ośmioboku wymagała precyzyjnych zacięć. W przeddzień uroczystości położenia kamienia węgielnego okazało się, że z powodu wizyty państwowej prezydentki Francji, nie może być obecny metropolita Bazyli. Do konsekracji wyznaczony był ks. Leoncjusz Tofiluk. W asyście duchowieństwa, licznie zgromadzonych parafian z Białowieży oraz budowniczych skansenu zapoczątkowano budowę świątyni. Do końca roku zdążyliśmy zakończyć budowę zrębu, konstrukcję dachu i zabezpieczyliśmy całość przed opadami.

Późnym wieczorem 28 grudnia wszystkich współwłaścicieli skansenu postawiła na nogi kolejna tragiczna wiadomość: pali się kolejna chata. Tym razem ta przewieziona z Klejnik. Tym razem za sprawą człowieka, bo czyż nie bezmyślnym jest pozostawienie chaty w dwudziestokilkustopniowy mróz z włączonymi wszystkimi grzejnikami? Nie wytrzymała instalacja elektryczna. Cały trud przy wypieszczaniu schroniska zniknął w ciągu kilku godzin. Okropne! Jeszcze nie wyzbyliśmy się przykrego zapachu zgliszcz chaty z Białej, a tu kolejna strata. W sumie są już cztery obiekty i każdy wymaga ogromnych nakładów pracy przy wykończeniu. Żal słów.

Nie poddaliśmy się! Wczesną wiosną zaczęliśmy odbudowę. Podobnie jak w pierwszym przypadku, do zrekonstruowania było poddasze oraz część kuchni. Musieliśmy szybko zapobiegać rozwojowi grzybów i pleśni. Po roztopach cały budynek przesiąknięty był wilgocią. Przy bardzo dobrym przygotowaniu zdołaliśmy w ciągu czterech dni usunąć wszyst-

kie wypalone elementy i zbudować nową konstrukcję dachu, zabezpieczając tym samym cały budynek. Obiekt zaczął przyjmować pierwotną formę. Psychicznie poczuliśmy się trochę lepiej. Równolegle prowadziliśmy prace przy obu chałupach i kaplicy. Najważniejszym na obecnym etapie elementem budowy była kopuła i krzyż. Tu inicjatywy projektu i wykonania podjął się **Michał Bajko**. Trzeba przyznać, że perfekcyjne wykonanie w nowej technologii (całość jest z aluminium) bardzo dobrze komponuje się z drewnianą konstrukcją kapliczki. Minął rok i w dzień św. Aleksandra Newskiego poświęcony został krzyż na kaplicy. Zrodziła się nowa tradycja wrzeźniowego święta, na którym gromadzi się co raz więcej ludzi.

I oto mija już dwadzieścia lat przygody z zabytkami. Dwadzieścia lat, w trakcie których były chwile bardziej i mniej radosne. Czas ten jednak upłynął pod znakiem wyťažonej pracy. Poświęcone były temu wolne chwile i środki, dzięki czemu powstał kompleks, raczej nie spotykany w okolicy. Wielu turystów z kraju, a szczególnie z zagranicy z zachwytem podziwiał stare belki budynków. Zwieńczeniem tych lat była uroczystość wyświęcenia kaplicy, która majestatycznie góruje nad całym kompleksem. Odbyło się to oczywiście w dniu 12 września br. Wyświęcenia kaplicy dokonał biskup bielski Grzegorz. W czasie uroczystości ks. Leoncjusz Tofiluk wyraził słowa podziękowania budowniczym obiektu. Po nabożeństwie dostojni goście zwiedzili wszystkie budynki **Zespołu**. Szczególną uwagę zwracała na siebie etnograficzna ekspozycja urządzona w chacie z Białej, którą przygotowała **Ewa Keczyńska-Moroz**, która jest etnografem, a pracuje w Domu Kultury w Białowieży. Piszący te słowa zaprezentował historię skansenu zapisaną na slajdach. **Lucyna Stalończyk** z Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Białymstoku z uznaniem wyraziła się o samej idei i pracy ludzi, którzy tworzyli i rozwijali skansen. Od początku współpraca władz konserwatorskich i budowniczych skansenu układała się wzorowo. **Dr Bohdan Martyniuk** ze Społecznej Komisji Opieki nad Zabytkami Sztuki Cerkiewnej TonZ wystąpił z wykładem „Sztuka cerkiewna” bogato ilustrując go slajdami. Porządek święta wieńczyło ognisko, które jak zawsze jest nieodłącznym elementem białowieskich spotkań. Jak mawiał poeta *nic tak nie jednoczy ludzi jak ogień*.

Jan Chwaszczewski

Czeremszna ma pięć lat

W mroźny listopadowy wieczór w sobotę 28 listopada b.r. w Gminnym Ośrodku Kultury w Czeremsze atmosfera była ciepła, momentami wręcz gorąca. To folkowa grupa Czeremszna obchodziła 5-lecie swej działalności artystycznej. Zespół ten działa pod patronatem Gminnego Ośrodka Kultury w Czeremsze.

W obchodach wzięli udział posłowie ziemi białostockiej - Sergiusz Plewa i Jan Syczewski, sekretarz ZG Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego - Walentyna Łaskiewicz, wykładowca Szkoły Muzycznej w Białymstoku - prof. Jerzy Sułkowski, dyrektor Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury w Białymstoku - Barbara Pacholska, Włodzimierz Pietruczuk - starosta powiatu hajnowskiego, Sławomir Sawczuk - redaktor Radia Białystok i Telewizji Białystok, Simona Kossak - pracownik Instytutu Badawczego Leśnictwa w Białowieży, Sławomir Halicki - dyrektor Domu Kultury w Choroszczy, Sergiusz Smyk - przewodniczący Rady Gminy Czeremcha, Karlsen Gasman - gość z Niemiec, który był współorganizatorem tournée Czeremszyny po Niemczech. Oprócz wymienionych na benefisie gościł także zespół ludowy z Czeremchy i „Wólczanka” z Wólki Terchowskiej.

Zespół powstał w Czeremsze w 1993 roku z inicjatywy Barbary Samosiuk. Już po miesiącu istnienia Czeremszna wystąpiła na Festiwalu Muzyki Ludowej „Mikołajki Folkowe” w Lublinie. Ten pierwszy występ dał początek wielu następnych koncertom zespołu w Polsce i poza jej granicami. W ciągu pięcioletniego okresu działalności zespół występował na scenach Polski, m.in. w Warszawie, Lublinie, Gorzowie Wielkopolskim, Legnicy, Radomiu, Białymstoku, Suwałkach, Elblągu, Częstochowie, Płocku. Był też częstym gościem w naszym regionie: Bielsku Podlaskim, Hajnówce, Siemiatyczach, Supraślu, Tykocinie. Ostatnio Czeremszyny można było posłuchać w Mielniku w ramach Muzycznych Dialogów nad Bugiem oraz w Białymstoku i Bielsku Podlaskim na Festiwalu Kultury Ukraińskiej „Podlaska Jesień”. Zespół reprezentował naszą kulturę w innych krajach Europy. Koncertował w Niemczech, Francji i Holandii. Wystąpił w kilku programach telewizyjnych. W TVP1, Programie 2 Telewizji Polskiej oraz w TV Polonia. Były to: *Swojskie Klimaty*, *Tydzień*, *Usiebie*, *Hulaj dusza*, *Tydzień dla zakochanych*. W jego dorobku są dwie kasety i compact-disc. W 1996 roku wydał kasety *Чом ти не прийшов* i w 1998 roku

kasety i płytę *Źródło*. Czeremszna jest jednym z nielicznych, i czy nie jedynym, zespołem folkowym na Podlasiu, który podtrzymuje tradycje swoich babć.

W Lublinie istnieje zespół „Orkiestra pw. św. Mikołaja” i właśnie on zainspirował mnie do tego, żeby powstała Czeremszna. Członkowie tego zespołu jeź-

dzili na Ukrainę, na południe Polski, zbierali pieśni temkowskie, huculskie, ukraińskie, opracowywali i śpiewali je. My te pieśni mamy tutaj. Swoje, własne, piękne, ludowe, które są zapominane i śpiewane bardzo rzadko, a szczególnie rzadko przez ludzi młodych. Kiedy już starszych nie będzie, nie będzie szansy do nich powrócić. Dokładamy starań, aby ta kultura, która istnieje na Białostocczyźnie nie zginęła. Dlatego istnieje Czeremszna. Może to co robimy jest nowe, jest inne, nie jest takie jak stara kultura ludowa, ale myślę, że jest atrakcyjna i dla starego pokolenia i dla młodego, a może i to młodsze pokolenie bardziej się przybliży do swojej kultury, do swoich korzeni... twierdzi liderka zespołu Barbara Kuzub-Samosiuk.

Część artystyczna, a stanowiła ona główną część imprezy, przeplatana była pieśniami z repertuaru zespołu i wspomnieniami, które najbardziej utkwiły w pamięci, z festiwali, w których uczestniczył zespół. W międzyczasie głos zabrał Karlsen Gasman z Niemiec, zwracając uwagę na szerokie zainteresowanie publiczności niemieckiej muzyką Podlasia.

Po koncercie obdarowano zespół mnóstwem kwiatów i upominków, wśród których zdarzały się nawet „wkłady do kopert”. Nie brakowało też gorących słów podziękowań i gratulacji, składanych przez gości benefisu. Wśród nich wystąpił poseł Jan Syczewski, który stwierdził, iż zaistnienie Czeremszyny na scenie w mozaice kulturalnej Podlasia charakteryzowało się tym, że właśnie niczym granat, niczym pocisk wybuchła i nie raziła, nie raniła, ale zarażała emocjonalnie publiczność, czego dowodem był również dzisiejszy koncert. I każdy koncert, każda piosenka w moim odczuciu jest takim charakterystycznym wybuchem zara-

żającym emocjonalnie publiczność. Z pewnością przyczyną tego wybuchu i zdolności zarażania tkwi w tym, że mamy do czynienia z bardzo młodymi ludźmi, którzy potrafią autentycznie fascynować się tym, co śpiewają. Oni są głęboko zafascynowani, głęboko przeżywają, dzięki temu udziela się to tak pięknie publiczności. Gratuluję zespołowi, głównie pani Basi wspaniałych poszukiwań repertuarowych, głównie rozwiązań aranżacyjnych. Zespół potrafi pięknie wzbogacać i tak bogatą mozaikę kulturową pogranicza. Potrafi uczyć nas wszystkich, zapewne Polskę również, by w różnicy kulturowej dostrzegać bogactwo, by umieć rzeczywiście fascynować się tym, co nie tylko moje, ale co inne, co różni poszczególne narodowości, poszczególne kultury w tej pięknej mozaice kulturowej Białostocczyzny.

Na zakończenie imprezy gościnnie wystąpiła też śpiewająca część warszawskiej Werchowyny, z ukraińskim repertuarem znacznie wychodzącym poza region Podlasia. Były to pieśni z Lemkowszczyzny, pieśni huculskie, poleskie i mało znane pieśni z dalekiej Ukrainy.

Janusz Bakunowicz

Чи адміністраційна реформа допоможе меншинам?

В днях 13–15 листопада, коли в Білостоці, Більську Підляському та навколишніх селах проходив український фестиваль „Пудляська осінь”, у Гданську відбувся «II Фестиваль національних меншин», організатором якого був Гданський відділ Союзу української незалежної молоді. І хоч перший торкався однієї меншини, а другий, як вже сама назва показує, був міжнаціональним, то однак назва „фестиваль” більше підходить до „Пудляської осені”. Чому?

По-перше: кількість гостей на Гданському фестивалі була мінімальна в порівнянні з „Пудляською осінню”, а по-друге, і що важливіше, пропозиція представлена гостям «II фестивалю національних меншин» була дуже скромна. В п'ятницю лідери і діячі української, білоруської та литовської меншин мали нагоду зустрітися з представниками самоурядових влад міста Гданська, які розповіли про самоурядову реформу та її наслідки для праць організації національних меншин. В головному, йшлося про утворення трьох рівнів самоурядових влад для переняття ними частини обов'язків від центру у Варшаві. Це звичайно повинно означати, що лідери меншостей не будуть їздити до Варшави, а зайдуть тільки до гміни чи повіту де розділять самі гроші, наприклад на культурні чи суспільні заходи. Ця ситуація сприятиме меншостям, які мають своїх представників в самоурядових структурах. А українцям з Підляшшя краще хіба буде здобувати фонди у Варшаві, а не в Більському, Сім'ятицькому чи Гайнівському повітах.

У п'ятницю ввечері в залі готелю „Гранд” зібралася велика кількість осіб, щоб взяти участь в „Народному бенкеті”, під час якого можна було покуштувати литовських, білоруських, українських, татарських і єврейських народних страв. При нагоді народні ансамблі могли презентувати свої досягнення. Бенкет був дуже вдалим і мабуть чи не найцікавішою частиною цілого фестивалю. Хоча не відбулося і без деяких непорозумінь незалежних від організаторів. І так, представник наших сусідів, білоруський бард з Гродна – Віктор Шалкевіч, під час свого виступу декілька разів об'явив, що за декілька хвилин гості будуть мати змогу скуштувати білоруської страви – „білостоцької бабки”. Однак, коли ця вос-

тання появилася на столі, виявилось, що „претензії” до неї мають також і литовці, які називають її „kolduny litewskie”. Так до кінця і невідомо, хто перший придумав цю страву...

Фестиваль закінчився в неділю. Ще тільки в суботу в домівці СУНМ-у на „Długim targu” в Гданську організатори показали фільм „Raj utracony” – про життя українців після акції „Вісла” і декілька ансамблів виступило в суботній і недільний вечори в „Celtic pub” на Старому місті.

Фестиваль був заходом невеличкого масштабу, для невеличкої кількості глядачів. Однак, показав він, що Гданськ як місто, де меншини становлять невеличкий процент мешканців, може організувати щось, що в інших містах було б неможливим до реалізації. Прикладом є Білосток, про який так багато говориться, як про місто багатьох народів, де влади не завжди завважають меншини. Різниця в тому, що допомогу гданським меншинам дала місцева са-

АНДРІЙ ДАВИДЮК

моуправа, а гоноровий патронат обняв президент міста Гданськ. У нас така ситуація майже неможлива.

І може тому, поза все, можемо позаздрити гданським українцям. Позаздрити влад. У нас ще треба довго чекати, поки патронат, прикладово, над „Пудляською осінню” обійме президент Білостоку.

З Фестивалем національних меншин паралельно проходив у Сопоті 25-ий вже Молодіжний ярмарок. Число кругле і слід побажати Гданському відділенню Об'єднанні українців у Польщі, як організаторам, щонайменше наступної 25-ки. Про цю круглу річницю нагадував гостям Ярмарку транспарант з великою цифрою 25, яка виглядом нагадувала тризуба. Цього року до будинку Економічної академії з'їхалося з цілої Польщі кількості осіб, щоб разом розважитись і зустріти старих друзів.

На початок виступило декілька кабаре, які з різним успіхом розважали публіку. Виступив теж ансамбль зі Львова, який мабуть не припав до смаку глядачам. Може тому, що молодь очікувала зірки української рок-сцени, відомого також на Підляшші, ансамблю «Актус» із Києва. Хлопці не підвели публіку і так розрухали глядачів, що перші рядки під сценою виглядали як на концертах відомих у світі рок-гуртів. Молодь скакала, співала, а навіть підкидала на руках деяких спосеред себе. Все з великим зацікавленням записувало місцеве телебачення і фотографували репортери місцевої преси. Можна сказати, що виступ «Актуса» був найміцнішим акцентом щогорічного Ярмарку. Після цього виступу почалась забава – традиційно до білого ранку.

На Ярмарку трапилось мені побувати перший раз, так що не маю порівняння з попередніми. Однак більшість мовила, що з року на рік меншає кількість гостей, а сам ярмарок стає менш цікавим. Може на це впливає ціна квитків – 30 zł? До того треба додати також кошти подорожі – більшість гостей приїздить з віддалених місць Польщі, а видаток кількадесяти злотих перевищує можливості більшості молодих людей. А може форма імпрези вже не підходить до сучасності і треба було б її поміняти, щоб заохотити до приїзду на онднічну забаву? Але проблема потреб, зокрема молоді, торкається не тільки Гданська.

Андрій Давидюк

Razem w Europie

Pod takim hasłem Polskie Forum Edukacji Europejskiej przy finansowym wsparciu Fundacji „Phare” zorganizowało w dniach 16-23 listopada w Międzygórzu obóz, adresowany do przedstawicieli mniejszości narodowych, mieszkających w Polsce.

PFEE funkcjonuje jako niezależna organizacja pozarządowa, w której trzon stanowią ludzie młodzi przeważającej części studenci uczelni śląskich. Dlatego też działania Polskiego Forum kierowane są do osób w podobnym przedziale wiekowym i mają za cel zapoznanie z zasadami życia społecznego, gospodarczego, politycznego zjednoczonej Europy, a co za tym idzie, również problemami jej obywateli.

Naczelnym postulatem obozu była eliminacja obcości kulturowej, negatywnych stereotypów poprzez wspólną zabawę, warsztaty, prelekcje, przy czym sami uczestnicy mogli zapoznać się z folklorem i tradycjami innych narodów, z którymi na co dzień nie mają kontaktu.

Najliczniejszą grupę spośród przybyłych stanowiła mniejszość ukraińska, w mniej obfitym gronie zjechała młodzież z mniejszości białoruskiej, litewskiej, niemieckiej, czeskiej, słowackiej, romskiej, ormiańskiej.

W zupełnie innych kategoriach należałoby traktować reprezentantów danego narodu, nie występującego w Polsce w postaci zwartej grupy, jak: Syryjczycy, Peruwianczycy, Kubańczycy, Rumuni oraz Polaków bądź to studiujących za granicą, bądź też takich, których rola ograniczała się do biernej obserwacji, gdyż znaleźli się na obozie PFEE z racji zainteresowań mniejszościami.

Integracja metodą „koci – łapci”

Pomysł wzajemnej konfrontacji ludzi odmiennych narodowościowo wydaje się być ciekawym i chwalebny w swej istocie, zważywszy na fakt, iż wszelkie formy spotkań i wymiany poglądów stają się doskonałą okazją do przeniesienia lokalnych bolączek na szersze gremium, zapoznania z nimi osób trzecich, nie zorientowanych w kwestii. Od samego początku nie ukrywaliśmy celu naszego przyjazdu, który zawierał się w chęci podjęcia dialogu zarówno z „mniejszością

Ukraińcy pokazali obszerne fragmenty obrzędu weselnego

białoruską” z rejonu językowo ukraińskiego jak i z innymi mniejszościami.

Jako, że „Białorusini” nie przejawiali gotowości do rozmów, zdecydowaliśmy się sami wystąpić z inicjatywą. Krok przez nas uczyniony odebrano w kategoriach jawnej napaści, podyktowanej nienawiścią do narodu białoruskiego, a że takie stanowisko koliduje z hasłem integracji (natenczas stopień integracji uczestników utrzymywał się na etapie gier poznawczo-adaptacyjnych „koci – łapci” z użyciem maskotki) strona pokrzywdzona poinformowała osoby trzecie. Przy czym, i to wydaje się nam w całym konflikcie najciekawsze, nie byli to organizatorzy, którzy winni być przygotowani na możliwość pojawienia się antagonizmów, lecz osoby spoza kręgu kompetentnych.

Plachta na byka

„Mediatorka” poziomem orientacji w domniemanym sporze zadziwiła nas tak dalece, iż nie jesteśmy w stanie poświęcić jej więcej niż parę zdań, mimo że siła zacietrzewienia mogłaby podnieść temperaturę niejednej konferencji. Panna L., nazwijmy w ten sposób naszą partnerkę, występowała w pozycji większości polskiej (jej przybycie na obóz PFEE należałoby tłumaczyć ciekawością), a skoro pochodziła z Białowieży, odczuła, iż problem dotyka ją osobiście. Posypał się grad pytań niniejszej treści: *Jakim prawem*

dochodzimy Ukrainy na Podlasiu?, Co za różnica, jakim dialektem posługuje się tamtejsza ludność? (w jej mniemaniu wszędzie mówią tak samo). Panna L. Nie widziała również niczego złego w anektowaniu ukraińskich pieśni przez rzekomych Białorusinów, jeśli takowe przypadają im do gustu. Wspólny rejon pociąga za sobą wspólnotę pieśni... Przeto z jednego skarbca wyjąwszy pewnego wieczora „Nese Hala wodu”, połączyliśmy swe głosy, święcie przekonani, że śpiewamy po ukraińsku, zaś „Białorusini” z okolic Witowa, Hajnówki, Bielska Podlaskiego, że w „archaicznym białoruskim”.

Nasze przywiązanie do tradycji, czyli - co zostało z korzeni

A propos skarbca, na którym bądź co bądź opiera się świadomość bytności narodu, pojawia się pytanie o stosunek młodego pokolenia do tegoż dziedzictwa, na ile stanowi ono pewnego rodzaju sacrum, wreszcie – czy kultywowanie go i przekazanie następcom w niezmiennym kształcie nie jest niepisana powinnością każdego z nas? Podczas prezentacji kultur narodowych, do czego zobowiązani byli uczestnicy obozu, miało się wrażenie, w przypadku niektórych mniejszości, że tradycja utknęła gdzieś na płaszczyźnie ojców i dziadów. Przykładem może być młodzież niemiecka, której nie udało się przywieźć stroju ludowego, gdyż starszyzna po prostu nie zgodziła się ta-

kowego udostępnić. Na próżno też wiadomości nalegała, by zaśpiewano jakąś pieśń „ze źródeł”, – jedyną rzeczą jaką pamiętano był fragment kołedy.

Tego, co istotne i charakterystyczne dla narodu, nie byli też w stanie pokazać ani Rumuni, ani Romowie. Przy czym ci pierwsi podkreślali, że nieustannie są myleni z Cyganami, stąd dość często stykają się w Polsce ze zdaniem tej miary: *Po co Rumunom wykształcenie?* (przedstawiciele studium w Polsce).

O negatywnym nastawieniu i uprzedzeniach Polaków wspominali też Romowie. Ciekawostką była opowieść o obowiązującym kodeksie, wedle którego największym przewinieniem są: cyganobójstwo i cudzołóstwo (karana jest wyłącznie żona). Tłumaczono oprócz tego pewne niezrozumienie dla nas zachowania Romów, m. in. ich protest przeciw osiedlaniu się w domach piętrowych, wynikający z zasady, że kobieta Romka nie może mieszkać nad mężczyzną.

Stosunkowo najpełniej wypadła prezentacja Słowaków, Litwinów, Ukraińców i Białorusinów, lecz i tutaj hasło narodowej kultury potraktowane zostało bardzo subiektywnie. Jeśliby kategorię oceny przyjąć założenie, że pokazujemy to, z czego jesteśmy dumni – to duma z tradycji zdecydowanie bardziej widoczna była w pokazach Słowaków, Litwinów i Ukraińców niż Białorusinów, którzy poprzestali na pokazie „dorobku narodowego”, zgromadzonego na kasetach video, eksponując przy okazji fragmenty „Basowiszczu” menuet pijaka ze sobą i przestrzenią. Nie zdziwiło natomiast nikogo zachowanie studentów z Czech, odcinających się od obowiązku prezentacji. Począwszy od pierwszego dnia obozu, zarzucili oni kotwice w przyhotelowym barze, o co nie można mieć do nich pretensji, gdyż rozmowy okazały się tam bardziej konstruktywne, niż te przewidziane w programie.

Z dużej chmury mały deszcz

Jeden z tematów projektowanych w dyskusji dotyczył stereotypów i wynikających z tego tytułu wzajemnych uprzedzeń. Przebieg niniejszej ograniczył się do wypunktowania długiej listy cech typowych dla poszczególnych nacji.

Organizatorzy nie podchwycili naszej propozycji konwersacji, dotyczącej źródeł wzajemnych animozji i sposobów ich likwidowania, choć było to najistotniejszym aspektem tej problematyki. Samo wyliczenie stereotypów nie wystarcza,

Białoruska sukienka zaiste wdzięcznie zaprezentowała się na chłopcu

potrzebny jest dialog, wymiana własnych spostrzeżeń i sądów.

Takie potraktowanie problemu ze strony organizatorów wynikało prawdopodobnie z chęci stworzenia miłej atmosfery i uniknięcia konfrontacji, jako że ideą przewodnią obozu była integracja. Ale czy właśnie na tym miała ona polegać? Czy nie była to przypadkiem pseudointegracja, ucieczka przed bezpośrednim kontaktem z problemem? Nasuwa się w związku z tym pytanie: W imię czego? Kilkudniowej internacjonalistycznej „przyjaźni”? Jeśli tak, to nasz wspólny europejski dom, budowany na tego typu fundamentach okaże się zbyt kruchy by trwał.

Filozofia Rosenfelda

Spośród ludzi wielkiego formatu, którzy swą wizytą zaszczyliły międzygórskie progi, na szczególną uwagę zasługuje osoba Aleksandra Rosenfelda – poety, polityka, od paru lat pracującego w kancelarii prezydenta. Luźne dywagacje Rosenfelda dotyczyły kwestii samookreślenia, np. Co to znaczy dla nas, jeśli mówimy: Jestem Niemcem, Białorusinem, Ukraińcem? Czy wprawdzie nie powinniśmy wyjść od zrozumienia sensu, jaki zawiera się w słowie „być” i z tego wywodzić „jestem”. Na ile to może zmienić obraz rzeczy, pozostawiamy do rozpatrzenia czytelnikom.

O tym „po co w ogóle być Ukraińcem?”, czy to się w Polsce opłaca oraz „Jaka jest świadomość ukraińska na Podlasiu?” strona żeńska, pisząca tenże ar-

tykuł miała okazję popolemizować z panem Rosenfeldem w cztery oczy. Jak przystało na anegdotycznego kontrozmowcę, bronią były oczywiście anegdoty.

Pomarzyć zawsze można...

Siły i środki, jakimi dysponują w Polsce poszczególne mniejszości, nie dadzą się w żaden sposób ze sobą zestawić. Siegająca bodajże jednego miliona społeczności niemiecka działa wyjątkowo prężnie, czego efektem są takie rozwiązania, jak Dom Współpracy Polsko – Niemieckiej, utworzony w Gliwicach w 1998 roku.

Korzyści płynące z tego typu projektów omawiała na obozie PFEE Iwona Niedojadło – reprezentantka tegoż Domu. Instytucja Domu Współpracy jest jedyną tego typu na świecie; jej członkami są organizacje, zarówno polskie jak i niemieckie, stawiające sobie za cel wspieranie i pogłębianie przyjaznych stosunków między obu narodami, popularyzację wiedzy o kulturze, historii, gospodarce poprzez seminaria, warsztaty, kursy, etc.

Inicjatywę Niemców należałoby postawić za wzór innym mniejszościom. Są przecież regiony, gdzie sytuacje wymagają powołania ośrodków o podobnym charakterze.

Stosunki mniejszościowe na Podlasiu też wiele by zyskały, gdyby powstał, dla przykładu, Dom Współpracy Polsko – Białorusko – Ukraińskiej. Póki co jednak idea ta jest na tyle piękna, co utopijna nawet ze względów finansowych. Dom Współpracy Polsko – Niemieckiej finansuje Rząd Federalny i Krajowy Północnej Nadrenii – Westfalii. Kto sfinansowałby Dom Współpracy Polsko – Białorusko – Ukraińskiej?

Pierwszy krok uczyniono, drugi należy do nas

Akcentem finalnym Międzygórskich spotkań mniejszości narodowych była wspólna budowa totemu, który jako symbol integracji stanął na terenie Szkoły Podstawowej. Mimo że nie wszystkie palące kwestie zostały podczas debat poruszone, to jednak z wielu względów miniony obóz ocenić należy pozytywnie. Przyczynił się do lepszego zrozumienia wzajemnych różnic i podobieństw, porównania własnych problemów z problemami innych. Wreszcie stał się przyczynkiem do zawarcia nowych kontaktów, które miejmy nadzieję, zaowocują w przyszłości trwałą współpracą

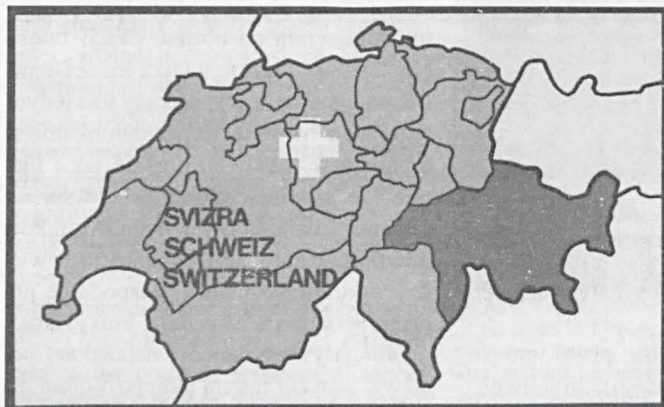
**Irena Stelmach
Andrzej Bożyk**

Jerzy Eligiusz Wieluński

Terra Grischuna (Gryzonia) - **ziemia Retoromanów**

(Część I)

Jednym z mało znanych narodów Europy są Retoromanie, zamieszkujący wschodnie Alpy Centralne w granicach Szwajcarii. Termin *retoromański* to utworzone przez filologów określenie umożliwiające klasyfikację trzech mniejszości narodowych z rejonu Alp. Języki tych mniejszości wykazują pewne cechy wspólne odróżniające je od włoskiego.

Kanton Gryzonia w Szwajcarii

(Źródło: Alexi Decurtis, *Il romantsch, in model per la sort da minoritads linguistics e cularas?*)

Istnieją trzy języki retoromańskie albo raczej trzy ich główne grupy:

- friulski, którym mówi ok. 900.000 osób w Udine i okolicach, w krainach zwanych Friuli i Wenecja Julijska;
- ladiński z Dolomitów, używany przez 30.000 osób z górskich okolic graniczących z Tyrolem oraz w Trento i prowincji Belluno;
- romański (zwany też retoromańskim), używany przez 50.000 osób w Gryzonii. Termin romański odnosi się zatem do dwu całkiem różnych (jakkolwiek powiązanych historycznie) języków - do języka romańskiego, dziś już nie używanego (z którego powstał francuski), i do nowożytnego języka Gryzonii. Zarówno język francuski, jak i romański z Gryzonii należą do grupy języków romańskich.

Nieco inaczej klasyfikują owe języki autorzy *Słownika terminologii językoznawczej*.¹ Retoromański rozpada się według nich na szereg dialektów, jak gryzoński, friulski, ladiński, engadyński i inne. Określeniem synonimicznym jest retycki. Friulański (albo friulski lub furlański) przez autorów tego słownika nie został zaliczony do grupy języków retoromańskich.

Retowie (Retoromanie) są z pochodzenia prawdopodobnie Azjanitami² (nazwę tę odnoszono ongiś do ludności Azji Przedniej i Europy, nie mówiącej ani językami semito-chamickimi, ani indoeuropejskimi, ani tureckimi). Zamieszkivali oni ten kontynent przed przybyciem Indoeuropejczyków; być może są oni potomkami dawnych Etrusków, co przekazał o Retach Liwiusz.

Historia języków retoromańskich zaczęła się w 15 r. p.n.e., kiedy to Rzymianie podbijali kraje alpejskie zwane również

Recją (łac. Raetia). Recja zamieszkiwana była przez odrębne ludy alpejskie, ich tożsamość pozostaje do dzisiaj sprawą kontrowersyjną. Cary stwierdza, że chodzi o jeden z ludów iliryskich (czyli podbitych przez Rzymian, wymarłych, a raczej zromanizowanych ludów zachodnio-indoeuropejskich). Gdy Tyberiusz i Druzus podbili Recję „tubylców spacyfikowano, część zaś z nich deportując, część wcielając do wojska rzymskiego”.³ Rzymianie stosowali praktyki, które dopiero dziś uznano za naganne w świetle nauki prawa, ale nikt tego nigdy tak wyrażnie o Rzymianach nie powiedział, dając przyzwolenie na stosowanie identycznych metod, co też wielokrotnie wykorzystywano.

Miejscowe języki retyckie razem z łaciną przyniesioną przez legionistów i kolonistów dały początek nowym językom powoli zmieniającym się w te, które dziś nazywamy retoromańskimi. Najstarszy znany tekst retoromański pochodzi z około 1200 roku, i jest on rękopisem przekładu łacińskiego kazania.

Szwajcaria stopniowo stawała się krajem niemieckojęzycznym; jednym z pierwszych kroków w owej mierze było pozwolenie Teodoryka na osadnictwo Alemanów w środkowej części dzisiejszej Szwajcarii.⁴ Alemanowie wcześniej nieraz już przerywali umocnienia graniczne, wdzierając się w głąb kraju. Bajuwarowie - Bawarowie, wchodzili w wielkich ilościach do południowego Tyrolu,⁵ powodując germanizację romańskiej ludności tego regionu.

W XIII-XIV w. na zaproszenie miejscowych feudalnych władców do północnych rejonów kraju zaczęli przybywać liczni koloniści niemieckojęzyczni, osiedlając się w Rheinwald, Vals, Safien, Avers, Davos i Arosa. R. H. Billigmeier powiada, że znaczne ilości kolonistów po prostu przekraczały Alpy, wchodząc w obszary francusko- i włoskojęzyczne.⁶ Przyczyną tego zjawiska było nadmierne przeludnienie w wyniku naturalnego wzrostu liczby miejscowej ludności. Federacja demokratycznie zarządzanych autonomicznych gmin stanowiła zaczątek współpracy trzech lig i Gryzonia stała się niezależna.

Gdy w 1464 r. pożar zniszczył miasto Chur, odbudowali je przybyli w tym celu fachowcy z Niemiec, którzy po odbudowie Chur osiedlili się w nim, i ta część Gryzonii stawała się odąd obszarem w przeważającej mierze niemieckojęzycznym. Można to nazwać pokojowym *Drang nach Sden* (parciem, naporem na południe). Na domiar złego kłótnie pomiędzy pozostałymi Retoromanami doprowadziły do ich podziałów w tym sensie, że obydwie przeciwne sobie obozy zaczynały m.in. publikować książki, każdy w swym odrębnym języku gryzońskim. Troska o zachowanie wielu dialektów romańskich może być postrzegana dzisiaj jako swoista zachęta do samounicestwienia się Romanów w obszarze wszechobecnej tam niemiecczyny.

Prekursorem literatury romańskiej był Engadyńczyk, Joan Travers, autor relacji z jednej z ekspedycji wojennych w 1527 r. W 1552 r. Jachiam Bifrun przełożył Katechizm, a potem Nowy Testament (1560) na język górnoengadyński (inaczej nazywa-

Strona tytułowa wydania Biblii w języku dolnoengadyńskim z 1679 r. „Chesa Planta” w Samedan – ośrodek endgadyńskiej kultury retoromańskiej (Źródło: Werner Catrina, *Die Rätoromanen zwischen Resignation und Aufbruch*, 1983, s. 229)

ny puter). Dziesięć lat później, w 1562 r., Duri Chiampel (Duri wg innych) przełożył Księgę Psalmów na walladerski (albo waladerski;⁷ język dolnoengadyński). W 1601 r. Daniel Bonifaci opublikował Katechizm w języku domleschg. Mattli Conradi opublikował w 1784 r. *Novas canzuns spiritualas*, pieśni religijne w retoromańskim. Potem wydał pierwszą gramatykę i słowniki, czyniąc tym sposobem doniosły krok w kierunku stworzenia języka literackiego.

Językowa *Magna Charta* (Graubünden 1794) gwarantowała - na papierze, te same prawa dla niemieckiego, włoskiego i dwu języków retoromańskich (engadyński i sursylwański), ale faktycznie ilość mówiących po retoromańsku zmniejszała się, los Retoromanów był zagrożony. Za włoskim i niemieckim stała i stoi kultura dwu wielkich narodów i państw, za Retoromanami zaś - nic i nikt. *Magna Charta* była demokratycznie kulturobójcza. W ciągu XIX w. romański stał się językiem „bezużytecznym”. Niemiecki narzucany był (i jest) w szkole, kościele i życiu publicznym a przede wszystkim w centrum kantonu.

Budziło to rosnący sprzeciw Romanów, owocując powstaniem Societad retoromantscha, która miała upowszechnić język i kulturę romańską (1886). Zakładane były inne lokalne towarzystwa romańskie, publikowano gramatyki i słowniki. Zaccario Pallioppi (1820-1873) opublikował wówczas poezje w retoromańskim i ustalił zasady pisowni dla języka ladyńskiego (nazwa dwuznaczna).

Z kolei Caspar Decurtins (1855-1910) zebrał większość oralnej literatury retoromańskiej, publikując tekst w wydanej przez siebie *Chresthomatii*. W 1845 r. Conradin de Flugi opublikował wiersze *Alchünas rimas rumaunschas offertas in favur dels disfortünos abitants da Felsberg*. Tytuł ten mówi, że już wówczas Retoromanie byli „nieszczęśliwi”.

W 1919 r. powstała Liga Romańska (Lia Rumantscha), politycznie i wyznaniowo neutralna. W 1938 r. retoromański uznany został w końcu za czwarty język oficjalny w Szwajcarii. Wyniki referendum w tej sprawie były następujące: 574 991 głosów za uznaniem, 52 827 przeciwko. Jednak w dalszym ciągu pozostawała alternatywa: albo jeden retoromański albo w ogóle żaden.

W 1974 r. Heinrich Schmid, lingwista z ZÜRICHU, otrzymał zadanie postawione mu przez Ligę Romańską. Miał on na zamówienie stworzyć język *rumantsch grischun* - podstawę wspólnego języka pisanego dla mówiących różnymi językami retoromańskimi (sursilvan, sutsilvan, surmiran, puter albo ladin i vallader [ladin]) są nazwami najważniejszych spośród używanych w Gryzonii (kanton Graubünden).

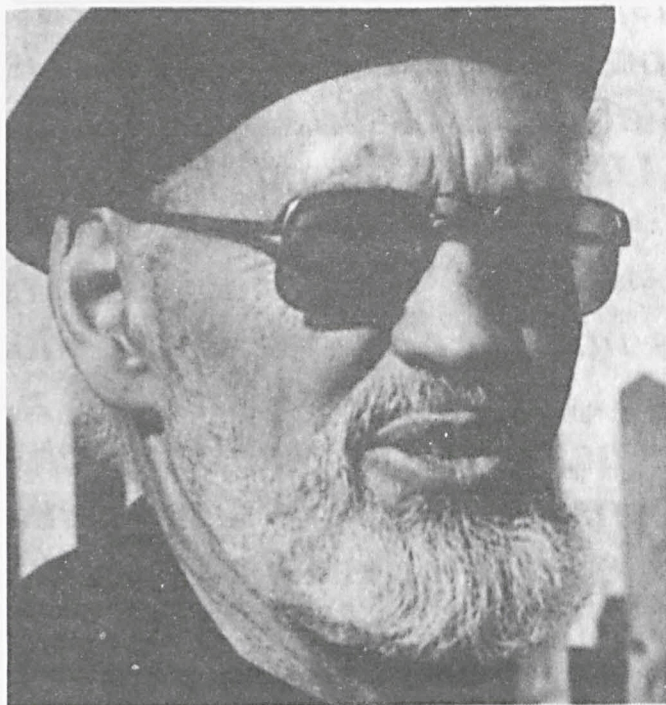
W 1982 r. stworzony został jeden wspólny język dla Retoromanów i zrealizowano w końcu hasło: albo jeden retoromański albo nie ma retoromańskiego w ogóle.⁸ W chwili obecnej wspólny język dla wszelkich Retoromanów Szwajcarii jest już faktem rzeczywistym w życiu. Rozpowszechniana jest praca *Curs da rumantsch grischun* (*Kurs romańskiego języka gryzońskiego*), która w osiemnastu lekcjach podaje podstawy gramatyki, składni i wymowy tego najnowszego języka.

Catrina pisał nie tak dawno, że „duży stadion do piłki nożnej mógłby z łatwością pomieścić wszystkich Retoromanów”.⁹ Jeżeli uzmysłowić sobie ilości osób niemieckojęzycznych w najbardziej zwartym niemieckojęzycznym obszarze państwowości oraz przygranicznych niemieckich mniejszości językowych, zbudzą się poważne obawy o szansę przetrwania tam jakichkolwiek innych mniejszości - nie tylko Retoromanów. Czas, który jest teraz jakby ogólnoswiatowym pieniądzem, nie pracuje na korzyść Retoromanów. Walka powinna się toczyć o retoromańską przyszłość każdego dziecka jeszcze mówiącego po retoromańsku.

Do bardziej znanych współczesnych twórców retoromańskich należą m.in. Andri Peer, nauczyciel szkolny z Winterthur; Armon Planta (ur. 1917) nauczyciel engadynskiego (waladerskiego), który opublikował m.in. dwa tomy poezji, Amarrellas i Tampradas; Irma Klainguti (ur. 1917) wydała własnym sumptem tom poezji w 1977 r. (Szwajcarii nie stać na pokrycie kosztów wydania książki?); Peder Cadotsch (ur. 1922) to poeta, prozaik i dramaturg; Curo Mani (ur. 1918) to również poeta, prozaik, autor słownika sursylwańsko-niemieckiego (1977); Hendri Spescha pracuje w retoromańskiej telewizji (telewizja dla kilkudziesięciu tysięcy osób, rozbrzmiewająca w morzu wszechobecnej niemieczyny niby walijska w Wielkiej Brytanii), jest poetą i prozaikiem; Giuseppe Durschei to duchowny, jego poezje - drukują różne periodyki.¹⁰

Doniosłą rolę w rozwoju kultury retoromańskiej odegrał Jachen Luzzi. Urodził się on 11 lutego 1880 r. w Ramosch, gdzie też uczęszczał do szkoły. Pracował jako urzędnik w banku. W latach 1925-1934 był prezydentem *Societa retoromantscha* i wydawcą *Annalas* tego towarzystwa. Znany jest jako tłumacz, przełożył wiele dzieł Goethego na retoromański.

Zmarł 8 X 1949 r. w rodzinnym Ramosch. Jeden z jego

Armon Planta

wierszy to jakby obraz losu każdego człowieka i każdego niewielkiego narodu. „Ils morts” znaczy dosłownie „umarli, zmarli; ci, którzy odeszli”.

ILS MORTS	ŻYC MRĄC
Ils morts stan bain,	U zmarłych - gra.
els sun a cha,	Wiedz: są aż t a m,
intant nus giain	Gdy nas tu gna,
amo errand	Błądzących tak
sun terra qua	Śród ziem, traw, skał.
e nu savain	Nikt nie wie z nas,
che chi ans sta	Co czeka nań
amo avant,	Tam, o, gdzie dal,
fin ch'arrivain	Lecz przyjdzie czas
eir nus a cha. ¹¹	Też pójść tam nam.

Wiersz ten nasuwa wiele refleksji. Liczba Retoromanów w Szwajcarii zmniejsza się bowiem w szybkim tempie. Prawa Człowieka nie są w stanie zapobiec nadejściu chwili, kiedy już język ten będzie rozbrzmiewał jedynie w ustach kilkunastu starców. Jest to bezpośredni wynik konieczności współżycia w jednym i tym samym organizmie politycznym dwu odrębnych narodów, z których jeden (Niemcy) praktycznie wchłania w siebie ten drugi (Retoromanów).

Manfred Gross przytacza opinię Bernarda Cathomasa, sekretarza Ligi Romańskiej, który uważa m.in., że ze względów ekonomicznych, psychologicznych i historycznych nie można utrzymać obecności języka retoromańskiego w Gryzonii bez zapewnienia Retoromanom dwujęzyczności.¹² Nie zgadzam się z tym, albowiem można - przy dobrej woli zainteresowanych przetrwaniem unikalnej kultury retoromańskiej - stworzyć suwerenne państwo Gryzonii, w którym językiem oficjalnym byłby istniejący już *rumantsch grischun*; gdzie każdy obywatel miałby obowiązek znać ten język jako oficjalny język suwerennego państwa. Istnieją przecież organizmy państwowe z liczbą mieszkańców o wiele mniejszą. Racje ekonomiczne nie powinny być

stawianie ponad racjami kulturowymi. Takiego zdania jest na przykład jeden z filologów ladyńskich (inna mniejszość narodowa blisko spokrewniona z Retoromanami), który uważa, że język przewyższa wszelkie wartości ze sfery dobrobytu materialnego. Jeżeli racje ekonomiczne cenione są bardziej niż zachowanie wartości ściśle humanistycznych, zatem nie powinno się już w ogóle więcej mówić o ludzkich wymiarach budowanego dobrobytu; świat - ceniący bardziej pieniądze niż człowieka - nie jest odpowiednim miejscem dla ludzi. Szwajcarzy słyną z pragmatyzmu i umiłowania gospodarności czyli po prostu pieniędzy. Co do względów psychologicznych - utworzenie suwerennej Gryzonii i jej międzynarodowe uznanie natychmiast podniosłoby prestiż języka, psychicznie podbudowując Retoromanów. Byłoby to częściową rekompensatą moralnych szkód, wyrządzonych przez tysiącletnią germanizację ich narodu.

Cathomas pisze o kosztach związanych z utrzymaniem retoromańskości, co jest rzeczą zdumiewającą z punktu widzenia etyki. Retoromanie są potomkami tych, którzy żyli na obszarze Szwajcarii przed germańskim najazdem, przed rozpoczęciem germanizacji tych ziem. Czy nie przyszedł nareszcie czas, żeby zrekompensować narodowi krzywdy, których doznał ze strony liczniejszych najeźdźców? Nie waham się porównać tej sytuacji z dylematem w rodzaju: czy ponosić koszty utrzymania przy życiu nieuleczalnie dzisiaj chorego człowieka, czy też dokonać jego eutanazji? Wprowadzanie dwujęzyczności to swoista eutanazja, gdyż język zginie, ale nikogo to nie będzie bolało. Cathomas podaje siedem warunków dla zachowania retoromańskiego. Mam poważne wątpliwości, co do ich zasadności. Powiada on, że zgodnie z doświadczeniem nie daje się utrzymać i rozwijać jakiegokolwiek języka, jeśli nie zostanie zachowane następujące siedem warunków:

1. zwartość obszaru językowego,
2. solidne podstawy gospodarcze,
3. powszechna obecność języka we wszystkich dziedzinach,
4. prasa codzienna oraz programy radiowe i telewizyjne,
5. zunifikowany język pisany,
6. zachowanie dwujęzyczności,
7. zapewnienie współżycia języków - trzech w przypadku kantonu Gryzonii.¹³

ALA LINGUA MATERNA

Chara lingua da la mamma,
tù sonor rumantsch ladin,
tù favella dutscha, lamma
oh, co t'am eu sainza fin!
In teis suns cur eir' in chuna,
m'ha la mamma charezzà
e chanzuns da l'Engiadina
ill' uraglia m'ha chantà.
Millieras regordanzas
svagl' in mai teis pled sonor,
svaglia saimper veglias spranzas
chi tū di han moss meis cour.
Chara lingua da la mamma,
tū dilet rumantsch ladin,
tū favella dutscha, lamma,
oh, co t'am eu sainza fin!

MACIERZYTEJ MEJ MOWIE

Ach, języku, mowo Mamy -
Dźwięczny głos rumantsch ladin,
Mowo ciepła, ukochana,
Och, bez końca kocham cię!
Brzmienie twe gdyś był w kołysce,
Mama z pieszczotami -
Piosenkami z Engadynii,
W ucho szepcząc mi śpiewała.
Wspomnień - tysiąc
Budzi we mnie wciąż twój dźwięk,
Rozniecając dawne nadzieje,
Które-m ongiś w sercu miał.
Droga mowo, mowo Mamy,
Miękki dźwięk rumantsch ladin -
Mowo ciepła, ukochana
Bezgranicznie kocham cię!

O mowie macierzystej - lingua materna - pięknie napisał Gaudench Barblan,¹⁴ poeta germanizowanej - ginącej - retoromańskiej Szwajcarii:

W tym ciepłym wierszu wyczuwa się autentyczność. Mowa macierzysta to mowa matki, a nie jakiś abstrakcyjny termin. Autor używa słowa *mamma* i dzięki temu wiersz staje się wyrazem najgłębszych sentymentów miłości do matki a tym samym miłości do jej mowy, mowy macierzystej. To w tym miejscu tkwi faktyczny początek tzw. kwestii mniejszości narodowych:

Matka i ojciec → rodzice → rodzenie → rodziny → rody → naród

Dla dziecka najbliższa jest zawsze mama. Nie wolno pozbawiać dziecka życia, nie wolno pozbawiać go prawa do kontynuowania języka matki. Co więcej, należy zagwarantować mu praktyczną możliwość kontynuowania języka matki w sposób naturalny wśród jego rówieśników posługujących się tym samym językiem. Wszystkie inne rozwiązania będą jedynie wyjątkiem pozornym, formalnym - dla zagłuszenia wyrzutów sumienia.

Innym retoromańskim twórcą jest Theo Candinas (ur. 1929), były prezydent Związku Pisarzy Szwajcarskich. Píše wiersze i powieści, opowiadania i powiastki dla najmłodszych w języku sursylwańskim. Poniższy wiersz jest raczej dla starszych:

ORAZIUN
HELVETICA 1981

(A caschun dalla gronda
parada militara)

Segner
pertgei has bandunau nus
ni en tgei vein nus contrastai tei.

Antruras, Segner
ditgavas ti buntadeivlamein
la forza da nies bratsch
e devas rehas victorias
en battaglias gloriusas.

Mo lu Segner
essan nus curdai en disgrazia
e ti has emblidau
nossa pussonza.

Mira, Segner
las colonnas armadas
che defilan
davon ils superiurs
civils e militars.

Teidla Segner
en benignitad
las fracassadas
da nos canuns stignai
e buca emblida nus
il di dalla gronda battaglia.

Exauda nus
o Segner.¹⁵

Z GORZKICH SŁÓW
HELVETÓW HYMN 1981

(Z okazji wielkiej
Parady wojskowej)

Panie,
Dlaczego opuściłeś nas,
Czym Cię tak zasmuciliśmy?

Pierwej, Panie,
Zważałeś łaskawie
Na siłę naszych rak,
Dawałeś wielkie wiktorie
W wielu bitwach wspaniałych.

Dlaczego, Panie,
Popadamy w niełaskę,
Czym sobie zasłużyliśmy
Na lekceważenie naszych sił?

Widzisz, Panie,
W marszu zbrojne oddziały
W dzień defilad
Przed frontem zwierzchników
Cywilnych i wojskowych.

Wysłuchaj, Panie,
Błogosławionego
Szczęku
Defilujących dział
I nie zapominaj o nas
W dniu największej naszej batalii.

Wysłuchaj nas,
Panie.

Helwetów - których autor przywołuje w tytule wiersza - już od dawna nie ma, a nazwa pozostała, mając sugerować, że niby tam jeszcze są. Oficjalna nazwa Szwajcarii - Confédération Helvétique - nawiązuje do starożytnego plemienia Helwetów, zamieszkujących ongiś niektóre tereny dzisiejszej Szwajcarii (a wcześniej - południowe Niemcy przed przybyciem tam plemion germańskich z północy). Podbój tych krain przez Rzymian doprowadził do romanizacji kraju, ulegali jej zarówno

pradawni (nieindoeuropejscy) Retowie, jak i jedno z plemion (indoeuropejskich) celtyckich Helwetów: walczyli oni z Cezarem podczas podboju przez niego Galii. Germanizacja romańskojęzycznej ludności rozpoczęła się przed wiekami (po upadku Rzymu) wraz z parciem Germanów z północy poprzez Alpy jeszcze dalej na południe. Proces ten zasadniczo trwa powoli ale systematycznie do dnia dzisiejszego.

(c.d.n.)

Jerzy Eligiusz Wieluński

¹ Z. Gołąb et al., Słownik terminologii językoznawczej, Warszawa 1968, s. 486.

² R. H. Billigmeier, Der Streit um das Land im frühen Rätien [w:] id., Land und Volk der Rätoromanen, Stuttgart 1983, s. 42.

³ M. Cary et al., Dzieje Rzymu, Warszawa 1992, t. II, s. 45.

⁴ R. H. Billigmeier, Der Streit..., s. 45.

⁵ Ibidem, s. 47.

⁶ Ibidem, s. 64.

⁷ Zob. vallader [w:] O. Peer, Dicziunari rumantsch: ladin-tudaisch, Cu oira 1962, s. 551.

⁸ G. Menzli, Curs da rumantsch grischun, Cuira 1995, s. II.

⁹ W. Catrina, Le pays rheto-romanche, Cuira 1984, s. 21.

¹⁰ RUMANTSCHIEIA Eine Anthologie rtoromanischer Schriftsteller der Gegenwart, Zrich - München 1979, s. 381. Publikacja ta podaje dane z biografii współczesnych autorów retoromańskiej Szwajcarii, prezentuje również bibliografię ich dzieł.

¹¹ J. Luzzi, Ils morts [w:] Musa rumantscha, Cuira 1987, s. 126.

¹² M. Gross, Das Rtoromanische in der Schweiz, Cuira 1987, s. 6.

¹³ M. Gross, Das Rätoromanische..., s. 5.

¹⁴ G. Barblan, A lingua materna [w:] „Ij Brandé”, Turin 1973, s. 39.

¹⁵ Th. Candinas, Oraziun Helvetica 1981 [w:] „Orte”, Nr 55, Zürich, 1VI 1986, s. 18-19.

Українці в Румунії

Інтерв'ю Юрія Місіюка з Олександром Самбором

Олександр Самбор є українцем, який проживає в Бухаресті. Сам походить з північної частини Румунії, з повіту Мараморош. Зараз працює в румунському телебаченні в українській редакції. Підготував там передачі для українців у Румунії.

— Скажи, будь ласка, як виглядають ваші передачі?

— У румунському телебаченні є редакція, яка охоплює усі національні меншини Румунії. Для цієї передачі, а називається вона „Співжиття”, виділено чотири години ефіру на тиждень. З тих чотирьох, година належить циганам. Залишаються три години, з яких, одна година транслюється у першій програмі і дві години у другій програмі румунського телебачення. Не маємо точного часу ані періодичного поділу передачі для окремої меншини. Коли маємо матеріал то його ставимо. Навіть було таке що у мене було дві години на місяць тільки про українців.

— Якою мовою ведуться ваші програми?

— Тільки по-українськи. Щоб румунськомовне населення розуміло зміст, переклад титрами поміщуємо внизу екрану, або, дуже рідко, робимо дабінг тобто читаємо переклад.

— Чи крім згаданої телевізійної, так само є й українські радіопрограми, чи видається українська преса?

— Союз Українців Румунії видає три газети. Виходять вони кожного місяця. Називаються: україномовний „Український Вісник”, румунською мовою „Kuriera Ukrainian” — це переклад „Українського Вісника”. Ці газети інформаційно-культурного змісту. Друкуються там між іншим вірші. Загальною хвилю є те, що виходять вони з запізненням. Якщо відбулась якась подія цього місяця, то газета вийде за півтора, а навіть за два-три місяці. Одже поміщена в них інформація не є дуже свіжою.

Що стосується румунського радіо, існує українськомовна редакція. Матеріали, новини, перекладаються на українську мову і виходять в ефір тільки для України. Інформація в них поміщена є з Румунії, але по-українськи. Там працює досить багато молодих людей. Отримують листи з України, що їх пе-

редача має прихильників серед слухачів.

— Де проживають українці Румунії, в яких регіонах, скільки їх? Який є стан заховання національної культури і мови?

— За офіційними даними у Румунії зараз проживає понад 60 тис. українців, але їх набагато більше. Спеціалісти вважають, що близько 300 тис. Вони мешкають у чотирьох великих зонах: найбільше на Мараморощині у північній Румунії. Потім Буковина: повіт Сучава і Ботошани; у Банаті коло міст Лугож, Карансебеш, Тімішоара — це переселенці з Мараморощини, які переселились туди приблизно сто років тому назад у пошуках кращих земель і праці. Є ще громада українців у Добруджі у дельті Дунаю. На кінець невеличка громада у Бухаресті — люди, які там працюють, або живуть, зокрема студенти.

Що стосується зорганізованого життя, то після революції 1989 року створений був Союз українців Румунії, якого очолює і дотепер пан Степан Ткачук. Минулого року з'явився ще один союз, називається він Демократичний союз українців Румунії. Поки що він малочисельний і діє, так би мовити, нелегально. При цьому Союзу діє також Молодіжний союз українців. Існує і жіноча українська організація.

Щодо шкільництва, то при Університеті в Бухаресті існує факультет іноземних мов і тут є також українське відділення. Щороку воно приймає студентів. Цього року було 12 місць. В основному, це студенти українського походження. Є також і румуни, але це виняток. Щодо середньої освіти то у Сігеті, в Мараморощині, є Український ліцей ім. Тараса Шевченка відкритий два роки тому. Навчання триває там до 12-го класу. При ньому діє дитячий садок, педагогічна школа, а також відділ інформатики і гуманітарний відділ. Крім того українські класи існують ще в лі-

цях сучавщини: у Сучаві і в Тульчи. Початкові школи є майже в усіх селах, де проживають українці. В цих школах, українську мову вивчають тільки як окремий предмет. Є й такі школи, в яких всі заняття ведуться українською мовою. На жаль не вистачає вчителів до того, щоб усі заняття проводилися українською мовою. В останніх роках на Україні є багато студентів, які незабаром закінчать навчання і повернуться у свої села. Тоді, надіємось, будуть викладачі до всіх предметів.

— Як виглядає питання віросповідних відносин?

— Більшість українців у Румунії це православні. Останніх п'ять років маємо вже свободу віросповідання, через те з'явилася греко-католицька церква, але в незначному обсягу. Спосеред різних національностей, особливо серед українців Румунії розвиваються протестантські церкви. Поки що, це невеличкі групи. В кожному разі релігійний фактор не є основним, якщо йдеться про заховання національної тотожності українців.

— Чи українці Румунії в основному мешкають в селах?

— Взагалі так, але є багато викладачів, професорів, письменників, які працюють у вищих учбових закладах. В 60-тих роках створили вони газети і видрукували багато книг. Є там між іншим пан Микола Корсіук, який працював у видавництві „Критеріон”, завдяки якому багато книг видано українською мовою. Вони в більшості проживають у Бухаресті

— Чим характеризується національна свідомість, який є її рівень?

— Поки що, румуни називають нас — „Русь”. В румунській мові це перекладається як „росіяни”. Але такими засобами, як mass media пробуємо пояснити, що це українці, які нічого спільного не мають з росіянами. У Румунії проживають і росіяни, яких називають тут — „липовани”. Серед українців частина називає себе гупулами. Мають вони навіть свою організацію, яка входить до Союзу українців. Інша частина, яка проживає в дельті Дунаю, говорить про себе, що вони не українці, а хохли. Третя частина це ті, які вважають себе українцями.

— Дякую за розмову.

„Поліссячка” на сцені Музичної академії в Білостоці дала в подарунок дітячі танці...

Волинські бандуристки

Ансамбль „Веселка” з Литви виступав в кав’ярні „ГАМА” в Білостоці

Канцеля „Серенга” з Горлиць підірвала молодь до танців

Пудляська осень '98

... а театр „Диво” з Рівного подарував дітям п’єсу „Бременські музиканти”

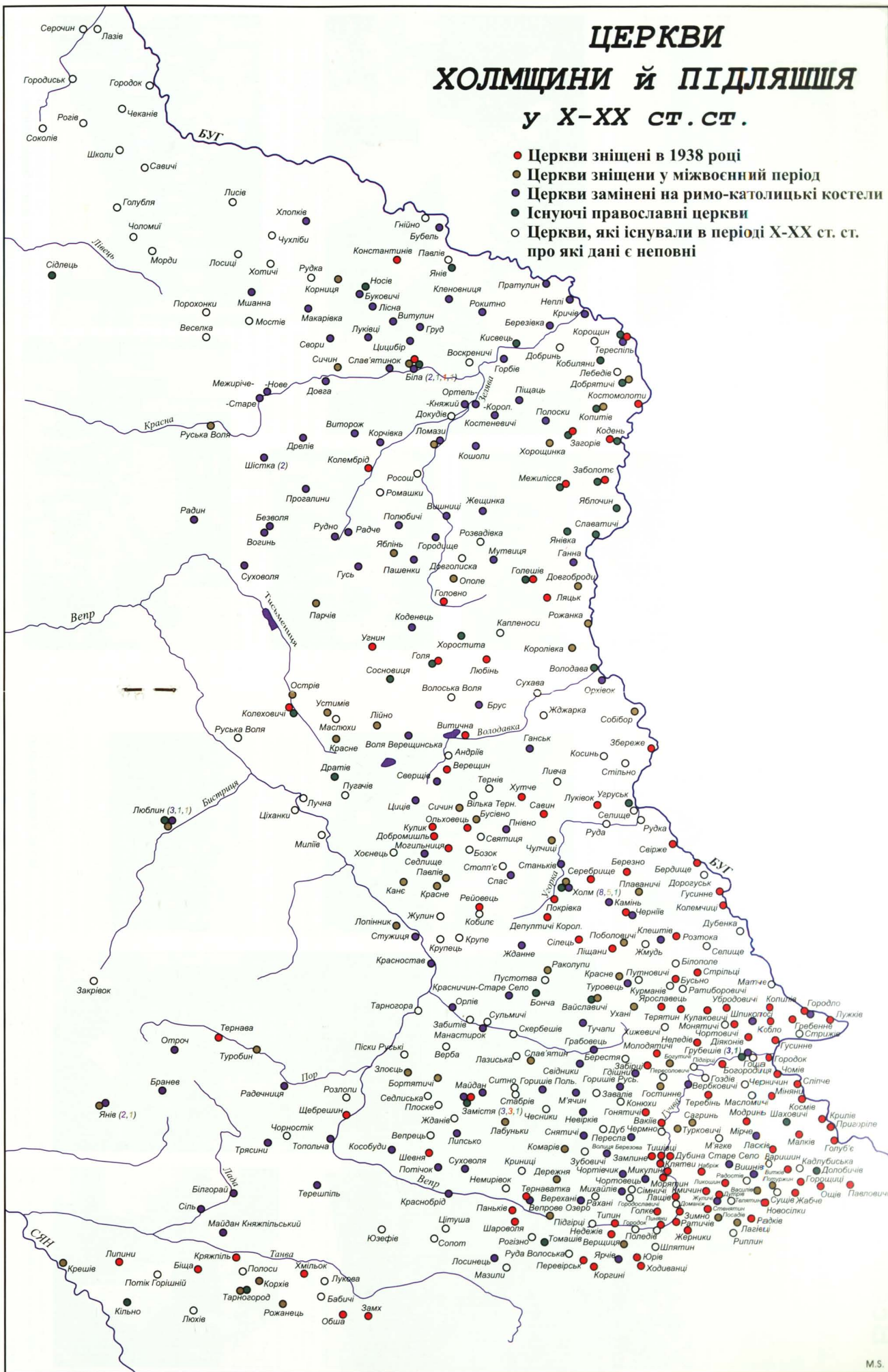
На Фестивалі української культури „Пудляська осень” виступали два знамениті хори: „Карпати” зі Словаччини (фото зверху) та „Журавлі” з Польщі (фото знизу)

Фоторепортаж Івана Бакуновича

ЦЕРКВИ ХОЛМЩИНИ Й ПІДЛЯШСЬКА У Х-ХХ СТ. СТ.

- Церкви знищені в 1938 році
- Церкви знищені у міжвоєнний період
- Церкви замінені на римо-католицькі костели
- Існуючі православні церкви
- Церкви, які існували в періоді Х-ХХ ст. ст. про які дані є неповні

Вселенський патріарх Варфоломій I на підляській землі

Покладення красувільного каменя під побудову церкви Воскресіння Господнього в Сім'ятичах

Вселенський патріарх у підніжжя Св. Гори Грабарки

Скрізь на шляху проци, м. ін. в Кліцелях достойного гостя стрічали вірники церкви

Особливою теплою дарив патріарх дітей. На знімку спонтанна зустріч з малятами на ступенях перед вівтарем Собору Св. Трійці в Гайнівці

У кожному місці після богослужби Святійший патріарх дарував церковне обладнання. В Гайнівці єпископ гайнівський Мірон подарував архипастирю різьбленого зубра - символ Біловезької пуці

Від імені більшан український ансамбль „Ранок” заспівав патріархові „Многая літа”

Архископ Константинополя Варфоломій I під час богослужіння у Кафедральній церкві Воскресіння Господнього в Більську

Щиро вітали Святійшого владика тисячі більшан

Фоторепортаж
Івана Хващевського

Archeologia Podlasia (5)

Dariusz Krasnodębski

Średniowieczni mieszkańcy pogranicza

Wielkie budowy stanowią ogromne zagrożenie dla znajdujących się w ziemi zabytków archeologicznych, jednocześnie jednak stwarzają wyjątkową szansę na zapisanie czystych kart „księgi dziedzictwa kulturowego”. Jedną z najważniejszych inwestycji, jakie mają miejsce na terenie Podlasia w ostatnich latach, jest budowa gazociągu tranzytowego, którym będzie przesyłany do Polski i Europy Zachodniej gaz ziemny wydobywany w północnej Rosji.

Zgodnie z przepisami prawa budowlanego i ustawie o ochronie zabytków, wszelkie działania mogące zniszczyć znajdującą się pod ziemią substancję zabytkową muszą się odbywać pod nadzorem archeologów. Współpraca pomiędzy firmami budowlanymi a Państwową Służbą Ochrony Zabytków rozpoczęła się już na etapie projektowania trasy przebiegu „rury”. Ekipy archeologów przeprowadziły dokładne badania powierzchniowe, mające na celu znalezienie wyorywanych podczas prac polowych zabytków. Są to najczęściej fragmenty glinianych naczyń, krzemienne noże, przepalone w ogniu kamienie i inne przedmioty związane z działalnością człowieka, świadczących o istnieniu w tym miejscu niegdyś osad ludzkich. Na liczącej ponad 80 km długości trasie budowy gazociągu w województwie białostockim, zlokalizowano ponad 50 takich miejsc datowanych od okresu neolitu do XIX w. Ze względu na wyjątkowy charakter (duża ilość znalezionych zabytków lub ich starodawne pochodzenie) do wykopaliskowych badań archeologicznych zakwalifikowano 10 obiektów. Jednym z nich jest właśnie cmentarzysko w Daniłowie Małym, gm. Łapy.

Na południowo-zachodniej krawędzi doliny rzeki Narew, w pobliżu wsi Daniłowo Małe, na stoku wysoczyzny, schodzącym w kierunku bagnistych łąk zalewowych związanych z przepływającą w odległości ok. 1 km rzeczką Liżą znaleziono cmentarz z XI w. n. e. Według źródeł historycznych i archeologicznych przyjmuje się, że w XI wieku rzeczka ta, płynąca z południa na północ i wpadająca do Narwi na zachód od Suraża, stanowiła granicę pomiędzy Rusią a Mazow-

szem. Znajdujący się w odległości około 4 km na wschód od Daniłowa gród w Surażu stanowił w tym czasie najdalej na północny-zachód wysuniętą rubież państwa Kijowskiego. Osada i związany z nią cmentarz w Daniłowie znajdował by się więc już po stronie Mazowsza.

Informacje historyczne dotyczące okolic samego Daniłowa pojawiają się w źródłach pisanych pochodzących z początku XIII w., przypisując je do dóbr biskupstwa płockiego (wsie Plonka i Gro-

niami polnymi. W kilku grobach stwierdzono pochówki podwójne. Najczęściej były to szczątki kobiety i dziecka, w jednym przypadku w grobie podwójnym znaleziono szkielet kobiety i mężczyzny. Groby orientowane były po osi wschód-zachód, gdzie mężczyzn układano głowami na wschód, zaś kobiety na zachód. Jak wynika z dotychczasowych badań, przynajmniej do części grobów wstawiano deski stanowiące rodzaj pozbawionej dna i wieka trumny, zabezpieczające jednak

chy). Teren, na którym znajduje się cmentarz nazywany jest przez miejscową ludność „siwymi kamieniami” i związane są z nim liczne legendy.

Na cmentarzysku odkryto jak dotychczas 45 grobów. Większość zmarłych pochowana została w obrządku szkieletowym, tylko nieliczni zostali po śmierci spaleni, zaś ich prochy wsypano do wykopanych w ziemi niewielkich okrągłych jam. Groby rozmieszczone są w układzie rzędowym, tworząc niewielkie skupiska. Ilość pochówków w poszczególnych grupach świadczyć może o ich rodzinnym charakterze, zawierają one bowiem od 2 do 5 pochówków. Wokół jam grobowych ustawione były duże głazy tworzące obstawy kamienne zaznaczające grób na powierzchni i stanowiące rodzaj współczesnie stosowanego pomnika nagrobnego. W kilku przypadkach całą powierzchnię grobu obkładano gęsto drobnymi kamie-

przed osuwaniem się piaszczystej ziemi. Konstrukcja ta, dla wzmocnienia, była często obkładana kamieniami polnymi.

Analiza antropologiczna materiału kostnego wskazuje, że średnia wieku osób pochowanych na tym cmentarzu rzadko przekraczała 35 rok życia. Jak wynika z podobnych analiz, wykonywanych dla cmentarzysk średniowiecznych z terenów całej Europy, w tym okresie mężczyźni żyli najczęściej do około 40 lat (o ile nie zginęli wcześniej na wojnie), zaś kobiety żyły przeciętnie o 10 lat dłużej (o ile nie zmarły rodząc kolejne dziecko).

Głębokość jam grobowych wahała się od około 50 do około 100 centymetrów od powierzchni ziemi. W większości grobów znalezione zostały przedmioty użytkowe i ozdoby używane w tym czasie. Do najliczniej występujących kategorii zabytków należą, w przypadku grobów kobiecych, różnokolorowe koraliki szklane,

wykonane z brązu wygiętego w kształt litery „S” zawieszane na czole kabłączki, wyklepane z brązowej lub srebrnej blaszki pierścionki, srebrne zausznice (kolczyki), miedziane, czasem powlekane cyną wisiorki o kształcie krzyża lub półksiężyca (lunule). Pojedynczo wystąpiły wykonana ze skręconego drutu brązowego bransoletka oraz zawieszka w kształcie dzwoneczka.

W grobach męskich, wyposażanych bardziej ubogo, występują grot włóczni, ostrogi, szpile do spinania płaszcza i żelazne klamki do pasa. Ponadto zarówno w grobach męskich jak i kobiecych wystąpiły pozostałości klepkowych wiader, z których zachowały się tylko żelazne obręcze. Zarówno w grobach kobiecych jak i męskich spotyka się także żelazne nożyki, przy których w kilku przypadkach zachowały jeszcze się miedziane okucia wzmacniające wykonane ze skóry pochewki. Do grobów wkładano także żelazne krzesiwa, występujące nierzadko w komplecie z krzemieniem.

Oprócz przedmiotów codziennego użytku, broni i ozdób zmarłych wyposażano na ostatnią drogę w jakieś pożywienie, o czym zdaje się świadczyć obecność wspomnianych wyżej wiader oraz fragmenty kości zwierzęcych. Te ostatnie wkładane były często do znajdujących się w pobliżu jam grobowych dołków. Być może część darów, szczególnie tych nie wkładanych do grobów w trakcie pogrzebu, związana jest z obrzędami późniejszymi zbliżonymi być może do praktykowanych jeszcze w XIX w. na Białorusi obrzędem „dziadów”.

Na szczególną uwagę i opisanie zasługuje jeden grób męski, należący do

jakiegoś wojownika, w którym znaleziono grot włóczni o długości 28 cm (z zachowanym odciskiem tkaniny) a także wykonane z żelaza szpilę i klamrę do pasa, ozdobione srebrną inkrustacją. Podobne przedmioty znane są m. in. z badań wykopaliskowych w Gdańsku. Wydaje się jednak, że te z Daniłowa wyszły spod ręki miejscowego rzemieślnika.

Wśród grobów kobiecych na szczególną uwagę zasługują dwa pochówki młodych kobiet. Pierwszy z nich wyposażony był w ponad 20 szt. kabłączków skroniowych 4 pierścionki skręcane z brązowego drutu, naszyjnik składający się z prawie 200 szklanych paciorków oraz zestawu 17 wykonanych z brązu zawieszek o kształcie krzyżyków równoramiennych, lunuli oraz w kształcie okrągłej ażurowej tarczki z wpisanym wewnątrz równoramiennym krzyżem połączonym z lunulą. Ozdoby tego rodzaju występują głównie na terenie Rusi.

W drugim, najbogatszym grobie kobiecym, oprócz kilkunastu małych esowatych kabłączków skroniowych, wystąpiły tzw. paciorki guzowate. Wykonane one były z cienkiej srebrnej blaszki formowanej w kształcie jajowatym, na którą nalutowywano guzki i zdobiono je dodatkowo filigranem i granulacją. W Daniłowie Małym po raz pierwszy w Polsce ta kategoria zabytków znaleziona została w grobach, dotychczas znane one były jedynie ze skarbów. Oprócz tego pochówek ten zawierał bransoletę wykonaną z drutu brązowego o podwójnym splocie i zawiniętych końcach, będącą typową ozdobą występującą w grobach kurhanowych na terenie Białorusi, a także pojedyncze znalezisko dzwoneczka i

tzw. zawieszki kapturkowatej, która to kategoria zabytków występuje głównie na terenie dzisiejszej Litwy i Łotwy.

Ciekawą kolekcję stanowi zestaw 13 tzw. zausznice koszyczkowatej pochodzący z 4 dalszych grobów. Wykonano je ze splotów cienkiego drucika srebrnego. Na kabłączku o średnicy ok. 2,5 cm zaczepione są 3 paciorki ażurowe wykonane techniką łączenia filigranu z granulacją.

Analizując materiał zabytkowy oraz typ pochówków stwierdzić można, że cmentarzysko reprezentuje mazowiecki typ obrządku pogrzebowego. Przejawia się to przede wszystkim w postaci powszechnie występujących na tym stanowisku obstaw kamiennych i bruków. Kamienie przy grobach oraz przewaga elementów zachodniosłowiańskich w wyposażeniu (esowate kabłączki skroniowe, paciorki guzowate) przemawiają wyraźnie za mazowieckim charakterem całego

cmentarzyska, pomimo występowania w strojach elementów charakterystycznych dla Rusi i Bałtów. Ich występowanie świadczy jedynie może o żywych kontaktach handlowych i silnym powiązaniu kulturowym pomiędzy zamieszkującymi teren pogranicza Mazowszanami, Rusinami i Bałtami. Granica na Narwi i bagniska Lizy nie stanowiły bariery, której nie mogłaby przebyć, idąc kupić nowe kolczyki na „ruskim” targu w Sułaju, dziewczyna z „mazowieckiego” Daniłowa.

Dariusz Krasnodębski

Jerzy Hawryluk

Prawo i bezprawie

Szkic do dziejów Chełmszczyzny i Południowego Podlasia w okresie międzywojennym
(Część druga)

Cerkwie swym istnieniem burzą dobre stosunki - zburzyć cerkwie!

Na przeszkodzie realizacji idei szerokiej polskiej Chełmszczyzny i Południowego Podlasia stała Cerkiew prawosławna, tym, bardziej, iż znaczna część duchowieństwa prawosławnego mniej lub bardziej otwarcie sympatyzowała z ukraińskim ruchem narodowym, a w wielu cerkwiach - przede wszystkim w pow. włodawskim i hrubieszowskim, wprowadzony został do kazań język ukraiński.

W ostateczny bój o polskość Chełmszczyzny ruszyło więc Wojsko Polskie. W styczniu 1935 r. na konferencji w Lubelskim Urzędzie Wojewódzkim w Lublinie przedstawiciel Dowództwa Okręgu Korpusu II (Lublin) stwierdził, iż państwo polskie musi wyzbyć się *szkodliwej dla siebie, za daleko posuniętej i nie uzasadnionej istotnymi warunkami w tym terenie tolerancji. W imię własnej egzystencji musi na terenie Chełmszczyzny zlikwidować całkowicie zagadnienie mniejszości ukraińskiej, a przynajmniej sprowadzić je do roli drobnego zagadnienia, jakim jest sprawa kolonistów czeskich na Wołyniu i niemieckich w powiecie chełmskim.*¹ Mówca postulował ograniczenie nadmiernie rozwiniętej sieci parafii prawosławnych, usunięcie Ukraińców ze stanowisk gajowych, leśniczych, dróżników, nauczycieli, administracji gminnej, obsługi linii kolejowych, wreszcie niedopuszczanie ich do członkostwa w organizacjach paramilitarnych.

Wprowadzanie tych postulatów w życie rozpoczęło się gdy po śmierci marszałka J. Piłsudskiego powstał „rząd pułkowników” z premierem gen. F. Sławojem-Składkowskim. W grudniu 1936 r. utworzono tzw. Komitet Koordynacyjny pod kierownictwem dowódcy OK II gen. M. Smorawińskiego, mający prowadzić akcję rewindykacyjną na Chełmszczyźnie i Wołyniu oraz dokonać likwidacji cerkwi na terenach nadbużańskich. W składzie Komitetu znalazło się ponad 20 polskich organizacji społecznych z woj. lubelskiego i wołyńskiego. Akcją na terenie Chełmszczyzny kierowali kolejni dowódcy 3 Dywizji Piechoty Legionów.

Rok 1937 został wykorzystany na stworzenie ideowej podbudowy akcji. Opracowano m.in. *Podstawowe wytyczne do polonizacji Chełmszczyzny. W myśl przewodniej owych wytycznych stwierdza się: Wszyscy prawosławni Chełmszczyzny są zruszczonymi Polakami, którzy przez ucisk zaborców odpadli od polskości. Dlatego też należy prowadzić akcję polonizacji i rewindykacji narodowej w stosunku do grup najmniej związanych z Cerkwią i nie deklarujących narodowości ukraińskiej (w języku dokumentu - ruskiej). W stosunku do grup przywiązanych do prawosławia i określających się mianem Rusinów planowano prowadzić akcję polonizacji prawosławia, dbając, by kazania były wygłaszane w języku polskim, by religia była uczona po polsku, by duchowny zwracał się w mowie potocznej do otoczenia po polsku. [...] Należy lansować hasła, że Polacy na terenie Chełmszczyzny mają specjalną misję polonizacji i dlatego na tej platformie powinni skonsolidować wszystkie swoje siły.... Należy podkreślać, że panem na tej ziemi jest ten, kto o tę ziemię walczył, o tę ziemię się modlił i za polskość tej ziemi cierpiał.*

Otwartą walkę miano natomiast prowadzić z najbardziej świadomymi narodowo kręgami społeczności ukraińskiej: *W stosunku do uświadomionych narodowo Ukraińców należy stać na następującym stanowisku: tak Rzeczpospolita jak i olbrzymia większość jej obywateli odnosi się jak najprzychylniej do budowy Państwa Ukraińskiego jednak poza obecnymi granicami Polski. Wpływy tej grupy Ukraińców należy wszelkimi możliwymi środkami utrudniać i ośmieszać i nie dopuścić do przenikania wpływów odśrodkowych idących z Małopolski Wschodniej i Wołynia.*

Przy obecnym unaradawianiu handlu i rzemiosła należy uznać za więcej wskazane, że lepiej nie rugować Żyda z danej placówki, gdy ta placówka objęta ma być nie przez Polaka, a przez uświadomionego nacjonalistę ruskiego.²

Praktyczna realizacja tej myśli przewodniej miała odbywać się w iście bolszewickim stylu (trudno bowiem użyć tu określenia „w chrześcijańskim duchu”) - przy użyciu kłamstwa, terroru psychicznego, przekupstwa, obłudy, podstępów oraz nacisku administracyjnego i manipulacji:

A) Akcja religijna

1) *Zasada ogólna, z którą kryć się nie należy, jest następująca: na ziemiach byłej Chełmszczyzny byli wyłącznie Polacy i to katolicy. Obecnie prawosławia nie niszczy się, prawosławie nie może zaś być rozsądkiem ruskości lub też nie może jej umacniać.*

Duchowni prawosławni muszą bezwzględnie podporządkować się akcji polonizacyjnej. Muszą odczuwać stałą obserwację i kontrolę ze strony społeczeństwa polskiego i władz. Cień nawet akcji rusyfikacyjnej ze strony duchowieństwa prawosławnego oraz popi szkodliwi muszą być zwalczani wszelkimi sposobami.

2) *W akcji rewindykacji wyznaniowej muszą się znaleźć najlepsze jednostki spośród duchowieństwa całej lubelskiej kurii [katolickiej].*

Pracę należy prowadzić o pozyskanie pojedynczych dusz i rodzin. Na naukę religii rzym.-kat. mają być wciągane dzieci prawosławne. Przygotowanie do pierwszej spowiedzi i komunii może być prowadzone przez duchownego katolickiego. Prawosławni zmieniający obrządek w związku z chrztem, ślubem czy pogrzebem mają być zwalniani od wszelkich opłat z tego tytułu.

W miejscowościach mieszanych narodowościowo opłaty za świadczenia religijne muszą być mniejsze od pobieranych przez duchownych prawosławnych.

Udzielać zezwoleń na małżeństwa mieszane można tylko jedynie pod rygorem chrzczenia dzieci w kościele rzym.-kat.

Kreować szereg nowych parafii [katolickich].

Wzmocnić akcję młodzieży katolickiej na terenach mieszanych i dopuścić do niej młodzież prawosławną, przemianowując

na tychże terenach z nazwy młodzieży katolickiej na nazwę młodzieży chrześcijańskiej do czasu zlikwidowania prawosławia.

3) a) Władze administracyjne nie mogą dopuścić do powiększania ilości parafii prawosławnych.

b) Zlikwidować popów nieoficjalnych.

c) Zlikwidować zamknięte cerkwie.

d) Posługi religijne oraz mowa pobożna popów musi być polska.

e) Znieść opłaty administracyjne przy zmianie obrządku prawosławnego na rzym.-kat.

f) Odnaczyć odznaczeniami państwowymi tych, którzy cierpieli w związku z prześladowaniem za czasów caratu.

Akcja społeczeństwa.

a) Organizować akcję społeczną przeciw kazaniom prawosławnym i nauce religii oraz posługiwaniu się przez popów innym językiem jak język polski. Powinność tę dokonywać w formie publicznych zbiorowych wystąpień i deklaracji.

b) Na terenach o obojętności religijnej pobierać uchwały o likwidacji cerkwi nieczynnych.

c) Zwalczać małżeństwa mieszane o ile nie są zawierane w kościele rzym.-kat.

B) Szkoła

a) Wykluczyć nauczycieli narodowo niepewnych.

b) Nauka religii musi być prowadzona w języku polskim, dopuścić do nauki tejże religii nauczycieli Polaków, którzy przeszli na prawosławie ze względów rodzinnych (żeniaczka).

c) W szkole przez cały czas pobytu uświadamiać [dzieci], że są Polakami, że ich pradziady zawsze byli Polakami i ziemia ta zawsze należała do Polski.

C) Władze administracyjne

a) przeorganizować gminy tak, by o ile możliwości Polacy stanowili zdecydowaną większość.

b) Ziemie z parcelacji nadawać tylko katolikom i to z zachodnich części województwa lubelskiego.

c) Popierać silnie emigrację ruską za granicę, wstrzymując zaś emigrację Polaków.

d) Przy komasacji prowadzić politykę wymieszania elementu ludzkiego.

e) Wysiedlić wszystkich obywateli nie-polskich z powiatów mniejszościowych do Rosji lub w powiaty czysto polskie.

f) Nie pozwolić na stowarzyszenia wyłącznie prawosławnych.

g) Przy poborze do wojska kwalifikować prawosławnych jako Polaków.

D) Wojsko

a) W tej samej jednostce nie powinni być prawosławni inni jak z województwa lubelskiego, pod żadnym zaś pozorem z Wołynia i Małopolski Wschodniej.

b) Dopuszczać ich do szkół podoficerskich.

c) W posługach religijnych traktować na równi z rzym.-kat.

d) Nie tolerować języka ruskiego we wzajemnym posługiwaniu się między sobą.

e) Dopuszczać prawosławnych o nastawieniu polskim do organizacji P[rzygotowania] W[ojaskowego] i W[ychowania] F[izycznego].³

Na tym dokument, przechowywany Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie, urywa się.

4 grudnia 1937 r. wojewoda lubelski przesłał do Departamentu Wyznań Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego sprawozdanie o sytuacji wyznaniowej na terenie województwa z dołączonym wykazem zamkniętych cerkwi i propozycjami dalszego ich losu - zburzenia lub przekazania Kościołowi katolickiemu.

Po opracowaniu podstaw teoretycznych przystąpiono do działania. Zaczęto od „żywiolowych przejawów aktywności patriotycznej w terenie”. „Objawiły się” one u Tomaszowie Lubelskim: Uchwała powzięta w dniu 6 III 1938 na zjeździe delegatów Związku Strzeleckiego powiatu tomaszowskiego.

Stwierdzamy, że:

1) Cerkiew prawosławna na terenie naszego powiatu stała się rozsądnikiem innego niż polskiego uświadomienia narodowego.

2) Duchowieństwo prawosławne prowadzi wśród prawosławnej ludności polskiej lub pochodzenia polskiego akcję przekonywującą ją, że nie jest polską.

3) W stosunkach z tą ludnością posługuje się językiem ruskim.

4) Kazania i naukę religii odbywa w języku ruskim.

5) Działalność duchowieństwa prawosławnego wprowadza różnice i zadrażnienia w spokojnie dotąd współżycie całej ludności powiatu.

Powiat nasz jest w przygniatającej większości polskim.

W okresie walki z unią dał dowody, że cała ludność, bez względu na język, którym się posługiwała, wykazała poczucie polskiej narodowej przynależności.

Nie walcząc z wyznaniem prawosław-

nym oświadczamy, że wszystkimi siłami, całą swą działalnością nie dopuścimy do tego, by cerkiew prawosławna była miejscem agitacji ruskiej względnie ukraińskiej, a duchowni prawosławni jej przedstawicielami.

W szczególności przeciwdziałać będziemy temu, by ludność prawosławna mówiąca po polsku była przez duchownych prawosławnych ruszczona.

Domagamy się:

1) polskich duchownych prawosławnych na teren naszego powiatu,

2) polskich kazań w cerkwi prawosławnej,

3) pilnowania, by nauka religii prawosławnej odbywała się rzeczywiście po polsku,

4) rozciągnięcia ścisłej kontroli przez władze admin. ogólnej nad działalnością duchownych prawosławnych, w szczególności nie dopuszczenia do działalności nieoficjalnych duchownych prawosławnych, których niekontrolowana działalność przynosi największą szkodę Państwu i Narodowi Polskiemu,

5) żądamy zlikwidowania cerkwi zamkniętych, które swoim istnieniem burzą wzajemnie dobre stosunki ludności rzym.-kat. i prawosławnej.⁴

To ostatnie sformułowanie wydaje się być kuriozalne, było jednak na swój sposób słuszne, gdyż zamknięte cerkwie stale przypominały prawosławnym Ukraińcom o krzywdach wyrządzonych im przez polskie państwo i Kościół katolicki. Dlatego też na początku lata 1938 r. władze terenowe (powiatowej i gminne) rozpoczęły masową akcję burzenia prawosławnych obiektów sakralnych, czego dokonywały specjalne brygady rozbiórkowe ochraniane przez policję z karabinami. Niektóre cerkwie lub kaplice pieczętowano, aby rozebrać je później lub przekazać Kościołowi katolickiemu. Represjonowano także duchowieństwo prawosławne. W niektórych wypadkach wykorzystywano też „nieznanych sprawców”, który dokonywali podpałów i napaści.

18 lipca 1938 r. Wydział Społeczno-Polityczny Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego powiadamiał Dowództwo Okręgu Korpusu II, że 16 lipca zakończono akcję rozbiórki cerkwi. Wg tej informacji rozebranych miało być 127 obiektów: 91 cerkwi, 10 kaplic i 26 domów modlitwy, dla Kościoła katolickiego przekazano 3 cerkwie, 4 kaplice pozostawiono w charakterze kostnic, zaś w charakterze ruin zabytkowych części-

wo zachowano cerkiew w Szczepieszy-
nie. Kościołowi przekazano także cerkiew
w Bublu Starym (pow. bialski), którą w
1932 r. odebrali prawosławni. Prawosław-
nym pozostawiono jedynie 49 cerkwi pa-
rafialnych, 5 filialnych i 1 monaster (w
Jablecznej). Dokument kończy stwierdze-
nie: *Akcja została na ogół przeprowadzo-
na spokojnie, bez żadnych poważniej-
szych zająć.*⁵

Rzeczywisty przebieg wydarzeń w
niektórych miejscowościach został opisa-
ny w interpelacji posła Stepana Barana
(21 lipca 1921 r.), w której wiele miejsca
poświęcił on burzeniu cerkwi w Łaszczo-
wie w pow. tomaszowskim. Parafia przy
tej cerkwi, odremontowanej w 1926 r.,
którą obsługiwał ks. Grzegorz Pawłow-
ski, była „nielegalna”, a więc nie uzna-
wana przez władze państwowe. *W ponie-
dzialek, 4 lipca 1938 r. - pisał poseł S. Ba-
ran, - zjawił się koło cerkwi w Łaszczo-
wie Kazimierz Chmiel, w asyście lic-
znego oddziału policji państwowej z psem
policyjnym oraz robotników Polaków z
okolicznych miejscowości i od razu przy-
stąpiono do burzenia cerkwi, jedynej
świątyni prawosławnej na całą szeroką
okolice, z kilku tysiącami wiernych pra-
wosławnych. Na widok burzenia cerkwi
zbiegła się pod cerkiew w ilości kilkuset
ludzi miejscowa ukraińska ludność pra-
wosławna. Przybiegły małe dzieci, przy-
szli i starcy nad grobem, zjawiła się mło-
dzież, kobiety, mężczyźni. Rozległ się
straszny płacz i lament wśród zebranych
prawosławnych. Wówczas policja pań-
stwowa puściła swego psa na małe dzie-
ci, a starszych zaczęła bić pałkami gu-
mowymi i okładać kolbami karabinów,
starając się odpędzić ich od cerkwi. Wielu
ludzi wtedy pobito. Policja utworzyła
wówczas kordon dookoła cerkwi i asysto-
wała przez cały czas burzenia cerkwi,
trwający trzy dni. Miejscowa ukraińska
ludność prawosławna była oczywiście
bezsilna wobec licznego uzbrojonego
oddziału policyjnego i tylko głośnym pł-
czem i szlochem protestowała przeciwko
burzeniu swej cerkwi. Wśród lamentują-
cych głośno kobiet znajdowała się i miej-
scowa 25-letnia dziewczyna, Anastazja
Koza, która wśród szamotaniny pł-
czu krzyknęła: „Ludzie, ratujcie cerkiew,
bo nie będziemy mieli gdzie się modlić”.
Za to sprowadzono ją na miejscowy po-
sterunek policji państwowej, gdzie ko-
mendant posterunku, Mieczysław Matyń-
ski, przed przesłuchaniem pobił ją gumo-
wą pałką, znieważając ją przy tym słow-*

*nie. Na posterunek policji sprowadzono
też kolejno i innych miejscowych prawo-
sławnych. Straszono ich, że się ich wy-
siedli, gdy nie zmienią wyznania i nie
przejdą na rzymskokatolicyzm, grożąc
przy tym karami administracyjnymi.*⁶

Podobny obraz widzimy 13 lipca 1938
r. w Holeszowie w pow. włodawskim:
*Cerkwi broniły kobiety, policja biła ich
pałkami, szczuła psami. Pytanie kobiety
„Chtoż nam i de teper bude prawyty służ-
by Bożi?” - Odpowiedź policjanta:
„Chłop twój w chliwie na sianie ci od-
prawi!”*⁷

Oczywiście „oczyszczenie terenu” z
większości prawosławnych obiektów sa-
kralnych ocalałych po zniszczeniach wo-
jennych i grabieżach dokonywanych od
1918 r. przez władze państwowe i Ko-
ściół katolicki, nie oznaczały zakończe-
nia antyprawosławnych represji. Oczywiście
podejmowane przez wojsko, admini-
strację i wspierające je „czynniki spo-
łeczne” przynosiły pewien efekt, w po-
staci porzucanie przez element słabszy
moralnie wiary prawosławnej (nagrodą
za to było np. przydzielenie działki z par-
celacji, koncesji na uprawę tytoniu czy
przydziału na uprawę buraków cukro-
wych). Z kolei tacy „rewindykowani Po-
lacy” często stawali się obiektem pogar-
dy i napaści ze strony reszty społeczno-
ści. Taka właśnie sytuacja istniała we wsi
Siedliska w pow. zamojskim, o czym 11
kwietnia 1939 r. donosił prezes oddziału
zamojskiego Towarzystwa Rozwoju Ziemi
Wschodnich: *Ludność prawosławna w tej
wsi skupiła się całkowicie przy nacjona-
listycznych hasłach ukraińskich i przez
prowadzoną na miejscu przez miejscow-
ych i przyjezdnych działaczy agitację
uodporniła się przeciwko wszelkim wpły-
wom rewindykacyjnym. Postawa tej lud-
ności jest tak zdecydowanie negatywna
w stosunku do hasel polskich, że wszyst-
kie stosowane metody oddziaływania za-
wodzą. Podkreślić też muszę, że przywódcy
jej zastosowali metody konspiracyjnej
agitacji antypolskiej przy równoczesnym
stwarzaniu na zewnątrz pozorów pełnej
lojalności państwowej, nawet twórczej
działalności na rzecz Państwa. W dniu
10 bm. odbyła się tam zabawa organi-
zowana przez Ochotniczą Straż Pożarną
z przeznaczeniem dochodu z niej na rzecz
FON [Fundusz Obrony Narodowej]. Na
też właśnie zabawie prawosławni jej
uczestnicy pobili dość ciężko świeżo re-
windykowanego Polaka (Dumę). Pobicie
to odbyło się przy akompaniamencie*

*okrzyków antypolskich i głośnym stwier-
dzeniu, że biją polskiego szpicla. Na tej-
że zabawie drugi niedawno rewindyko-
wany Polak (Śledź) został przez prawo-
sławnego bez przyczyny kopnięty w tylną
część ciała.*

*Nastroje wśród prawosławnych wsi
Siedlisk są jak najbardziej antypolskie,
a nadto prowokacyjne i w najwyższym
stopniu bezczelne.*⁸

Oczywiście chełmsko-podlaskie Za-
buże nie było jedynym obszarem, na któ-
rym stosowano metody zastraszania i
przekupstwa w religijnym „nawracaniu”
i narodowej „rewindykacji”. Podobne
działania widzimy też na Wołyniu, cho-
ciaż nie było tam tak spektakularnej ak-
cji jak masowe niszczenie cerkwi. W
praktyce „czynniki wojskowe” i wspie-
rający je politycy, poprzez swoje działa-
nia, mające ich zdaniem przynieść „kon-
solidację narodu polskiego”, w przeded-
niu nadciągającej wojny jeszcze raz przy-
pomnieli Ukraińcom, że - mówiąc słowami
Łazara Baranowicza, XVII-wiecznego
ukraińskiego działacza religijnego i
poety - *jako świat światem nie będzie
Polak Rusinowi bratem.*

Wprawdzie krwawe wydarzenia wo-
jenne i kilkudziesięcioletni okres wspól-
nej odisiadki w „obozie demokratycznym”
pojałtańskiej Europy przyniosły otrzeź-
wienie, ale czarna plama w pamięci na-
dał pozostaje.

Jerzy Hawryluk

¹ Andrzej Chojnowski, *Koncepcje polity-
ki narodowościowej rządów polskich w latach
1921-1939*, Wrocław 1979, s. 230.

² Mikołaj Siwicki, *Dzieje konfliktów pol-
sko-ukraińskich*, t. I, Warszawa 1992, s. 99-
100.

³ Jak wyżej, s. 101-103.

⁴ Jak wyżej, s. 103-104.

⁵ Jak wyżej, s. 130-131.

⁶ *Interpelacja posła dra Stefana Barana
do Pana Prezesa Rady Mini strów w spra-
wie zbурzenia z polecenia starostów powia-
towych 107 świątyń prawosławnych oraz spa-
lenia w sposób zbrodniczy bez wykrycia pod-
palaczy 3 świątyń prawosławnych w miesi-
cach czerwcu i lipcu 1938 r. na terenach wo-
jewództwa lubelskiego, jako też prześladowa-
nia i karanja na podłożu wyznaniowo-religij-
nym duchowieństwa prawosławnego i wier-
nych na terenie tegoż województwa, [w:] Cerk-
iew Prawosławna na Chełmszczyźnie. Prze-
mówienia i interpelacje posłów i senatorów
ukraińskich w Sejmie i Senacie, nakładem
Ukraińskiego Narodowo-Demokratycznego
Zjednoczenia, Lwów 1938, s. 39-40.*

⁷ M. Siwicki, op. cit., s. 139.

⁸ Jak wyżej, s. 153.

Як руйнували нашу церкву...

Спогади очевидців

Корнило Тимошук з Чернівки, гм. Видміни розповідає про бурення церкви в Межиліссі (Південне Підляшшя – 1938 рік).

У селі було вісім польських родин. Жили вони за церквою. Місце теє звали *Владиславув*. За Пілсудського жили ми з ними у мирних відносинах. Ходили вони до нашої церкви, на весілля, свята. Але коли настав Ридз-Сьмігли все помінялося.

Церква в нас була дерев'яна, розташована сто метрів за селом. Мала три дзвони, які мешканці купили у 1935 році. Там стояла теж дерев'яна плебанія. На дві неділі перед руйнуванням церкву закрили. Однак люди приходили молитися біля неї, палили свічок, співали ночами. В день треба було втікати, бо слідкувала за нами поліція. В день руйнування церкви 14 липня 1938 року наїхало багато поліції і в'язнів. Прибігли до нас до дому. Я тоді мав 12 – 13 літ. Прийшли до стодоли і хотіли взяти драбину. Запався за її і не відпустив. *O, skurwysyn, jaki Ukrainiec twardy* сказав один з них. Я все ж таки їм тої драбини не дав. Драбину взяли в когось іншого.

Церкву різали бензопилкою. Коли вона завалилась розбила дві машини. До руїн церкви не давали нікому підійти. Взагалі, не можна було вийти з хати, бо село було обставлене військом і поліцією. Автомашинами розтягли теж плебанію. Залишились тільки ікони і Євангеліє. Коли поліція поїхала, під'їхали люди і частину крапих ікон вивезли до Заболоття і до монастиря в Яблочині над Бугом.

Кожен був переляканий. Думали, що буде кінець світу, що нас поб'ють, помордують. Люди плакали. Не давали по-нашому говорити, тільки по-польськи. Школа також була польська, своєї школи не мали. Вчителі також забороняли говорити по-українськи. Як почули, що говоримо по-своєму, зараз ставляли двійку. Так і я більше до школи не ходив.

Під час II світової війни збудували школу у нашому селі, приїхав священник і гміна дозволила молитися в місці де раніше стояла церква. Пізніше побудували там капличку. Священник відправляв у капличці, а люди стояли на дворі. Тепер уже побудували там церкву муровану.

Зруйнована влітку 1938 року церква з 1620 р. в Крилеві Холмському

Анна Болтрик – (Високе к. Елку) розповідає про руйнування церкви в селі Голуб'є над Бугом

У нас в Голуб'ях церква була мала, старесенька, але бабинець люди добудували новий, міцний, з нового дерева, бо вірні не вміщалися. Літом, у день розруйнування церкви приїхали трактори, яких ми й до тих пір не бачили. Збіглося ціле наше село і сусіднє Пісочне. Насамперед скинули копулу. Вона плачем загула і все запало до церкви, до середини. Стіни розривали тракторами у два боки. Однак стара церква була міцна. Два трактори зачепили з одного боку і перекинули її на сторону. Новий бабинець залишився на місці. В церкві не було фундаментів. Були підвалини. Коли відчепили ланцюги, церква знов повернулась на своє місце. Важко було її розібрати.

Серед людей була Грицька Сидорського мати, стара горбата бабуса, з кийком ходила. Вона від муру на колінах лізла до церкви, а відстань була не мала. Взяла плащаницю під пахву і лізла назад. Тоді-то поліціант, у гранатовій формі, під'їхав до неї на коні і вдарив нагайкою. Від удару перекинулась, втратила свідомість, але плащаницю все ж тримала. Лежала на землі з притиснутою плащаницею. Її син теж там був. Люди почали гомоніти: *Грицьку! Грицьку! Твою матір забили!* Він підбіг і взяв її на руки. Виніс її непритомну за браму. Вона далі й тримала плащаницю. Всі люди плакали. З плачем підходили до церкви, щоб рятувати ікон, бо були дорожочніні. Лежала теж скрита книжок, деякі пробували рятувати, але зараз поліція оперезували нас нагайками. Кожен боявся.

Церква була огорожена мурованим парканом. Той паркан теж розібрали. На місці, де стояла церква ми поставили хрест. Розставляли ікони і так відправляли богослужіння. Той плач і рев залишиться у моїй пам'яті до кінця життя і до смерті буду його пам'ятати. І за що таке відбулось?

Спи, Ісусе

Спи, Ісусе, спи, спатоньки ходи.
Я Тебе му колисати,
Пісеньками приспляти:
Люлі, серденько, люлі!

Спи, Лелійко, спи, голову склони.
Ту на рученьки Марії,
Бач, Вона Тебе леліє:
Люлі, серденько, люлі!

Спи, Убогий, спи, рученьки зложи.
Йосифа ще не видати,
Несе хлібця Тобі дати:
Люлі, серденько, люлі!

Спи, Терпіє, спи, очка зажмури,
Не питай, що колись буде,
Що зготовлять Ти хрест люди:
Люлі, серденько, люлі!

Спи, Ісусе, спи, а Серце втвори,
Най при Ньому спочиваю
Ту на землі і там в раю:
Люлі, серденько, люлі!

W 80 lecie brzeskiej „Proswity”

W poleskiej „głuszy”

Odradzający się ukraiński ruch narodowy, przechodząc około połowy XIX w. od „sentymentalnego” zainteresowania historią, kulturą ludową i prób tworzenia literatury w ojczystym języku do poziomu tworzenia programów, którym celem było wywalczenie dla Ukrainy swobód narodowych i politycznych, stanął przed problemem rozczłonkowania ukraińskiego obszaru etnicznego granicami politycznymi i administracyjnymi. Najbardziej widoczna była oczywiście granica oddzielająca Ukrainę „rosyjską” od „austriackiej” (Galicja, Bukowina, Zakarpacie). Jednak i na terenach należących do Rosji widzimy kilka granic, które odcinając niewielkie peryferia od centralno-ukraińskiego pnia silnie zaciążyły na ich narodowych losach. Jednym z takich obszarów była część Polesia, która pomimo zamieszkiwania jej przez ludność ukraińską znajdowała się w granicach tzw. Kraju Północno-Zachodniego, obejmującego przede wszystkim ziemie białoruskie i litewskie. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać w odległej przeszłości.

Pierwotnie obszar ten wchodził w skład księstwa kijowskiego Rusi Kijowskiej (XI-XII w.), później zaś należał do księstwa wołyńskiego. W połowie XIV w. Brześć został włączony do litewskiego księstwa trockiego, którym rządził książę Kiejstut Giedyminowicz, podczas gdy na Wołyniu rządził jego brat Lubart-Dymitr. Natomiast ziemia chełmska znalazła się we władaniu polskim. W ten sposób Brześć, a także Drohiczyn, Mielnik i Bielsk zostały formalnie oddzielone od pozostałych ziem tworzących w XIII i XIV w. Ruś Halicko-Wołyńską. Na początku XVI w. obszar ten został wydzielony z woj. trockiego w woj. podlaskie, które w 1566 r. zreorganizowano. Część wschodnią (Brześć, Kamieniec, Kobryń) połączono z byłym księstwem pińskim, tworząc nowe województwo - brzeskie. Gdy w 1569 r., podczas odbywającego się w Lublinie sejmiku polsko-litewskiego woj. podlaskie, Wołyń i Kijowszczyznę przyłączono do Korony Polskiej, woj. brzeskie pozostało w „Litwie”, zaś jego południowa granica stała się granicą Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po rozbiorach Rzeczypospolitej została ona zachowana jako granica tzw. Kraju Północno-Zachodniego. Ponieważ obejmował on przede wszystkim obszar byłego Wielkiego

Księstwa Litewskiego nazywano go zwyczajowo „Litwą”. Należało do niej sześć guberni, z których trzy zachodnie zwano „litewskimi” (wileńska, kowieńska i grodzieńska), zaś trzy wschodnie „białoruskimi” (mińska, witebska i mohylewska). Dlatego też obok nazwy „Litwa” spotykana jest też nazwa „Litwa i Białoruś”.

Oczywiście nazwy te nie oddawały dołądnie charakteru etnicznego poszczególnych guberni. Dotyczyło to zwłaszcza „litewskiej” gub. grodzieńskiej, w której mieszkało zaledwie 3,4 tys. osób posługujących się językiem litewskim - wg spisu z 1897 r. Najlicniejsza wg tego spisu była w gub. grodzieńskiej ludność białoruska - 705 tys., po niej zaś ukraińska - 362,5 tys., żydowska - 278,5 tys., polska - 162 tys. i rosyjska - 74 tys. Pominąwszy sprawę dokładności tych liczb, z danych dla poszczególnych powiatów widzimy, że ludność ukraińska zamieszkiwała w południowej części guberni - w pow. kobryńskim (146,8 tys.), brzeskim (140,6 tys.), bielskim (64,3 tys.) oraz prużańskim (9,3 tys.), a więc na obszarze, który w odległej przeszłości należał do Rusi Halicko-Wołyńskiej.

W chwili obecnej, w związku z tym, że Polesie brzeskie zostało w 1939 r. włączone do Białoruskiej SRR, w oficjalnych statystykach autochtoniczna ludność obwodu brzeskiego jest określana jako „Białorusini”. Jednak w drugiej połowie XIX w. nikt nie zaprzeczał ukraińskiej przynależności etnicznej mieszkańców wyżej wymienionego terenu, wynikającej z jego losów historycznych i potwierdzonej językiem, folklorem i kulturą materialną. Dlatego też nie mógł on pozostać poza obszarem zainteresowania ukraińskich publicystów i myślicieli narodowych, którzy w swych pracach określali zasięg ukraińskiego terytorium etnicznego.

Kwestię tę w swych pismach poruszał m.in. Michajło Drahomanow (1841-1895), którego uznaje się za najwybitniejszą po Szewczenko postać w ukraińskiej myśli politycznej XIX w. We wstępie do pierwszego tomu społeczno-politycznego i literackiego almanachu «Hromada» (1878), opisując granice terytorium zamieszkanego przez ludność ukraińską, zwracał on uwagę czytelników, że obszar ten podzielony jest różnymi granicami politycznymi i administra-

cyjnymi, wypaczającymi obraz jej rzeczywistych granic etnicznych, zwłaszcza wśród inteligencji - *ludzi piśmiennych, gdyż: najbardziej zwracają oni uwagę na urzędowe granice i podziały, bo ci ludzie piśmienni mało mają kontaktu z ludem, więcej z władzą i wyuczeni są w cudzych szkołach, aby służyć cesarstwu i państwu, pomiędzy które jest podzielona nasza Ukraina.*

Logicznym następstwem powyższego wniosku był postulat przebudowy nie tylko zasad ustrojowych państwa rosyjskiego, ale też reorganizacji jego podziału administracyjnego. W 1884 r. Drahomanow opublikował swój projekt nowego ustroju wewnętrznego Imperium Rosyjskiego, postulując podzielenie go na posiadające własne samorządy obwody, których granice uwzględniałyby całokształt warunków geograficznych, ekonomicznych i etnograficznych na danym terytorium. Północno-zachodnia część ukraińskiego obszaru etnicznego miała wg tego projektu znaleźć się w granicach obwodu poleskiego. W jego skład miałyby wejść: środkowa i zachodnia część gub. wołyńskiej, wschodnie części gub. siedleckiej i lubelskiej oraz południowe powiaty gub. grodzieńskiej (bielski, brzeski, kobryński) i mińskiej (piński i mozyrski). Jak podkreślał sam autor, zaproponowany szkic granic obwodu był całkowicie sprzeczny z ówczesnymi granicami administracyjnymi ukształtowanymi na skutek kolejnych aneksji, unii, zaborów i międzynarodowych traktatów, *lecz wg nas w pełni odpowiada jego warunkom geograficznym i etnograficznym.*

Oczywiście postulaty zjednoczenia ukraińskiego terytorium etnicznego nie mogły być zrealizowane w państwie, którego władze walczyły z wszelkimi przejawami ukraińskiej świadomości narodowej. Szczególnie negatywny wpływ sytuacja ta miała na etnicznie ukraińskie regiony, które były znacznie oddalone od Kijowa i oddzielone granicami administracyjnymi, jak Podlasie, Polesie i Chełmszczyzna. Sytuacja zmieniła się nieco po rewolucji 1905 r., gdy osłabł reżim carski i w życiu Imperium Rosyjskiego pojawiły się pewne swobody. Jednak i wówczas Polesie pozostawało na marginesie ukraińskiej aktywności kulturalno-narodowej. Wprawdzie regiony te były obecne w ukraińskiej myśli politycznej, a także w

pracach historycznych, językoznawczych i etnograficznych, lecz nie było tu skupiska aktywnej inteligencji, która mogłaby zapoczątkować szeroki ruch odrodzenia narodowego.

W warunkach trwającej tu od okresu panowania cara Mikołaja I (1825-1855) rosyjsko-polskiej „walki o duszę” jednostki bardziej aktywne były wciągane do tych dwóch wrogich sobie obozów, traktując problem własnej etnicznej przynależności w kategoriach lokalnego kolorytu. Doskonałym przykładem jest Józef Tokarzewicz (1841-1919), znany XIX-wieczny publicysta demokratyczny, który urodził się w Bielsku, w rodzinie mieszczanina Wasyla Tokarewicza, przez długie lata burmistrza miasta (prawosławna rodzina Tokarewiczów mieszka w Bielsku do dziś). W jednym ze swych artykułów publicystycznych (1908 r.) J. Tokarzewicz podkreślał: *Jeden z rozumniejszych pisarzy ukraińskich, Żytecki, w rozprawie zamieszczonej przed kilku laty w „Kijewskiej Starinie” dowodził, - a moim zdaniem to i dowiódł, że narzeczem rusińskim najczystszy, najmniej obciążony złowrogimi naleciałościami postronnymi, - narzeczem zasłoniętym niegdyś od niszczyielskiego wpływu tatarszczyzny, jest narzecz używane przez lud wiejski moich tu okolic - na pograniczu dwóch dawnych województw: podlaskiego i brzesko-litewskiego, - to jest, mniej więcej w pobliżu Wysokiego Litewskiego, Kleszczel, Orli, Bociek, Drohiczyzna, Siemiatycz i Mielnika. [...] Wowym zakątku, wolnym od nacisku kolonizacji zachodniej (mazowieckiej), szerzącej się w kierunku więcej północnym (około dzisiejszego Ciechanowca, Brańska, Białegostoku, Goniądza), a zabezpieczonym od wschodu nieprzebrniętym leśnym gąszczem Puszczy Białowieskiej, - przechował się w pierwotnej czystości najdawniejszy z żyjących dialektów języka ukraińskiego.*

Mimo jednak swego pochodzenia i używania jako pseudonimu ukraińskiego słowa *Hodi* (dosyć), J. Tokarzewicz związał się z polskim ruchem narodowym - m.in. brał udział w Powstaniu Styczniowym, był też redaktorem kilku polskich pism emigracyjnych. Można więc powiedzieć iż był typowym *gente Ruthenus, natione Polonus*. Wiele jednak uwagi w swych działaniach poświęcał sprawom ukraińskim, jak też litewskim. Nawet jedno z redagowanych przez niego w Paryżu pism - „Zmowa” - miało wychodzić także z dodatkami w języku ukraińskim i litewskim (na jego winiecie umieszczono nawet dodatkowe tytuły - „Kupos Susitarimas” i „Hromadźki Zhorwor”), co nie zostało jednak zrealizowane z powodu wybuchu wojny francusko-pruskiej.

Wprawdzie w drugiej połowie XIX w.

procesy polonizacyjne na terenie Północnego Podlasia i Polesia zostały zahamowane, jednak ludność ukraińska w swej masie pozostawała nadal biernym świadkiem kolejnych wydarzeń, coraz bardziej ulegając zresztą wpływom rosyjskim, które nasiliły się zwłaszcza po upowszechnieniu w latach 80-ych szkolnictwa powszechnego. Wspominał o tym m.in. w opisie pow. bielskiego Ludwik Czarkowski: *Rosjan do ostatniego powstania [w 1863 r. - J. H.] lud podlaski znał tylko jako wojskowych, których mianował i po dziś dzień mianuje „Moskalami”... Od 1865 roku klasa urzędnicza składa się na Podlasiu prawie wyłącznie z Rosjan..., których lud nazywa „ruski” albo „prawdziwy ruski”. Spośród naszego ludu ruskiego wychodzą już dość często jednostki, kształcone w seminariach nauczycielskich lub duchownych, a także w szkołach powiatowych i początkowych, które zajmują niższe hierarchie urzędnicze: nauczycieli wiejskich, pisarzy gminnych, policjantów (uradników), sług cerkiewnych (diaczków, psalomszczyków). Jednostki owe z umiejętnością nauk elementarnych nabyły jakiejś takiej biegłości w języku rosyjskim, chętnie się nim w mowie potocznej posługują i mają się za „ruskich” t.j. Rosjan.*

Tę nieciekawą sytuację ludności ukraińskiej na „Litwie” podkreślał w 1907 r. polski badacz „spraw narodowościowych” Leon Wasilewski: *Inteligencji ukraińskiej, dość licznej w innych okolicach ukraińskiego obszaru, na Litwie wcale nie ma i litewski odłam Ukraińców nie bierze dotychczas żadnego udziału w ogólnoukraińskim ruchu narodowym.*

Nieco inaczej widziała tę kwestię Konstancja Skirmunt, polska ziemiańska publicystka, związana ze stronnictwem tzw. krajowców, pisząc w 1907 r.: *Lud białoruski w Mińszczyźnie i Mohylowszczyźnie, lud rusiński (czarnoruski) [tzn. ukraiński] w Grodzieńskim i na Polesiu, budzi się do narodowej samowiedzy. Przedstawiając swój punkt widzenia na zadania „krajowców” wobec zamieszkujących „kraj” (tzn. „Litwę”) grup narodowych autorka stwierdzała: Członek Stronnictwa Krajowego... baczny najpilniej, aby narodowość jego nie wkradła na plemienne i obywatelskie prawa narodowości bratnich, powołanych do rozwoju własnej indywidualności - i prowadzi ogólne życie kraju do harmonii. [...] Stronnictwo Krajowe winno zarzucić kraj tysiącami elementarzy białoruskich i małopolskich (właściwie ukraińskich) i pierwszych czytanek w tych językach, potworzyć ogniska elementarne szkolne.*

Poglądy Konstancji podzielał też jej brat Roman Skirmunt, poseł rosyjskiej Dumy. Właśnie ich dziełem było opracowanie i

wydanie w 1907 r. elementarza dla ukraińskiej ludności Pińszczyzny (niezrealizowaną inicjatywę stworzenia elementarza w ojczystym języku mieszkańców pińskiego Polesia wysunął niemal pół wieku wcześniej książę Edwin Drucki-Lubecki z Pińska, który w 1861r. na łamach warszawskiej „Gazety Polskiej” ogłosił konkurs na opracowanie elementarza dla dzieci wiejskich). Liczący 42 strony podręcznik, zatytułowany *Rusynskij elementar* (jako autor podany jest *Staryj Hospodar*), wydrukowany został alfabetem łacińskim, a jedynie tytuł i przedmowa cyrylicą. Oczywiście celem edukacyjnej inicjatywy rodziny Skirmuntów było ograniczenie wpływu rosyjskiego, który szerzył się nie tylko poprzez Cerkiew, ale też zakładane masowo od końca XIX w. szkoły dla ludu.

Uzasadnieniem stwierdzenia, że *lud rusiński (czarnoruski) w Grodzieńskim i na Polesiu, budzi się do narodowej samowiedzy* może być garść przykładów świadczących o stopniowym włączaniu się miejscowej ludności ukraińskiej w nurt narodowego odrodzenia. I tak mieszkańcy Prużan jeszcze w 1896 r. podejmują starania u gubernatora wileńskiego o uzyskanie zgody na otwarcie w ich mieście teatru ukraińskiego, zaś amatorskie teatry ukraińskie działały w pierwszych latach XX w. w Brześciu, Klenikach w pow. bielskim i Klonkach koło Janowa w pow. pińskim. Twórcą teatru i chóru w Brześciu był pisarz ukraiński Onufrij Wasylenko (1861-1921), publikujący pod pseudonimem Ochrim Warnak, który w latach 1902-1914 służył jako oficer w garnizonie twierdzy brzeskiej. W Pińsku w 1911 r. prowadzona była też akcja zbiórki funduszy na budowę pomnika Szewczenki w Kijowie. Są też informacje o świadomej inteligencji w Kobryniu, czytającej ukraińską prasę i książki.

Powyższe działania, ograniczające się jednak do pojedynczych miejscowości czy też środowisk, nie mogły zmienić ogólnej sytuacji. Dlatego też nie mniej pesymistyczny obraz kondycji narodowej północnopodlaskich i poleskich Ukraińców znajdujemy w publikacji L. Wasilewskiego z 1912 r.: *Ukraińcy na Litwie i Białej Rusi, zamieszkujący część guberni grodzieńskiej i mińskiej, stanowią dotychczas surowy materiał etnograficzny, niczym - poza językiem - nie zaznaczający swej odrębności. [...] Zupełny brak miejscowej inteligencji ukraińskiej stoi na zawadzie zapoczątkowaniu jakiegokolwiek pracy w kierunku uświadamiania narodowego tego odłamu Ukraińców, który jest najbardziej zacofaną kulturalnie częścią ludności Litwy i Białej Rusi.*

(cdn)

Jerzy Hawryluk

Володимир Сергійчук

Українські етнічні території

Розташована на північному заході українського етнічного розселення, Берестейщина постійно плекала культуру і мову матері України і завжди тягнулася до своєї рідні. Хоч би які грози зачіпали цей український масив, тут наші предки та їхні діти й онуки жили справжнім українством. І коли їх пробували переконувати в приналежності до когось із сусідів, вони наводили безліч доказів на користь українськості Берестейщини.

І сьогодні, коли в Білорусі, всупереч давно усталеним науковим висновкам, у тому числі й видатного білоруського вченого Я. Карського, питання етнічної приналежності автохтонного населення цього краю продовжує дискутуватися ідеологами державної влади, місцеві українці заявляють: „Загальновизнана межа розселення цих народів (українців і білорусів – В. С.) у Брестській області проходить по річці Ясельді до впадіння її в ріку Прип'ять, потім по річці Прип'ять до впадіння у неї ріки Горинь з різними за величиною відхиленнями від цієї лінії у східному та північному напрямках по всій її довжині. На південь і на захід від цієї лінії, тобто в Малоритському, Брестському, Жабинківському, Кобринському, Березівському, Дрогичинському, Іванівському, Кам'янецькому, Пінському і Столинському районах повністю, а також у Пружанському, Іваневицькому, Ляховицькому, Ганцевичському і Луїнінському районах частково проживає корінне українське населення. За приблизним підрахунком його чисельність складає близько 1,0 мільйона чоловік” (М. Козловський, *Ще раз спитаймо себе: хто ж ми такі насправді?* – Голос Берестейщини. – 1994. – ч. 1).

До речі, саме український склад населення цього регіону зумовив те, що за умовами Берестейської угоди в 1918 році вказаний регіон включався до складу України. Від Пружан кордон мав іти до Вігонівського озера. Ця лінія в основному відповідала етнічному розселенню українців на тутешніх теренах із сивої давнини.

Територію Берестейщини ще з VIII ст. заселяли східнослов'янські племена волинян (бужан) на заході та древлян на сході. Ця земля була включена до

складу Київської Русі – могутньої східнослов'янської держави, а потім її наступниці – Галицько-Волинського князівства. Приналежність Берестейщини в той час до України обстоювали такі авторитетні історики, як В. Греков (*Історія СРСР* – М. – 1948 – с. 487) та М. Державін (*Происхождение русского народа, великорусского, украинского, белорусского* – М – 1944 – с. 144).

Необхідно зазначити, що Берестейщина підтримала повстання Богдана Хмельницького 1648 року. Зокрема, народні виступи проти польської шляхти сталися в Бересті та в Пінську, ці міста перейшли до рук повстанців. З 1648 року існував Туровський козацький полк, який згодом перетворився на Турово-Пінський.

З етнічною приналежністю Берестейщини до України погоджувалася і Радянська Росія в 1918 році. Голова її делегації на переговорах з Україною про розмежування Християн Раковський 22 липня 1918 р. повідомляв до Москви: „Украинской территорией считаем Холмщину, Брестский и Кобринский уезды Гродненской (губернии – В.С.), отшетенные Украине по Брест-Литовскому договору” (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України: Ф. 3766. – Оп. 2. – Спр. 44. – Арк. 3).

Не виявляла на той час претензій на Берестейщину і Білоруська рада, що оголосила себе виразником волі білоруського народу в створенні незалежної держави. Більше того, перебуваючи на початку жовтня 1918 р. в Києві, білоруська делегація звернулася до гетьманського уряду з проханням узяти під свій захист від більшовиків населення тих повітів Могилівської та Мінської губерній, що їх залишили німецькі окупаційні війська, та приєднати ці території до України.

Відродження українського життя на Берестейщині відбувалося досить швидко. Місцеві власті підпорядковувалися безпосередньо Києву. У Бересті в 1918 році організовуються спеціальні курси для перепідготовки вчителів-українців. Цікавою щодо цього є інформація в берестейській газеті „Рідне слово” від 7 січня 1919 року: „Чуть не на кожному

кроці на стінках домів та парканів (не тільки на афішах) бачиш оголошення на українській, єврейській та на російській мові, що закривають собою колишні німецькі. Рано о восьмій бачиш, як школярі йдуть поквапно на науку до школи. Вже функціонує правильно українська державна вища початкова школа (прогімназія), функціонує й приватна єврейська прогімназія, а з 10 січня має розпочатись навчання ще в одній приватній єврейській прогімназії. Ще в місті багато німецького війська, але вся влада місцева знаходиться в руках української адміністрації. Потроху починають іти в рух українські гривні...”

Та, як відомо, Українська держава не змогла утвердитися в 1917 – 1921 роках, і Берестейщина відійшла до Польщі, яка намагалася асимілювати автохтонне населення. Стосовно польського перепису 1921 року, селяни Берестейщини писали до польської влади, що його дані „не відповідають дійсності, бо записували нас, не питаючись навіть, за кого ми себе вважали. Ніхто з нас не почуває себе білорусом, мова білоруська для нас чужа, натомість всі ми українці” (Голос Берестейщини – 1996 – ч. 3).

До слова, 1926 року заявили про бажання навчати дітей українською мовою такі села Берестейщини:

– *Берестейський повіт*: Вичулки, Плоска, Задвірці Нові, Скорбичи, Курниця Велика, Неплі, Черні, Березівка, Камениця Жировицька, Закіє, Заболотте, Хмелєво, Деменичі, Ясинівка, Косичі Великі, Косичі Малі, Кошилово, Бушмичі, Кунаховичі, Копили, Омелєнець, Вілька Підгорецька, Дем'яничі, Старий Двір, Малинівка, Подлесе, Омелінка, Олешковичи, Чернавчичи, Блювиничі, Шо-стаково та ін., всього 34;

– *Дрогичинський повіт*: Олесієвичі, Сиче, Кублики, Вілька, Липники, Пікачі, Мізовці, Лясковичі, Сичівка, Кулаки, Стрільно, Віри, Іменин, Улиця, Дядовичі, За-черя, Попина, Верхусте, Гірка, Пансевичі, Літовськ, Глина, Заплесе, Язвини, Лосинці, Белінек, Ялоч, Огдємер, Семеновщина, Староселе, Симоновичі, Зарічка,

Осівці, Вілька Попінська, Лежитковичі, Пігаси, Воловля, всього 37;

– *Кобринський повіт*: Грушова, Городець, Кордуб, Лищійовичі, Багди, Баліщизна, Площа, Бачки, Сехновичі Малі, Сехновичі Великі, Грицевичі, Семеновичі, Стеброво, Мищиці, Здітово, Райтюхи, Щедлинки, Жабінка, Курнічі, Галиково, Жабіночка, Абрамовичі, Доропівичі, Єжики, Філіповичі, Шолухи, Дзягле, Федьковичі, Онисковичі, Блоти, Корчи, Іменін, Козіще, Хомовичі та ін., всього 39;

– *Столинський повіт*: Лютинськ, Біла, Столин, Жедень, всього 4.

Перелічені села – це тільки ті, українські громади яких надіслали копії своїх звернень до польської влади Українському клубові. До листопада 1926 року таких копій надійшло 480, в яких засвідчувалося бажання навчати рідною мовою в українських школах на Берестейщині 21 542 дитини (Голос Берестейщини – 1996 – ч. 3).

Але й тоді ще північно-західні українські землі не відтворили повністю своєї людності, зменшення якої пояснюється масовими вивезеннями царською Росією православних на схід під час першої світової війни. Незважаючи на повернення значної маси людей та доволі сильний природний приріст за 1921 – 1931 роки загальна кількість населення була меншою на десять відсотків у порівнянні з 1914 роком (Кубійович В. *Українська людність у Польщі в світлі перепису з дня 9.XII.1931* // Вістник (Львів) – 1933 – Т. III. – с. 582).

Коли 1939 року в результаті змови Сталіна і Гітлера до Радянського Союзу відійшла Берестейщина, тодішній керівник УРСР Микита Хрущов запропонував господареві Кремля включити її до складу України. Однак Сталін, побачивши привезений Хрущовим проект розмежування між УРСР і БРСР по етнічному кордону північніше Берестя, грізно запитав: „Так ты что же, Никита, идешь по границам Винниченки и Грушевского?” Після цього росіянин Хрущов, злякавшись, що його можуть звинуватити в українському буржуазному націоналізмі, не став наполягати на прийнятті варіанта кордону, який врахував би інтереси українців (Пономаренко П. *Как Сталин земли делил* // Літературная газета – 9 грудня 1992).

Так, спроби відродження українсь-

кого національного життя в цьому регіоні після прилучення його вольовим сталінським рішенням до БРСР 1939 року зустріли опір нової влади. Вчителів української мови, літератури та історії називали не інакше як петлюрівськими недобитками. А таких тільки в Берестейському, Кобринському та Пінському повітах, де школи працювали по-українськи, виявилось близько двохсот.

Нова влада ставить за мету збілорусити українські школи. Завідуючий Кобринським повітовим відділом освіти Гоберман, наприклад, організовує „викорчовування петлюрівських недобитків”, присилаючи в українські школи випусників з Мінська. За свідченням І. Хміль, „одну школу Кобринського повіту приїжджали білорусити з залогою НКВД проти волі цілої громади, мотивуючи, що для українських шкіл нема підручників... Селяни, батьки дітей, у відповідь кидають: „Дозвольте, а ми самі принесемо на плечах підручники з Києва!” (Хміль І. *Українське Полісся. – Чикаго – 1976 – с. 173*). Цей автор стверджує, що були цілі українські села, які писали петиції до Москви з проханням приєднати їх до УРСР, однак у відповідь – арешти національно свідомих українців. Так, у ніч з 17 на 18 червня 1941 року НКВД арештувало 30 учителів тільки в Берестейському та Кобринському повітах.

Але, природно, сталінські циркуляри про білорусизацію Берестейщини, масові арешти інтелігенції не могли знищити дух українства. Він особливо ясно проявився за часів діяльності Організації українських націоналістів. Найбільш національно свідомими були Кобринщина і Дорогочинщина. Активність ОУН у Кобрині, зокрема, була широко відома. Викриті НКВД і кинуті до Берестейської в'язниці Григор Шварко (с. Богото), Леонтій Кватерук (м. Кобрин), Василь Пархотик (с. Здишів), Бойтик (с. Дивин), Юліан Шумінський (с. Табінка) витримали всі знущання, а після звільнення їх німцями з катівні продовжували свою патріотичну діяльність.

На Берестейщині тоді ж починають утворюватися українські комітети. Відомо, зокрема, що в Бересті таким комітетом керували Олександр Гнатів (голова), Іван Микита (заступник) та Володимир Криницький (секретар). Членами комітету були Іван Кобилко, Василь Яців, Петро Шалупчук. Такі ж ко-

мітети виникають і в інших містах етнічної української території: Кобрині, Янові, Дорогочині. До Кобринського комітету входили Йосип Сапевич (голова), Петро Рафалович (заступник), Ярослав Жилавий (секретар), Василь Пархотик, Леонтій Кватерук, Володимир Магер та Дмитро Рафалович – члени.

Треба врахувати те, що на початок війни Гітлера і Сталіна українське населення цього регіону значною мірою зденаціоналізувалось, оскільки в умовах Польщі воно мало вільний доступ лише до польської школи, а в 1939 – 41 роках навчання здійснювалося переважно російською та білоруською мовами. Тоді тут нараховувалося 799 білоруських шкіл, 77 – російських, 56 – польських, 21 – єврейських і 30 – українських (Голос Берестейщини – 1995 – ч. 2).

Більше українських шкіл з'явилося тільки за німецької окупації. І хоча в них заборонялося викладати географію та історію України, ці навчальні заклади (всього – 161) дієво сприяли зростанню національної свідомості української молоді. Національний рух поволі набирив сили. Передусім він проявився в діяльності ОУН – УПА в роки гітлерівської окупації.

Про приналежність Берестейщини до української автохтонної території в роки другої світової війни засвідчує й маршова пісня Української повстанської армії під назвою „Кобринячка”:

З-понад Прип'яті та Бугу,
З-понад Ясельди й Піни –
Поліщук у сорок другим
Встав на захист Вітчизни.

Проти тих, що, не питавши,
Йшли від хліба визволять! –
І брунатних, і тих, „старших”,
Ляха, шваба, москаля...

Встав, як лицар загадковий,
Мужно з крісом у весь ріст!
Геть, брунатно і червоні,
З рідних наших сіл і міст!

Ми тут батьківці від віку
Боліт, борів і полів! –
І не хочемо опіки

Ні ляхів, ні москалів!
Так вперед, вперед до злуки!
Всі у лави як один! –
Любосвітові онуки

Із тризубом золотим...
Хай жиє нам Україна –
Пісні й волі сторона!
Від Гайнівки по Дон синій,
А з Кубані – по Дунай!
(І. Хміль, Вказ. праця – с. 221).

Незважаючи на німецький терор, а з 1944 року терор НКВД, українство Берестейщини підтримувало боївки УПА. Українське населення навіть ставило питання про відкриття українських шкіл у „Савецькій Беларусії”.

Українці Берестейщини добре відчували на собі „щастя визволення”, яке принесли „брати зі Сходу”. Уже цитований І. Хміль писав із цього приводу: „І ось ця справдішня московська голода силою свого лаптя прийшла на нашу освячену кров’ю, сльозами і потом дідів наших і праділів землю, грабує, напастить, насилує, вивозить усе, та ще й матюкає за твоє добро, називає тебе ворогом народу, кулаком, бандитом, гадом, сволочню, нацистом – коли сам з нацистів нацист! Більший у десять разів за Гітлера! Чи не сатанізм московський з’явивсь у чубатій будьоновці з червоною зорею?” (Вказ. праця – с. 175).

З утвердженням радянської влади в повоєнні часи українцям знову запропонували „перелицюватися” в білорусів. Хто з цим не погоджувався, зазнав репресій. Так, директора Ботчинської сільської школи Кобринського району Луку Волосюка в 1945 році заарештували лише за те, що обстоював навчання українською мовою. Українське життя на радянській частині Берестейщини фактично згасло.

Мовою постійного спілкування корінного населення Берестейщини є берестейсько-пінський діалект української мови. На підтвердження цього члени правління Українського громадсько-культурного об’єднання Берестейської області заявляють: „Скажіть, хто в нас говорить: *будзе хадзіць, будзе рабіць, вядзеи, біці, вада, салава, малако, йон, яна, яно?* У нас говорять: *буде ходити, буде робити, ходитиме, робитиме, ведеш, бути, вода, голова, мо-локо, він, вона, воно*. А які в нас народні пісні, що передаються з покоління в покоління? Українські. Так хто ж ми є? До якого народу належимо, якщо наша мова, походження (історія), культура – українські? Відповідь на це запитання може бути тільки одна – ми належимо до українського народу!” (Голос Берестейщини – 1994 – ч. 1).

Це визнали й самі білоруси. Так, видатний білоруський критик, письменник та публіцист Сергій Полуян 1909 року писав про підляських українців, „што яны сыны братняй нам України”.

Інший відомий білоруський учений професор Карський ще 1903 року писав

про українців і білорусів у регіоні Підляшшя та Берестейщини: „Полудневу границю білорусів проводимо так: річкою Нарев по Більському повіту Гродненської губернії до Біловезької Пущі, далі вона перетинає останню по річці Нареву і до м. Шерешова, а звідти на північ од м. Пружан на схід до р. Ясельди до Картуз-Бережи; звідти, захоплюючи Стригів майже рівнобіжно до варшавсько-московського шосе, скеровується до р. Шари, потім по останній переходить до Мінської губернії. Тут по р. Шарі білоруська границя йде приблизно по р. Бобрику в полуднево-східному напрямі до м. Лунин недалеко від стан. Лунинець, захоплюючи в білоруську область с. Хотиничі, Мальковичі, Дятловичі” (Карський Я. Ф., *Беларусы* – Варшава – 1903 – Т. 1 – с. 10-11).

Приблизно так визначає українсько-білоруську етнічну межу і чех Нідерле. А видатний російський академік Шахматов зазначив, що підляська говірка української мови поширюється на Берестейський, частини Більського, Кобринського і Пружанського повітів, тобто на історичні Підляшшя і Берестейщину.

Надзвичайно важливим для нас є і спостереження про українську людинність Берестейщини, які 1918 року занотував 70-річний священик Никанор Котович, уродженець Кобринського повіту. Порівнюючи мову, звичаї, пісні, обряди, психіку і навіть схожість населення Берестейщини і Волині, він, зокрема, також вказує на однакові імена: Гриць, Остап, Пилип, Ничипор, Хома, Данило, Тарас, Пантелій, Улас, Хведір, Палажка, Опраска, Катерина, Оксена, Огала, Хведора, Юхимка, Ганна, Христина, Явдося, Мелаха, Наталка, Олена; і прізвища: Коляда, Тур, Гук, Шевчук, Кравчук, Степанюк, Вакулюк, Рогачук, Мигура, Бич, Сиротюк, Ярошук, Стасюк, Дубина, Манишка, Козлюк і багато інших.

Цікавим є повідомлення священика Котовича про те, що на той час у багатьох церквах Берестейщини ще зберігалися велика кількість древніх документів з підписами: „Єпископ Володимирський і Берестейський”. Цим стверджується багатовіковий зв’язок південних повітів Гродненської губернії (тобто Берестейщини) з Україною. Більше того, саме київські митрополити благословляли особисто в цьому регіоні будівництво православних церков, а по-

святи в духовний стан відбувалися виключно в Києві, Володимирі-Волинському і Почаєві, а не в Москві, Петрограді, Гродно чи Вільно. До речі, богослужбні книги в храми Берестейщини надходили з друкарень Києва, Почаєва, а також Львова і Перемишля.

Зрештою, щоліта маси селянства Берестейського, Кобринського, Більського і південної частини Пружанського повітів ходили на богомоління не до Москви, Вільно, Гродно, Мінська, а виключно в Київ, Почаїв і Холм, тобто в Україну, як і предки.

На закінчення Никанор Котович вказував: „Родная мать Украина должна принять в своё лоно своих младших детей, защищать их и не дать им погибнуть. Это прямой её долг, священная её обязанность” (ЦДАВОВУ: Ф. 2607 – Оп. 1 – Спр. 43 – Арк. 20). Та цього Українській державі не вдалося зробити. Вона й сама тоді не змогла вистояти.

Отож, як зазначалося вище, нелегко сьогодні українцям Берестейщини на прабатьківській землі... Якби сьогодні передові діячі білоруської культури ставилися так до українців, як у часи спільної неволі, то умови національного існування останніх у Білорусі, зокрема на Берестейщині, де їх проживає близько мільйона, були б набагато сприятливішими.

Але, незважаючи на спротив тамтешніх шовіністів із владних структур Білорусі; українці Берестейщини продовжують боротися за свої права автохтонного народу на батьківській землі. Вони в своїй хаті:

Гета хата – віята Гната –
І весела і багата!
Є хороші молодичі,-
А дівчата – чарівничі!

Всіх чарують, кого знають,
Батька свого поважають!
Бо він дедьо варт поваги,
Він не знає в біді страхує

Вуса довгі, як в гетьмана,
Шапка смушком переткана!
А дівчата, як на диво –
Чорноокі, чорнобриві...

Оно глянуть, серце в п’яти!
Та нас, хлопці, не злякати,
Бо ми хлопці, дедю, биті –
Є з Дивина, й Малорити,
З Тересполья, Верхолісся,
Із Підляшшя і Полісся!

Дяка щира за дар Божий –
А найбільше – Україні!

(Хміль І. Вказ. Праця. – с. 131)
Володимир Сергійчук

Спогад холмщача

Володимира Кідиби, бувшого жителя села Молодятичі Грубешівського повіту Люблинського воєводства

Село Молодятичі - це старовинне українське село. Споконвіку жили в ньому українці православного віросповідання. В 1240 році, підчас першого нападу на наше село татарів, в селі були дві православні церкви: Свято-Юрійська і Свято-Михайлівська, бо село було велике а люди глибоковірною. Про це свідчить літопис, який тримав у своїх руках і читав мій батько. В ньому говорилось, що люди боронили свою землю, свої оселі і свої церкви від нападників. З цією метою в селі була протитатарська застава дружинників Данила Галицького, сусідня застава була в Войславичах, а третя на півдні, в Червоні. Згодом залишились в селі одна церква. Яка доля другої - мені не відомо. Можливо, що була знищена під час татарської навали. Значно пізніше після нападу татар в нашому селі появилася чума, яка забрала велику частину населення. Цю частину, де панувала чума, весь час люди називали „пустками“, боялись там селитись.

В 1914 році перед наступом австрійської армії російські козаки насильно виселяли українське населення в Росію. Архіви і дороговці речі з церкви були запаковані парафіянами, серед яких був і мій батько. Церковні цінності відправлено в один з монастирів, що знаходився під Москвою. В нашій церкві знаходилося рукописне Євангеліє, подароване дідицею Дзюбинською, що жила в Богутичах. Євангеліє також вивезли в Росію.

В 1918 році, коли наші люди стали вертатись на свої землі, то ті, що першими вернулись в село, ще застали церкву. А в серпні місяці того ж року поляки почали палити православні церкви. Так була спалена церква в Молодятичах і Богутичах. В Заборнях стояло австрійське військо. Коли спалахнуло полум'я в церкві, австрійці погасили його, таким чином церква в селі Заборні збереглась. Але вже після цього була закрита. В 1938 році була вона розібрана поляками.

Пригадую, як одного року на Великодні свята я з хлопцями пішов до Гдешина. Дорога йшла через Заборні і проходила біля самої церкви. Коли ми вертались назад, побачили біля церкви хоровод дівчат і молодич, які взявшись за руки, співаючі великодних пісень, заповнили нас у коло. Було повно сміху і жартів. Такі хороводи в Заборнях проводились щороку. Навіть тоді, коли не було вже церкви, люди збирались на місці, де стояла церква і вели хоровод. З піснями обходили все село. Особливо запам'яталась мені пісня:

*Посію гороху два струки, два струки.
Зароди нам, Боже, чотири, чотири.
Щоб наші хлопці женились, женились.
А вода по каменю, а вода по каменю
А вода по бистроню тихо йде.*

Коли мені було 12 років (1922 рік) запам'яталось мені, що мій батько брав разом з іншими селянами активну участь у проведенні виборів до польського парламенту. Завдяки наполегливому старанню українців Західних земель до польського парламенту було обрано двадцять депутатів. З Холмщини в тому числі вибрали 6 послів і одного сенатора. Послами були: Степан Маківка, Антон і Павло Васильчуки, Войтюк, Скрипа, Любарський. Сенатором став Пастернак - голова холмської „Рідної Хати“.

Пам'ятаю, як всенародно будували „Рідну Хату“. Символічно збирали по 50 грошей „На цеглину“, а деякі давали й більше. Ми збирали гроші не лише на „Рідну Хату“, але й переказували їх на утримання звичайних українських шкіл та 16 чи 18 гімназій, на „Великодню писанку“. Польська поліція стежила за нами. Одного разу мене викликали на постерунок поліції. Коли я прийшов туди, там вже був мій односелець Марчук Степан (батько Зіновія Марчука, завідуючого Волинським обласним фінвідділом).

Я перед ним вислав декілька злотих на „Рідну школу“ та на „Великодню Писанку“, Марчук теж вислав. Поліціанти добивались, хто кого намовив вислати гроші. Я сказав, що Марчук випишує газету „Діло“, то чи треба було його намовляти. Я теж випишує газети. Комендант слухав, що його заступник Обушинський задає дурні запитання і відпустив нас. Ми випишували українські щоденники: „Діло“, „Новий Час“. Я випишував „Громадський Голос“, швагро мій - „Народну Справу“.

При нашій „Рідній Хаті“ була невеличка бібліотека. Були в ній твори Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка, В. Стефаніка, М. Хвильового, Б. Лепкого, Уласа Самчука, В. Поліщука, В. Підмогильного та інші. Книжки ми випишували в книгарні Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові. Кожної суботи я видавав їх читачам. Одного разу підходить до мене член „Рідної Хати“ Столярчук Пилип і просить, щоб я вибрав йому якусь гарну книжку. Я дав йому М. Коцюбинського „Коні невинні“. Через деякий час повертає її мені і просить ще якусь цікаву книжку. Каже: „Я брав першу книжку не читати, а лише тому, що всі беруть, а я ні“.

В неділю вранці повів коней на росу і щоб не заснути взяв з собою книжку. Та як почав читати, то й забув про коней. В цей час коні розтягнули цілий півкілок жита“. Отже коні справді були невинні.

Філії „Рідної Хати“ були по цілій Холмщині і Піляшні. При філіях були бібліотеки, драматичні і хорові гуртки. В нашій гміні майже в кожному селі була філія. В Молодятичах був добре організований драматичний гурток. Ми ставили різні п'єси, а саме: „Сватання на Гончарівці“, „Наталка Полтавка“, „Жидівка - вихристка“, „Невольник“, „Мартин Боруля“, „Свідки“, „На першій гулі“, „Безталанна“, „Дай серцю волю, заведе в неволю“. Ставили п'єси в основному під відкритим небом, тому що поляки не давали приміщення.

Одного разу, коли ми ставили п'єсу „Невольник“, нам донесли, що поляки збираються напасти на нас, щоб зірвати виставу. Молодь наша рішила пустити на поляків наших артистів (козаків і татар). З криком „Слава“ і „Алла“ кинулись вони на поляків зі своїми дерев'яними шаблями і прогнали їх. Після того поляки не нападати на нас.

В Молодятичах був мистецький гурток, куди входили гуртківці з Молодятич, Берестя [село біля Грубешова - ред], Трещан, Гдешина, Заборець, Хіжович. Душею гуртка був Вакула Іван з Хіжович. Він друкувався у львівському журналі „Вікна“. Його оповідання „Іуда“ „Вікна“ видали окремою книжкою. Друкував там і свої вірші. Пам'ятаю його вірш „Як родяться селянські діти“. Повір'я каже, коли родиться дитина, то пуповину слід різати на книжці, тоді дитя виросте розумним. У вірші говориться, що знайшли заповіщений Закон Божий, а повитуха:

*... на Божому щербатим
Чухнула пупець*

Гарний був вірш
Вранці косив я у панському лузі,

Лягала шовкова в покосі... Писав вірші мій родич з Трещан Федчук Іван. А знавцем української мови був Вакула Іван, за ним - я.

Одного разу прибіг до мене Федчук Іван з Трещан за 3-4 кілометри і питає: „Володько, скажи, чи ганчірка це є онучка, шмата, чи ні? Я підтвердив, що так. Виявляється, він писав вірш і йому підходило слово „ганчірка“, тільки він не знав його значення. Після того підтвердження він зрадливий побіг додому дописувати вірша. Вірш Івана Федчука був надрукований в журналі „Нові Шляхи“ у Львові. Цей журнал видавав Антон Крушельницький, який згодом виїхав до Радянського Союзу і там більшовики розстріляли його.

В 1933-ому році почались масові арешти. За національно свідомою молоддю почався нагляд з боку польської поліції. Говорять, що до 700 молодих людей

було заарештовано на Холмщині. Не обминула ця доля і мене. Просидів я до суду зі своїми друзями 1 рік і 5 з половиною місяців. Сидів я до суду в Володимирі, потім перевели в Янів. Судили нас в Замісті. Адвокатом нашим був із Замістя пан Лєгін. Він сказав нам, якщо дамо по 200 злотих то нас випустять. Ми повірили, але нас випустили лише перед судом. Суд признав, що осуджені ми на рік і п'ять місяців. Отже ми срок цей відбули до суду. В тому часі нас так катували, що ми молоді тратили свідомість. Катів було чотирьох. Особливо трьох були як звірі. Четвертий був інтелігентний, це мабуть був лікар. З чайників лили воду в ніс, в рот. Вода не давала можливості дихати. Крім того били. Я під час такої процедури трапив пам'ять. Приходив до свідомості від ударів. Серед цих катів був один, що був політичним комісаром Волинського воєвідського правління в Луцьку. Потім дізнався, що цей комісар Заремба жив в Красному. Згадавсь мені, як після звільнення мене з тюрми, я написав в редакцію „Громадський Голос“, вибачаючись, що не міг платити за газету в зв'язку з ув'язненням. З редакції мені дали відповідь і насварили, що не повідомив їх про свій арешт. Редакція дала б мені свого адвоката Дмитра Ладика з Тернополя.

Перед війною кожного року 9-10 березня ми відзначали Шевченківські дні. В Молодятичах церкви вже не було, тому ми збирались у Бересті. Сходились парафіяни з Молодятич, Заборець, Гдешина, та інших сіл. Відправлялась панахида. Але коли прибув до Берестя священник Максимяк, який був русофілом, відмовився правити панахиду. Панахиду по Шевченку правили в Бересті, не зважаючи на день, чи будень, чи неділя. Перед самою війною священник Максимяк відмовився відправляти панахиду. Тоді жінки на чолі з Софією Дудкою пішли до дому священника і під руки привели його до церкви. Священник змушений був відправляти панахиду, але боявся назвати прізвище поета. Після панахиди всі відправились у Народний дім, де заспівали „Заповіт“ та пісень на слова Шевченка. Декламували його вірші. Звичайно, змушені були це робити тихо, щоб не донеслось до поліції.

У 1938 році поляки заборонили в православних церквах проводити проповіді українською мовою. Більшість священників перестала взагалі проголошувати проповіді. Стежили за цим поліцаї. Після цього зібравсь наш містечкий гурток і стали думати, що нам робити. Наступало повальне ополячення. Вирішили, що будемо приймати унію. Треба порадитись з Шептицьким. З цією метою ми відправили до Львова Шнайдера. Шептицький прийняв його, але сказав: „Не кидайте свого Православ'я, держіться поки зможете. Я не впевнений, що всі приймуть

унію. Ви роз'єднаєтесь і полякам буде легше вас ополячити“. Отже ми вирішили держатись.

Ще в 30-их роках по наших селах були організовані українські кооперативи, які належали до українських кооперативів у Львові. На початку 30-их років польська влада заборонила діяльності українського кооперативного союзу на Холмщині. В 1940 році організується в Грубешеві повітовий кооператив „Пробоем“, до якого належало 108 сільських кооперативів. Велику допомогу надавала нам Галичина.

До 1914 року на території Холмщини і Підляшшя були російські школи. В Молодятичах їх було три: церковно-приходська та світська школи і двохкласне училище. Викладання велось російською мовою. Мій батько закінчив 4-и класи російської школи. Після розпаду Російської імперії школи були виключно польські.

В Перемишлі були дві українські гімназії (чоловіча і жіноча). Качмарчук Іван з Богутич поїхав кінчати семирічку до Перемишля, щоб пізніше вступити до гімназії. Поїхали туди вступати в гімназію мій брат і двоє дівчат. Всі троє поступили, а Івась Качмарчук помилково не був записаний, (він думав, що його запише директор, а директор був переконаний, що Івась записався сам). 13 вересня приходить до нас мати Качмарчука і просить, щоб я їхав з ним до Яворова, де є така ж гімназія. Качмарчук дав мені 100 злотих і я поїхав з Івасем. Біля гімназії я лишив хлопця на вулиці, а сам пішов в канцелярію. Директор мене не міг прийняти, тому що у нього був інспектор зі Львова. Мене прийняв секретар. Я йому виклав, в чому справа. Секретар сказав, що вже пізно. Адже вже 14 вересня набір закінчений. А тут ще Івась забув документів про освіту в Перемишлі. Секретар пішов до директора. Я був у відчай. Коли вийшов від директора, то заявив мені, що нічого вдіяти не зможе. Я став змальовувати секретареві становище українців на Холмщині, що ми в перших окопах. Пока ми держимось, але без своїх провідників не зможемо продержатись. Мое благаання справило на секретарі враження. Він знову пішов до директора і коли вийшов, спитав мене: „А гроші маєте?“ Гімназія була платна. Я зразу заплатив до Нового року. Я такий щасливий майже ніколи не був. Івась став гімназистом!

Весною 1939 року поляки почали нападати на будинки українців: би́ли вікна, валили комини, розбивали господарські машини, заставляли українців переходити на католиків. Ми пішли на українські села розмовляли з людьми. Прийшли ми до Підгорець, а там кажуть, що до Грубешева приїхав о. Г. Метюк. Ми пішли до Грубешева. Благочинний виголосив проповідь, заявивши, що нема такої сили, щоб нас змела з лиця землі. Ми витримали багато і ще витримаємо, але жити

будемо. Після закінчення проповіді в церкві заспівали „Боже Великий, єдиний“. До Грубешева ми, молоді, йшли пригнічені, а коли йшли назад, готові були йти в бій, відчували себе людьми.

Ми були впевнені, що будемо сильні, коли буде у нас єдність. Ні, не може нас знищити ворог. Ми виживемо і збережемо свою мову і свою віру, якщо будемо разом.

У 1940 році ми збудували церкву в Молодятичах. Купили стару церкву в Матчі, підвалини дав Богун з Трещан. Вся праця була на громадських засадах. Платили тільки головному майстру.

Від 1941 року я знаходився в Грубешеві в організаційному відділі „Пробоем“ інструктором. В цей час по селах відкривались школи. Перша українська школа була відкрита в Богородиці, друга в Молодятичах.

Коли німці завоювали Польщу, нам матеріально стало жити гірше, хоча відчували ми себе більш вільними. Але згодом життя наше стало все гіршим і гіршим. Польські банди щораз частіше стали нападати на українські села, гинули люди. 27 листопада 1943 року на Молодятичі був вчинений напад польської банди. Вирвались в хату моєї сестри. В хаті знаходилась бабуся Текля Кідиба і двоє дітей моєї сестри: Зеновій і Мирослава. Швагер і сестра, побачивши бандитів, заховались у живоплоті. Бандити вирвались у хату. Роздались постріли. Вбили бабуся і двоє дітей і підпаливши хату, побігли далі. Швагор і сестра вскочили в огорнуту полум'ям хату і вихватили з вогню вже мертвих дітей. Бабуся Текля так і згоріла в хаті. Нашої хати не підпалили, бо по сусідству жив один з їх провідників. Полум'я могло б перекинутись і до нього. Убили тоді Мішанчуків Федора і Олену та їх шестилітнього сина. Хату спалили. Я приїхав з Грубешева на другий день, дитина ця лежала накрита соломою.

Загинув Домський Володимир, Псуй Осип, Євграф Ярош, Настя Ковальчук, Єлизавета Ковальчук, Олександра Ковальчук, Єрмоген Шнайдер і його дитина, Кідиба Ольга.

В кінці грудня 1944 року нас вивезли у Миколаївську область. Приїхали під Новий рік. Прийшлося ночувати надворі, ніхто нас не хотів прийняти. Згодом влаштувались працювати в колгоспі. Я, як завжди, любив читати. Одного разу за читанням біографії Кубійовича застав мене партійний секретар. Я не встиг заховати книжку. Він глянув і попросив почитати її. Через два тижні віддав мені.

А весною ми в степу. Сидимо, обідаємо, йде помічник бригадира, дядько Михайло. Мати парторга шепнула мені: „Володя, ти при ньому мовчи, бо він партійний“. Я чекав НКВД, але слава Богу не дочекався.

Володимир Кідиба

Іван Ігнатюк

Надбужанське весілля

Сценарій весільного обряду українського населення

Південного Підляшшя

Продовження з „НБіН” № 2-5/1998

АКТ I

Перед весіллям

Дія I

Дивоснуби

Интер'єр колишньої сільської хати. Коло стін стоять лави і ліжко прикриті узорчастим рядном. На ліжку подушки. На чільній стіні висять православні образи. У кутковій кімнаті на покуті висить образ Божої Матері. Над ним і по його боках висить льняний рушник з переборами. Під образом світиться лампочка. На лаві сидить чоловік середнього віку одягнений в білу льняну сорочку і в білі саморобні штани. В постолі. Поруч сидить його жінка вбрана в білу сорочку приоздоблену переборами і в саморобну спідницю так званий хвартух. На спідниці смугаста саморобна запаска. На голові жінка має каптур або хустку. Також в постолі.

До хати входить перший дивоснуб, оперізаний обрядовим рушником з переборами. Одягнений в білі штани і льняну білу сорочку, вишивану, на ногах постолі. За ним входить другий чоловік та його син. Вбрані подібно як дивоснуб, тільки не мають рушників. За чоловіками входить жінка в середньому віці, мати майбутнього молодого. Одягнута подібно як та, що сидить в хаті. (Закладаємо, що весілля відбувається влітку).

Увійшовши до хати склоняють голову і кажуть:

– Слава Ісусу Христу!

Чоловік і дружина, батьки майбутньої молодої відповідають

– На віки слава!

Господар каже:

– Просимо ласкаво сядати.

Ті сідають на лавах. Розмовляють про „тоє і сьоє”, а потім дивоснуб питає:

– А деж Ваши дівка?

– А деж сховалася – відповідають

батьки.

– То йдіть її пошукайте.

Іде мати до комори і приводить за руку дочку. Одягнута вона є в льняну білу сорочку з переборами і в гарну спідницю, в так званий хвартух. На сорочку має наложений горсет, а на ший завішене намисто. На спідниці має гарну саморобну смугасту запаску. Коса заплетена. На голову наложене чілко, до якого є причіплені різнокольорові стрічки, які опадають на спину.

Дівка стає перед дивоснубом, парубком і його батьками, кланяється їм низенько і вітає іменем Христа, а вони відповідають їй *Слава навіки*.

Потім парубок підходить до дівки і стає поряд неї. Дивоснуб каже:

Дорогі батьки, просять вас тії діти, щоб віте їх поблагословили, позоволили їх заручити і щоб Господь Бог їх потом до купи злучив і щоб вони могли на перший посад сісти.

Після цих слів молоді трикратно кланяються батькам, які сидять на лаві. Батьки благословляють їх знаком хреста говорячи ці слова:

– Нех Бог вам благословить і щастить і добру долю дає.

Потім дивоснуб здійсмає з плеча рушник і в'яже ним руки молодим говорячи ці слова:

– Тим ручником я вам руки зв'язав і щоб віте з тим ручником до шлюбу стали.

Після цієї церемонії мати молодого вручає в подарунок кусок льняного полотна на сорочку для своєї майбутньої невістки. Потім всі сідають за стіл. Мати молоді приносить їжу, а батько ставить на стіл горілку. На цьому кінчається ця дія.

Дія 2

Збір (збуор, збор)

Интер'єр давнішої сільської хати, такий сам, як в попередній дії. За столом сидить сваха і молодий. Поруч сидять на лаві музиканти. До хати входять

хлопці з села і стають напроти свахи тримаючи в руках шапки. Сваха співає:

1. *Ой розходився молодий*

Іванко по двору

Ізбираючи молоденьких

До збору,

Ізбираючи сватати,

Бояри до столу.

2. *Ой до столу свати,*

Бояри до столу,

Бо ми їдемо до мого

Тестенька посполу.

Ой і будьмо мого

Тестенька прохати

Ци не позволіть цілеї

Нуочки гуляти,

Ци не позволіть нам

Молоду Гандзюлю забрати.

3. *Сватове, боярове*

Станьте всі на ноженьки,

Станьте всі на ноженьки,

Поберіте шапоньки у рученьки.

Як хто кони не має

Нех в сватях не буває.

Відасте віете,

Відасте віете

Дорога далекая,

До дороженьки, до далекі

То кони воронії

А до ровуов, до глибоких

Сваткове молодії.

(Записано від Анастазії Олещук, рік нар. 1895, село Чепутка, гм. Соснівка, воєв. Біла Підляська в серпні 1970 року.)

Після закінчення співу молодий викликає по імені маршалків на своє весілля, як наприклад: *Ти Іване ходи, будеш на мойому весіллі маршалком*. Кожний з викликаних парубків підходить до столу і стає маршалком.

Коли закінчиться визначування маршалків на весілля тоді розпочинається прийом так званий парубоцький вечір. Хлопці з майбутнім молодим їдять і п'ють та співають пісень, як наприклад: „Ти вишенько, черешенько”, „По саду, по саду терен зацвітає”, „Соловейку муой” та інших.

Дія 3

Печіння короваї.

Інтер'єр сільської кухні. Головне місце займає в ній велика піч з бовдуrom, званим в говірці бундуrom або бундиром. Посередині кухні стоїть стіл. На столі велика діжа. Довкола діжи і стола пораються жінки. Пекуть вони обрядовий хліб, званий короваем, виконуючи такі самі функції, як при печінні хліба взагалі. Під час печіння короваї і обрядових тісточок званих гусками і шишками жінки співають пісень:

1. *Ой короваю, короваю
Кілька до тебе кошту треба:
З горідець рути зельної,
В саду калини червоної.
Горідець рути вищипати,
В саду калини виламати,
В саду калини виламати
Щоб коровай убирати.*

(Записано від: Надії Петручук, рік нар. 1928 і Анни Якубук рік нар. 1924 село Заболоття, гм. Кодень 20. XI. 1983 року.)

2. *Благослови Боже,
Благослови Боже
І ти рідня мати
Своїм дітям
Коровай убрати.*
3. *На шум коровай
Й на шум коровай
Всі сади зацвітуть:
Вишні і черешні,
Райські пташечки
Весьоло співають,
Коровай убирати.
Ой не єсть то пташечки
Но Матяшівські дівоньки
Весьоло співають,
Коровай убирати.*
4. *Йдьте свати до Львова,
Йдьте свати до Львова,
Зо Львова до Кракова
По тії маляріцики
Що й коровай малюють.
Не треба маляріцикув
Матяшівські дівоньки
Убирати й умалюють
Й золотом угартують.*

(Записано від Павліни Сльонзак, рік нар. 1906, село Матяшівка, гм. Тучна 1. VI. 1979 року.)

5. *Вигортай маті жар, жар, /2
Чи тобі дочці не жаль?
Маті жар вигортала /2
І по дочці плакала /2*
6. *Деж та свашка, що в шубі, /2
Нех принесе коцюби.
Деж та свашка, що з села, /2
Нех принесе помела.*

Деж та свашка, що з хати, /2

Нех принесе лопати.

(Записано від Олександри Данилюк, рік нар. 1912, село Докудово, гм. Біла Підляська 22. VIII. 1982 року)

Дія 4

Віночки

Інтер'єр колишньої сільської хати подібний, як в дії першій. На лаві сидить молода, а навколо неї дівчата, які плетуть вінки і роблять букети зі штучних квітів та стрічок.

Дівчата співають:

1. *За сінечками, за новенькими
Розвивається зіелле,
Зачинається, розвивається
У Гандзюлі весіелле.
А Буог юй дас, допомагає,
Батенько докладає,
А Буог юй дас, допомагає,
Руоденький докладає.
За сінечками, за новенькими
Розвивається зіелле,
Зачинається, розвивається
Й у Гандзюлі весіелле.
А Буог юй дас, допомагає,
Матюнка докладає,
А Буог юй дас, допомагає,
Руоденька докладає.*

(Записано від Анастасії Олещук, 1970 р.)

2. *Кує зезулька, кує рабенька
По саду літаючи,
Плаче Гандзюля молоденька
Друженьки збираючи.
Друженьки мої, сестрици мої
То мні послужіти
На росу косу пару виночкуув ув'їте.
(Записано від Анни Левицької, рік нар. 1898, село і гм. Ганна, воев. Біла Підляська, в серпні 1970 року.)*

3. *Ой не знатоньки було
Калини при долини,
Виросла тонісенько,
Зацвила білюсенько,
Розпустила листячко по траві
По мураві,
По траві, по мураві,
По зелененькій дубровонці.
Ой не знатоньки було
Гандзюлі у матюнки,
Як стала доростати
То сталої знати,
То стало її знати
І далеко чувати.
Розослала листоньки
По чужій сторононьці,
По чужій сторононьці,
По своєю родиононьці.
Ой родино, родино,
Бувай у мене на весіллі!*

*Ой у мене на весіллі
То їдженне і пиценне,
Той їдженне і пиценне
І хороше посидженне.*

(Записано від Марії Гапонюк, рік нар. 1900, село Янівка, гм. Ганна, воев. Біла Підляська в серпні 1973 року.)

Після закінчення співів входить до хати, де відбуваються віночки, молодий у супроводі дружка і парубків, майбутніх маршалків та музикантів. Після привітання з батьками молодої і учасниками віночків відбувається церемонія вручення подарунків. Молодий дає в подарунку майбутній своїй дружині хустку шалівку. Дружок вручає їй в подарунку велику вовняну хусту звану „опийохою” і шкіряні черевики. Натомість молода обдаровує дружка рушником вишитим ручно або приоздобленим ткацьким гаптом – переборами.

Потім батьки влаштовують прийом для всіх учасників віночків і для гостей, які прийшли на віночки. Під час прийому відбуваються „домовини” або „змовини”. Дружок домовляється з батьками молодої, на котру годину наступного дня має приїхати з весільним поїздом молодого, щоб забрати їх дочку до церкви, до шлюбу.

Всі сидять за столами, їдять і п'ють, а дівчата співають пісень, які не є обрядовими піснями, як наприклад: „Гандзюлю, Гандзюлю”, „На неби місяць”, „О Боже, як на дворі темно”, „Де б я не ходила” та інших.

4. *Гандзюлю, Гандзюлю,
Колесжанко мила,
До кого я буду в неділю ходила?
В неділю ходила,
В понеділок прісти,
Не буде колеті коло кого сісти.
Коло кого сісти,
З кім поговорити,
Не буде колеті секрет розложити.
З кім поговорити,
З кім порозмавляти,
Не буде колеті
З кім мні поспівати.*

(Записано від Марії Олексюк, рік нар. 1930, село Межилистя, гм. Тучна, воев. Біла Підляська 19. XI. 1983 рік.)

Після закінчення співів музиканти грають мелодії до танцю, а молодь танцює. Після декількох коротких танців всі прощаються і відходять до своїх домів. Дівчатам, які відходять, молода вручає в подарунку на дорогу тісточка звані гусками й шишками, що їх упекли в кухні „коровайниці”.

Іван Ігнатюк

Кобзар з Тривежі

Мандруючи куди небудь, здаля від виасфальтованих вулиць і міських тротуарів можна потрапити в мало відомі, проте, досить цікаві місця. Зараз їх не дуже багато і тому, щоб довго не блудити в пошуках, краще зразу спрямувати свої кроки, наприклад, в околиці Біловезької пущі. Там, як відомо, багато природи та віковичних лісів і комарів вдосталь. Саме в таких умовах живуть в навколишніх селах непересічні люди.

Отже подаймося до одного з таких гарних підляських сіл, а саме до Тривежі. Знаходиться воно на північ від містечка Гайнівка, осторонь шосе, яке на відстані 5 км. оточує село, а потім прямує на Нарву та Білосток. Натомість на другому боці дороги у східному напрямку видно вже широкий масив Біловезької та Ляцької пущі, за якою розташовані білоруськомовні села.

Особливість Тривежі полягає в тому, що на її території живе талановита людина, яка між іншим зберігає і творить місцевий „фольклор”. Пан Микола Прокопюк, саме про нього мова, це справжній музикант – самоук, як кажуть в народі: (людина – оркестр). Крім того, що чудово грає на різних інструментах, вміє також гарно співати і хоч сам вже похилого віку, голос його, залишився молодим. Зрештою не тільки голос... Якщо хтось скаже, що вісімдесятилітній дідусь рубає дрова, це робить враження, особливо на молодшому поколінні міщан - „цукерників”, яке не вміє вже тримати сокиру в руках. Микола Прокопюк селянин зроду і вміє не тільки рубати дрова..., але тут треба замітити, що він є сліпий (!). Ще бувши молодим юнаком у випадку втратив зір. Відтоді став начебто „неповносправним”, а згодом фактично - „справним інакше”. Очевидно, що у важких умовах, в яких прийшлося йому жити, досягти такий рівень справності вимагало чималої сили духу та впертості. Для здорової, тобто „нормальної” людини „під шапкою не міститься”, як він це робить, що нічого не бачучи – працює... На це він відповідає, що в його голові є „комп'ютер” й тим „комп'ютером” користується неначе очима. Тому теж він уміє без помилки описати і показати, що де лежить, що де росте і т. д. Ці здібності, хоч і непересічні, однак ще не свідчать про всі його, особливо творчі можливості. Саме головною є музика, яку він любить, виконує і яка під-

тримує в ньому цей жаркий вогонь життя.

Співає він різні пісні різними мовами. Пісні тутешнього походження і зв'язані з цією землею співає оригінальним місцевим, тобто українським діалектом, натомість пісні „літературної манери” виспівує по-білоруськи та по-російськи.

Про своє життя і розуміння музики пан Микола розповідає ось так:

Я народився на Сибірі, Тобольської області село Бутусово. Од першої вуйни, як німець напав... на свого „швагра” – на цара напав, то всі втікали од війни і отець мой виїхав. Я там народився в 1918 рокові. Ми там мієли навет господарку. Мієли п'ятеро коні, косярку такий спциент уже колись... і молоцарня биля й навет добре жити било. Але стала революція і мусіли втікаті, бо невиносімо било, життє тяжке, голод, війна і так далі. Усі беженці утікали на свою родіну. Туди виїхали у чотирнадцятому рокові, а приїхали назад в двадцять першом. Ну теперка-тутка не било нічого, трудно

било, але якось взялись за ту землю і стали господарувати. Я як дорос зачав ходіти до Корніна до школи, скуончив шість клас подставувкі і так жив з батьком. Наша сім'я биля: батьки, старіший брат Іван, сестра Наталя, я і сім'я брата. Як скуончив ту школу, до роботи нема де пуйті... мусів бити дома. І так жили аж пока совети пришли в 1939 рокові, забрали вони мене до войська, служив в городі Луга, полк АКУКС (Артилерійські Курси Усавершенствовання Командного Составу). Там тяжко захворів на ногу. Ну стуоль, якось благополучно я по хворобі вернувся додому. У 1944 рокові в часі вуйни, послі як вже німця ногнали на захід то в землі покиданих било всяких снарядув. І я взяв снаряд, о тут-ка о! у тому городі, переносів через плут й вуйн мніє вислізнувся з пуйд

руки, внав й експлудував. Я достав ось беззрення. І тоді зачалося у мене уже ініє життє. Уже я не муог нічого такого робіти што „на очі”... і зачав корови доїти, то льон рвав, бів його пречом, помагав так як то було колись в господарці. Татові мусів пособляти, молотів ціепом, гнуой викідав. Такі роботи булі тяжкі, ой тяжкі... До того всього мусів достосовуватіся наново, так як з очима, так й без них. Так зостався оде з батьками, побудовалі сієтий дуом, бо хата биля уже старая. Ну але жив пока батько і маті жили, а посліє што жс... Як же жити, як в 1962 рокові мама, а зараз потім і тата обоє повмірали – я зостався самотний. Што жс тоді робіти? Господь Бог

A może by tak ...

Dyskusja na temat białostockich mediów (chodzi mi głównie o najnowsze z nich – TVB), a szczególnie miejsca w nich mniejszości zamieszkujących nasz region, jakby trochę ucichła. Godziny i czasy emisji zostały już dawno rozdzielone, kształt i forma audycji ustalone i wydaje się, że na jakiś czas rozwiązania te usatysfakcjonowały samych zainteresowanych. Do powrotu do tematu zmusiło mnie jednak pewne zdarzenie. Zdarzenie niepozorne.

Jakiś czas temu po włączeniu odbiornika i nastawieniu częstotliwości Radia Białystok, ku swemu wielkiemu zdziwieniu usłyszałem, jak prezenter zapowiada następny utwór, którym miała być piosenka zespołu „The Ukrainians” z Angli, wykonującego swe utwory, zgodnie z nazwą zespołu, w języku ukraińskim. Nie byłoby w tym może nic dziwnego, gdyby była to pora nadawania audycji mniejszościowych, czyli 18³⁰ lub 8⁰⁰ rano w niedzielę. Ale to była „normalna” audycja w zwykłym czasie antenowym, w której zwykle króluje muzyka anglojęzyczna. Po krótkim szoku doszła do mojej głowy heretycka myśl, że przecież muzyka ukraińska (nie tylko ta poprzedzona przez zachodnie sito) mogła by gościć częściej poza murami radiowego 15-minutowego getta. Tak samo filmy naszych sąsiadów mogłyby pojawiać się na antenie telewizji publicznej. Dotyczy to oczywiście nie tylko twórczości Ukraińców, ale i innych narodów, które są mniejszościami, a których państwa są sąsiadami Polski.

W ten sposób na pewno zapewniono by realizację przynajmniej części postulatów członków tych narodów, przyśpieszono by integrację sąsiednich nacji, a pojednanie narodowe zeszloby z poziomu oficjalnych wizyt prezydentów do zwyczajnej codzienności, co jest chyba najbardziej nam wszystkim potrzebne. Pozostaje tylko pytanie, czy na takie rozwiązania stać nasze media, ich zarządców i co najważniejsze – większość narodową. Praktyka pokazuje, że oczywiście...

Андрій Петрович

Andrzej Dawidziuk

дав што, „ні з тоуль ні з суюль” – приїжджає чоловік і каже: „тобі я жуоуку маю з Дольного” (тепер гуліця Гайнувкі). Заїхали – вона згодилася. І так стали жити... Дочка доросла, виїшла за муж, маю шість внукув: штири внуки й дві внучкі.

А голос в нього був, бо й раніше був він музикантом. Був голос в мами, був він і в сестри. Така була сімейна природа. Змалку грав він на органці, співав. Справді почав займатись музикою, коли з жінкою пішли на пенсію і вона купила йому 120-басний акордеон *Weltmeister*. Тоді його зять познайомив із Панасюком з Гайнівки, який проводить звукозаписи. Записав він сім касет. Як став награвати, стали люде писати пісьма, приїжджати до мене. А пісьом, а пісьом... Я туолько читати не муог, то носів їх по сусідах.

Як музикант-самоук, Микола Прокон'юк грав на всяких інструментах. Я іграв на віденці-однорядці, тузікув-

ці, на пуолтонуовці, на трьохрадці. А шарпани інструменти, на яких я грав, то мандоліна-самодієлка, яку швагор зробів. Скрипка, ще дзівє є, пробую іграти як збудітьсє. І перкусія є у мене. Колісь, як ми во трох ігали на веселі, то у мене била й перкусія, – бубон єї називали. Був вуон подевуїний: з верху маленькі, а знизу великі. Такий то був інструмент...

Пана Миколу можна справді назвати кобзарем. В його репертуарі є багато місцевих та загальноукраїнських народних пісень. Серед них побутові, жнивнєвські, обрядові, жартівливі пісні. Співає також на похоронах. Багато сам пише та компонує пісень. Невипадково серед гостей, які вітають у пана Миколи можна зустріти багато журналістів, працівників наукових інститутів, які спішать записати його спів та музику, яка довго ще буде лунати лісами Біловезької пущі.

Хроніка земель над Бугом і Нарвою

• 5 listopada na posiedzeniu Rady Gmi-ny wynikiem głosów 13 za i 7 przeciw Jerzy Ignatiuk obrany został wójtem Gmi-ny Bielsk Podlaski. Powyższą funkcję pełni już trzecią kadencję.

• W dniach 13 – 15 listopada odbył się VII Festiwal Kultury Ukraińskiej „Pu-dłańska osień'98”. Głównym organizatorem był Związek Ukraińców Podlasia. Koncerty odbywały się w Białymstoku, Bielsku Podlaskim, Hajnówce, Czyżach, Dubiczach, Cerkiewnych, Siemiatyczach, Słochach Annopolskich i w Czeremsku. Wzięli w nim udział zespoły z Polski, Ukrainy, Białorusi, Litwy i Słowacji.

(Szerzej o Festiwalu na str. 2 – 3)

• 14 – 15 listopada w Puńsku na Suwalszczyźnie odbyły się kolejne spotkania mniejszości narodowych mieszkających w Polsce. Uczestniczyli w nich – oprócz gospodarzy Litwinów – także Białorusini, Niemcy, Żydzi, Romowie, Ukraińcy, Rosjanie, Tatarzy. Z Podlasia wystąpił zespół młodzieżowy „Ranok” z Bielska Podlaskiego.

• 15 listopada w Białymstoku zostało założone Bractwo Trzech Hierarchów: Ba-zyli Wielkiego, Grzegorza Teologa i Jana Złotoustego. Nowe bractwo ma docierać do małych parafii Białostockizny i tam rozpowszechniać wiedzę o prawosławiu.

• 21 listopada w kolejarskiej osadzie Czeremcha odbyły się obchody Święta Kolejara. Miejscowość ta jest największym węzłem kolejowym na Północnym Podlasiu. W uroczystości wzięli udział kolejarze i ich rodziny z Czeremchy i

okolic, zaproszeni goście z Siedlec i Białegostoku oraz delegacja ze Świsłoczy na Białorusi. W części artystycznej wystąpiła orkiestra dęta OSP w Czeremsku, kapela podwórkowa z Wasilkowa oraz kabaret „Ciach” z Zielonej Góry.

• 22 listopada w Urzędzie Stanu Cywilnego w Bielsku Podlaskim 20 par z miasta i okolic obchodziło 50. rocznicę pożycia małżeńskiego. Pary zostały odznaczone medalami za długie pożycie małżeńskie przez prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego. Małżeństwo państwa Bagińskich – z najdłuższym stażem – pochodzi ze wsi Grabowiec i jest ze sobą na dobre i na złe od 67 lat. Na zakończenie ukraiński zespół „Ranok” odśpiewał wszystkim zebranym „Mnoha-ja lita”.

• Sześć nowych parków krajobrazowych może powstać w niedługim czasie na obszarze Zielonych Płuc Polski, czyli obecnych województw północno-wschodnich tak poinformował 24 listopada Krzysztof Wolfram, dyrektor Biura Porozumienia „Zielone Płuca Polski”. Obecnie na obszarze Zielonych Płuc Polski działa 13 parków krajobrazowych. Wśród planowanych jest największy w Polsce – w dolinie Bugu.

• 28 listopada folkowy zespół „Czeremszyna” z Czeremchy obchodził 5-ciolecie swego istnienia. Na benefis przybyli liczni goście z Białegostoku, Hajnówki, grupa gości z Niemiec oraz liczne grono wielbicieli z Czeremchy i okolic. Gościnnie wystąpił zespół „Werchowyna” z Warszawy. (Szerzej o benefisie na str. 10)

• 4 grudnia w Mielniku nad Bugiem odbyły się jedyne na Podlasiu barbórkowe obchody związane z Dniem Górnika. W Mielniku znajduje się kopalnia kredy, a jej pracowników określa się mianem „białych górników”.

• 5 grudnia powstał Komitet Pomocy Zakarpaciu. Zadaniem Komitetu jest udzielenie pomocy dla zakarpacieckiej części Ukrainy, którą w listopadzie tego roku nawiedziła powódź. Zebrane dary pojedną poszkodowanym na początku przyszłego roku.

• 12 listopada na sesji Rady Miasta wice burmistrzem został obrany Jan Kiriżiuk, zastępca wice przewodniczącego ZUP, długoletni działacz związany z ruchem ukraińskim na Podlasiu. Oprócz funkcji burmistrza objął też dwa referaty: gospodarki przestrzennej oraz kultury, oświaty i edukacji. Mikołaj Chroł, współzałożyciel ZUP, objął funkcję wiceprzewodniczącego Rady Miasta.

• 16 grudnia w Muzeum Narodowym w Warszawie wręczono nagrody im. św. Brata Alberta. Wśród wyróżnionych zbiorową nagrodę za wystrój wnętrza odbudowanej po pożarze cerkwi na Świętej Górze Grabarce otrzymali: Jarosław Wiszenko, Wiczesław Szum i Michał Pieczonko. Wiszenko - malarz z Mielnika - stworzył polichromię, nawiązującą stylem do tej, która zdobiła cerkiew przed pożarem w 1990 roku. Wiczesław Szum z Siemiatycz jest autorem płaskorzeźb w środku i na zewnątrz cerkwi. Michał Pieczonko z Warszawy jest autorem ikonostasu w cerkwi.

Братство Православної Молоді та Союз українців Підляшшя

Відділ у Білостоці
запрошує на

«ЗАПУСТИ»

які відбудуться 5 лютого 1999 року
в кав'ярні „ФАМА”, ul. Legionowa 5
початок о год. 20⁰⁰

телефони для довідок: 742-65-28, 742-78-54

Jazz – club „ODEON”

(Białystok, ul. Akademicka 10/1)

zaprasza na koncert zespołu

«ЧОРНІ ЧЕРЕШНІ»

który odbędzie się в п'ятек

15 stycznia 1999 r.

UWAGA KONKURS!

Bractwo Młodzieży Prawosławnej
oraz redakcja ukraińskiego pisma Podlasia
НАД БУГОМ І НАРВОЮ
ogłasza konkurs plastyczny dla dzieci w wieku 7 – 15 lat pod
nazwą

«Zabytki sztuki ikonografii w rysunkach dzieci»

I. Założenia konkursu

1. Celem konkursu jest zainteresowanie dzieci wartościami duchowymi, estetycznymi i artystycznymi płynącymi z Tradycji Cerkwi prawosławnej, a konkretnie z dziedziny ikonografii oraz wykonanie prac plastycznych na ten temat.
2. Tematem prac mogą być interpretacje ikon świętych, Matki Bożej, Jezusa Chrystusa, Trójcy Świętej lub świąt cerkiewnych.

II. Warunki uczestnictwa

1. Przedmiotem konkursu są prace malarskie, rysunkowe lub graficzne wykonane dowolną techniką.
2. Konkurs jest skierowany do dzieci w wieku 7-15 lat.
3. Każdy uczestnik może nadesłać dowolną ilość prac.
4. Na odwrocie pracy należy podać: imię i nazwisko, wiek i adres dziecka, adres szkoły, imię i nazwisko nauczyciela, jeśli praca została wykonana pod jego kierunkiem oraz tytuł pracy.

5. Dla wszystkich uczestników konkursu przewiduje się uczestnictwo w wystawie pokonkursowej.

6. Nagrodą dla najlepszych, będzie możliwość uczestnictwa w czasie wakacji w warsztatach artystycznych, gdzie dzieci będą miały możliwość wzbogacenia swych plastycznych umiejętności, zapoznają się z techniką ikonografii pod kierunkiem dyplomowanych ikonografów, poznają ikonę od strony jej wartości duchowej i artystycznej, przewidujemy wycieczki i spotkania z ciekawymi ludźmi oraz przyjemny i wesoły wypoczynek w najurokliwszym i najzdrowszym miejscu Północnego Podlasia – w Białowieży.

7. Nadesłane prace przejdą na własność organizatorów, którzy zastrzegają sobie prawo do ich popularyzacji.

Prace należy przesyłać do końca marca 1999 r. na koszt własny, na adres:

Bractwo Młodzieży Prawosławnej
ul. Liniarskiego 2
15-420 BIAŁYSTOK

lub

Redakcja „Nad Buhom i Narwoju”
ul. Widowska 4
skr. poczt. 77
17-100 BIELSK PODLASKI

Serdecznie zapraszamy!!!

Маланка 1999 Новорічна забава

Сердечно запрошуємо
на українську новорічну забаву
13 січня 1999 року.

Танці під музику ансамблю "РУХ" з Гурова Ілавецького
в залі клубу "NOT" Białystok ul. Skłodowskiej 2.

Квиток коштує тільки 40 zł

W cenie biletu zapewniamy:

- zimne napoje,
- gorącą kawę i herbatę,
- swojskie klimaty.

Телефони для довідок:

- 663-46-00,

- 742-62-64,

- w pokoiku Bractwa Młodzieży Prawosławnej ul. Liniarskiego 2, тел. 742-65-28, 742-45-27

Організатор:

Союз Української Незалежної Молоді

PRENUMERATA

Roczną prenumeratę „Nad Buhom i Narwoju” należy zamawiać wpłacając na konto wydawcy (Związek Ukraińców Podlasia, PBK S.A., O/Bielsk Podlaski, nr 11101167-5018-2700-1-24) kwotę 17.00 zł za prenumeratę krajową, zaś w przypadku prenumeraty zagranicznej równowartość 29 USD (poczta zwykła) lub 36 USD (poczta lotnicza).

Редакція „Над Бугом і Нарвою” інформує, що чергування в редакції проходять у понеділки та четверги в годинах від 10⁰⁰ до 14⁰⁰.

